

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 8

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

*Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

*“Проблеми конституційно-правової модернізації
держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”,
м. Київ, МАУП, 22 листопада 2012 р.*

Частина II

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

ББК 63.3(4УКР)я43
С76

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 2 від 27.02.13)

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності: [зб. наук.
С76 пр.] / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 8: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми конституційно-правової модернізації держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”, м. Київ, 22 листоп. 2012 р. — Ч. II / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2013. — 184 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

ЗМІСТ

Юсеф Нахла, Степанов О. П. Геополитическое значение Ближневосточного региона в конце XX — нач. XXI столетия	6
Губаль Л. М. Держава і культура в умовах глобалізації	13
Кобржицький В. В., Григор'єва М. І. Реалізація корпоративного проекту “стовбурові клітини” — інноваційний шлях оздоровлення населення	19
Кобржицький В. В., Овчаренко О. С. Нові можливості для активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств у світлі нового Митного кодексу України	25
Костюк Т. О. Конституційні основи розбудови громадянського суспільства в Україні в період правових реформ.....	29
Павленко В. В. Законодательная основа государственной службы в Италии.....	33
Левченко М. О. Державне регулювання національної економічної безпеки: теорія і практика	40
Розинська Н. М. Організаційно-правові засади функціонування адвокатури в Україні.....	52

Селезньова О. А. Необхідність інтеграційного вибору України: Митний союз чи ЄС?	58
Жабюк І. Я. Стратегія і тактика забезпечення національної економічної безпеки в Україні	66
Зваридчук Т. М. Державна молодіжна політика в Україні: перспективи розвитку	70
Кирильчук Є. О. Інформаційне суспільство як феномен: політологічна парадигма	74
Клінова І. Ю. Правове регулювання у сфері державного управління молодіжною політикою в Україні.....	81
Комаров О. В. Справедливість як умова функціонування досудового слідства	90
Кравченко Т. А. Поняття “традиційної легітимності” у класичній державно- правовій теорії.....	96
Ларина И. А., Астафьева Г. И. Государственная политика в социогуманитарной сфере. Психологические аспекты глобализации	105
Магеррамзаде Алібала Саттар огли Щодо аналізу механізмів і перебігу макроекономічних потрясінь у світовій економіці	112

Максимчук В. Ф. Стан оплати і стимулювання праці на підприємстві та шляхи удосконалення.....	123
Святокум Т. В. Формування системи ефективного управління бізнес-процесами підприємства.....	129
Скляр О. О. Шляхи підвищення економічної ефективності діяльності туристичного підприємства.....	137
Смоль С. С. Соціогуманітарна сфера України: аналіз державної політики.....	142
Гулька В. І. Державне управління у сфері господарської діяльності.....	148
Завадецька Н. В. Становлення місцевого самоврядування в Україні	153
Компанець О. А. Сучасні проблеми обліку і аналізу розрахунків з оплати праці та шляхи їх удосконалення	157
Легка І. І. Розвиток державної служби України як соціально-економічного інституту.....	166
Німчин Ю. І. Державне управління у сфері підприємництва.....	169
Соловьев А. В. Европейское направление внешней политики Туркменистана	175
Відомості про авторів	182

Н. ЮСЕФ

О. П. СТЕПАНОВ

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНА В КОНЦЕ XX – НАЧ. XXI СТОЛЕТИЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 6–12

Ближний Восток является абсолютным лидером по количеству конфликтов после Второй мировой войны. Вместе с тем здесь зародились великие религии, открывшие глубинные горизонты чувственной природы человека. Но настало время, когда впервые в регионе с тысячелетней историей в качестве главного архитектора мироустройства выступает государство, обладающее короткой политической историей. Не приведет ли это к сбою в важнейшем “двигателе” духовного прогресса? Обратимся к особенностям местных этноприродных рубежей, которым не всегда уделяется внимание в аналитическом сообществе.

Геополитические узлы на этноприродных рубежах. Когда в начале XX века формировались основы традиционной геополитики, не были известны факты о природных особенностях формирования тектонических разломов Земли и возможного их влияния на энергетику этноприродных рубежей. Рассмотрим с позиций авторской теории Больших многомерных пространств особенности и уникальность Ближневосточного геополитического узла, ставшего самым взрывоопасным в современном мире.

В многомерном коммуникационном пространстве на рубежах евразийских цивилизаций (ЕВРАМАРе) распо-

ложены крупнейшие в мире геополитические узлы на тройных цивилизационных границах, где часто рождается взрывоопасная энергетика. Это зоны рубежной коммуникативности с высоким энергоизбыточным напряжением, с производительной или разрушительной силой коммуникации. Если сопоставить крупные очаги напряженности с этноландшафтными рубежами, то многие исторические эпицентры конфликтов расположены на тройных конфессиональных границах мировых цивилизаций, среди которых ныне выделяются рубежи западнохристианской, православной и исламской (Балканы, Левант, Крым) цивилизаций [1].

Ближневосточный геополитический узел сформировался на раскаленных этноконфессиональных и этнонациональных рубежах, где расположен главный (важнейший) “двигатель” духовного прогресса человечества и, одновременно, барьерные “горячие фронты” взаимного непонимания и подозрительности (крупнейших мировых военных конфликтов).

Исламская модель мирового порядка. Исламская цивилизация предложила человечеству модель мирового порядка, основанную на трансцендентной воле, подчиняемой человека. Коллективистская ценность семьи, рода, племени или этнической общности, общественная солидарность и индивидуальное самоограничение здесь ставятся выше прав и интересов отдельной личности. На мусульманском Востоке интуитивное (чувственное) восприятие мира доминирует над рационалистическим подходом, характерным для Запада. Для арабской ментальности, рожденной на открытых всем ветрам евразийских просторах, присуща любовь к сильному вождю, способному удержать народ в многоликом этническом котле. Если на Западе президента избирают на основе демократической процедуры, то на мусульманском Востоке считают, что правителем может быть избран тот, кто признан и призван народным волеизлиянием.

Когда мировые СМИ сообщают об очередном обстреле самодельными ракетами с территории Ливана и сектора Газа

боевиками “Хизбаллы” и ХАМАСа еврейских поселений, они не акцентируется внимание на главном. За редким исключением обстреливаются преимущественно территории Галилеи на севере Израиля, город Ашкелон и другие территории на юге, которые согласно резолюции ООН 1997 г. являлись частью арабского государства [4].

За шесть десятилетий местная демография стала важным фактором геополитики. В 1947 г. евреи составляли меньшинство населения Палестины (30 %). В 1970 г. в государстве Израиль проживало 3 млн человек, в том числе 85 % евреев и 15 % арабов. Сейчас на землях исторической Палестины проживает 10,8 млн человек (2008), в том числе примерно по 5,4 млн евреев и арабов. В 2008 г. в Израиле проживало 7,3 млн человек, в том числе 5,5 млн евреев из них 1,6 млн выходцев из СССР, и 1,5 млн арабов (20,5 %). В Палестинской автономии на Западном берегу реки Иордан проживает 2,4 млн и в секторе Газе 1,5 млн арабов. За время существования израильского государства в нем родились 3,1 млн евреев. В Израиле индекс фертильности (2,8) самый высокий среди развитых стран, но значительно уступает арабам-мусульманам — 4,03. Бывший лидер палестинцев Ясер Арафат говорил: “Главное оружие палестинцев — это матка арабских женщин”. Приток евреев-иммигрантов иссяк, а арабская матка продолжает свою производительную демографическую работу в противостоянии с евреями.

Другим традиционным фактором геополитики на Ближнем Востоке наряду с нефтью, борьбой за коммуникации (нефтяные трубопроводы) и демографией является дефицит пресной воды. Единственный природный резервуар пресной воды в Израиле — озеро Кенерет. Однако из-за резкого падения уровня воды до критической отметки в начале 2009 г. водозабор во Всеизраильский водопровод был запрещен. Среди подземных источников пресной воды выделяется прибрежный водоносный горизонт, где из-за критического водозабора может произойти подпитка подземных горизон-

тов морской водой. Другой по значимости водоносный горизонт (горный) простирается от Изреельской долины на севере до города Беер-Шева на границе с пустыней Негев.

Около Ашкелона, который согласно резолюции ООН 1947 г. входил в арабский сектор Газа, Израиль реализовал проект крупнейшей в мире опреснительной установки мощностью 100 млн кубометров воды в год. Здесь стоимость опресненной воды самая низкая в мире. Разработан проект оросительного канала до Мертвого моря и через пустыню Негев до Эйлата. Фактически создан прецедент для очередного арабо-израильского конфликта. Арабское руководство сектора Газа, испытывающего острый дефицит воды, выступает за строительство канала, гарантирующего водоснабжение. Тем более, что опреснительная установка сооружена на землях, отведенных для создания арабского государства [2].

Неудавшееся геополитическое переформатирование Ближнего Востока. Американский геополитический проект “Большой Ближний Восток” предполагал переустройство региона после распада Советского Союза, включая проект создания Большого Израиля в качестве малой Америки на Ближнем Востоке. Главная его задача предусматривала раскол советского геополитического пространства и отторжение от него Южного Кавказа, входящего в прошлом в советское геополитическое пространство.

Однако модернизация региона по американскому сценарию провалилась, включая “демократизацию” Ближнего Востока путем ставки на этнонационализм и местные коррумпированные “демократические” режимы для достижения своих геостратегических целей. Но пока существуют Соединенные Штаты, они согласно доктрине национальной безопасности не уйдут из Евразии. Остается проблема глобальной конкуренции и энергетической безопасности США, а также и необходимости контроля над зоной Персидского залива, где интересы военно-промышленного комплекса совпадают с коммерческими интересами транснациональных

нефтяных и других компаний. Этот контроль позволяет оказывать давление на Западную Европу, Китай и Японию, являющимися экономическими конкурентами Америки. Поэтому геополитические узлы на рубежах евразийских цивилизаций на Балканах, Украине (Крыму), Южном Кавказе (Грузии) и в Афганистане будут оставаться в центре внимания силовой внешней политики США.

Если ограничена способность Соединенных Штатов влиять на события в сильных государствах, то в отношении слабых и плохо управляемых государств она сможет существенным образом способствовать их мирному политическому и экономическому развитию [1].

В современном конфессиональном и экономическом пространствах Ближнего Востока соперничают Иран и Саудовская Аравия. Иран претендует на роль региональной сверхдержавы в случае ухода американцев из Ирака. Имеются геополитические планы создания шиитского пояса от Ливана до Ирана. Единственное постиндустриальное ближневосточное государство Израиль находится в состоянии перманентной войны с соседями и борется за свое выживание. До середины 70-х годов XX века Ливан был процветающим государством (“Ближневосточной Швейцарией”), а Бейрут — финансовой и банковской столицей Ближнего Востока. Гражданская война между мусульманскими и христианскими общинами (1975—1990) разрушила местную экономку и унесла жизнь более 150 тыс. человек. Финансово-экономический полюс региона сместился из Бейрута в Дубай. Арабская модель авторитарного капитализма в Объединенных Арабских Эмиратах демонстрирует эффективную социальную политику в отношении коренного населения. Главным ресурсом местного бедуинского общества является не нефть и другие материальные ресурсы, а созидательная человеческая энергия. Она проявляется только при союзе власти и народа, консолидации общества вокруг национального лидера.

Впервые в тысячелетней истории евразийских цивилизаций геополитическим переформатированием региона занялась мировая держава, не имеющая опыта решения этнонациональных и этноконфессиональных конфликтов, не считая истребления индейцев и создания для них резервов. И с полной очевидностью можно констатировать, что передислокация американских войск в Афганистан ничего не изменит, кроме появления новых очагов хаоса с марионеточными режимами коррумпированной “демократии”.

За шесть десятилетий арабо-палестинский конфликт оброс такими многочисленными обвинениями и обидами, что разрубить их можно только одним путем. Сильный первым должен пойти на встречу слабого. И проявить великодушие. Но такая жертвенность отсутствует в природе чрезмерно прагматичной Америки. С попустительства США Израиль стал ядерной державой. Поэтому сегодня бессмысленны американские угрозы Ирану. Проблема возможного обладания Ираном ядерного оружия вряд ли бы возникла, если бы не ядерный статус Израиля. Государства Палестины не будет в обозримом будущем. Любой палестинский лидер будет объявлен врагом народа, если признает Израиль еврейским государством. Но мусульманский мир никогда не простит исчезновение Палестины с карты Ближнего Востока. Не будет Палестины — не будет Израиля [3].

Вооруженные силы НАТО, и в первую очередь США, ограничены в человеческих ресурсах для проведения долговременных наземных операций. Исламизированная Западная Европа (ЕС), находящаяся в вассальной зависимости от военной мощи США, не смогла стать объективным арбитром при решении межцивилизационных проблем. В европейской политике так же проявляются традиционный эгоцентризм и мессианство. Россия после серии предательств вернулась на Ближний Восток, но ослабленной и менее влиятельной силой. Но надежда умирает последней. И возможно, еще есть выход, если безопасность в регионе будет поставлена вели-

кими державами выше геостратегических интересов третьей стороны.

Литература

---

1. *Коппель Е. А., Пархомчук Е. С.* Проблемы безопасности и перспективы конверсии на Ближнем Востоке. — К., 1995.
2. *Коппель О. А.* Перська Затока: проблема безпеки в 80-ті — 90-ті роки. — К.: Школяр, 1998. — 200 с.
3. *Модестов С. А.* Геополитика ислама. — М: Молодая гвардия, 2003. — 192 с.
4. *Пырлин Е. Д.* Трудный и долгий путь к миру. — М.: РОССПЭН, 2002, 142 с.

ДЕРЖАВА І КУЛЬТУРА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 13–18

Відомий український політолог М. Ф. Головатий [1, 59] вважає, що у реальному житті політика і культура мають тісний взаємозв'язок і взаємовплив, хоча культура об'ємніше і ширше явище, ніж політика. Проте взаємозв'язки політики і культури складні й неоднозначні. Вирізняють загалом два основних шляхи взаємодії культури і політики на цивілізаційному рівні: еволюційний і революційний. Еволюційний шлях пов'язаний із відповідною взаємодією політики і культури всередині цивілізації. У такому разі культура розвивається, а державно-політична оболонка суспільства, у свою чергу, фактично пристосовується до культури, а то й у відповідний спосіб спонукає її до інтенсивнішого розвитку. Еволюційний шлях розвитку у плані єдності культури і політики вважається найраціональнішим і найпліднішим. Він спостерігається тоді, коли політика передує культурі. У такому разі політика примушує одну культуру неодмінно змінюватися на іншу. Це може відбутись і в результаті агресії однієї цивілізації проти іншої, однієї держави проти іншої, мета якої полягає у фактичній експансії щодо культури народу. Ще гострішими є проблеми цінностей у сучасному світі, розвитку культури на загальноцивілізаційному (глобальному), регіональному та територіальному рівнях.

Сучасна дослідниця культури Ю. О. Матвеїчева [2], аналізуючи становлення законодавчої бази України, зазначає, що часи незалежності України позначились низкою нормативно-

правових актів, які регулюють відносини у сфері культури. Так, сфера культури довгий час регулювалась Законом України “Основи законодавства України про культуру” (1992). Наприкінці 2010 р. прийнято Закон України “Про культуру”, який визначає: правові засади діяльності у сфері культури; основні та пріоритетні напрями державної політики у зазначеній сфері; права та обов’язки громадян у цій сфері; види і суб’єкти діяльності у сфері культури; базову мережу закладів культури; соціальні гарантії працівників культури тощо. Закон спрямований на регулювання суспільних відносин, пов’язаних із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, на забезпечення доступу до них. Так, в ст. 3 визначені основні засади державної політики у сфері культури, а саме: визнання культури одним з основних факторів самобутності Українського народу — громадян України всіх національностей; сприяння створенню єдиного культурного простору України, збереженню цілісності культури; захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури, турбота про розвиток культури; сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті; забезпечення свободи творчості, реалізацію державної політики у визначеній сфері діяльності. Сфера культура підпорядкована Міністерству культури України, яке функціонує згідно з Положенням про Міністерство, і у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України. Основними завданнями Міністерства культури України є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах культури, мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України; формування державної політики у сфері кінематографії;

участь у формуванні та реалізація державної політики в галузі спеціальної освіти у сфері культури і мистецтв.

Олівер Беннет, досліджуючи європейські засади культурної політики прийшов до висновків, що підґрунтям ставлення держави до діячів мистецтва послугувала традиція монархічного патронажу [3].

Дослідниця Н. С. Фесенко [4], проаналізувавши досвід формування державної культурної політики зазначає, що культурна політика Швеції визначається системою законодавчих та фінансових заходів, що координують культурний розвиток у країні в усіх верствах суспільства та в різних сферах культури. Порівняно з іншими країнами Західної Європи роль держави в соціальному житті Скандинавських країн дуже важлива. Більша частина культурних закладів (бібліотеки, музичні школи, театральні групи тощо) є у віданні органів місцевого та регіонального самоврядування, і тільки центральні — під опікою держави. Частиною державної політики у сфері культури є фінансова та організаційна підтримка недержавних культурних організацій і закладів, а також контроль за змістом їх діяльності з точки зору відповідності принципам культурної політики. Основоположною тенденцією культурної політики Швеції є принцип децентралізації в організації культурного життя, що продиктований прагненням активізувати діяльність та сприйняття культури всіма групами та прошарками населення. Для цього існують спеціальні комітети по культурі. Державна рада з культури (Statens kulturråd) відповідає за здійснення культурної політики на практиці. До її завдань належить розподіл державних асигнувань на культуру в цілому і на культурні заходи, формування суспільної думки, розповсюдження інформації та подання допомоги комунам, ландстингам, організаціям і працівникам культури, обговорення та вирішення культурно-політичних проблем, підтримка досліджень у цій галузі. Половину державних витрат несуть комуни, 43 % — держава і 7 % — ландстинги; культурні асигнування комун зростають

найбільш стрімкими темпами, за рахунок чого зменшується відсоток державних та приватних витрат.

У Німеччині взагалі не існує такого центрального органу управління цією сферою, як міністерство культури. Зокрема, усі питання щодо культури вирішують незалежні структури (відділи культури), які створені на місцевому управлінському рівні. У 80-ті рр. ХХ ст. відбулося зростання видатків на культуру до 4 % у бюджетах земель за рахунок того, що сфера культури була передана під дію земельного виключного законодавства. Це сталося тому, що держава делегувала свої повноваження з федерального на земельний рівень. Для федеральної адміністрації залишалися в основному завдання, які повинні були виконуватися винятково центральними органами держави. Федеральні органи управління культурою займалися розробкою напрямів державної культурної політики, надавали фінансову допомогу культурно-мистецьким проектам національного значення та запроваджували контроль за виконанням своїх рішень. На основі значної законодавчої компетенції та фінансової часткової участі федерація справляла суттєвий вплив на виконання завдань щодо сфери культури землями та громадами. Усі інші питання щодо функціонування цієї галузі стали вирішувати на місцях.

Український міжнародник І. А. Хижняк [5], дослідивши патроновану та культурну демократію США, зазначає, що там виділяють комерційне й некомерційне мистецтво. За своїми соціально-політичними характеристиками головні особливості некомерційного мистецтва полягають у тому, що воно, будучи формою суспільної свідомості та специфічним родом духовно-практичного освоєння світу як органічної єдності створення, пізнання, оцінки людського спілкування, увібрало в себе найкращі зразки світової та американської культури, які створені в попередні історичні періоди. В аналізованому соціально-структурному компоненті духовної культури також яскраво виявляються як демократичні коріння, так і тенденції розвитку національної культури США. Незважаючи на

панівне становище комерційного мистецтва, яке саме по собі є специфічним засобом культурної політики, треба відзначити, що об'єктивно воно вторинне щодо некомерційного мистецтва. Комерційне мистецтво вторинне вже в силу початкової ринкової запрограмованості свого художньо-естетичного змісту, неперевершеного тиражування, які роблять його, з одного боку, найбільшою мірою “соціально-орієнтованим”, таким, що демонструє матеріалізовану в “творчу” форму кон'юнктуру ідейних концепцій істеблшменту, а з іншого — своєрідну моду споживацьких преференцій у той чи інший конкретний історичний період. Зазначимо, що відносна незалежність некомерційного мистецтва з властивими йому об'єктивними внутрішніми процесами розвитку і визначає системний комплекс дії полівекторних механізмів впливу різних суб'єктів американського соціуму. Цей системний комплекс і являє собою важливу складову всього конгломерату механізмів соціокультурного впливу на культурні процеси США в системі післявоєнного суспільства.

Проблема ж цілеспрямованого використання комерційного мистецтва в загальному контексті соціокультурних процесів потребує окремого серйозного та ґрунтовного дослідження. Серед дослідників міри державної участі у патрунуванні культури переважно виділяються ті, що заперечують існування впливу федеральних установ на культуру, і ті, що визнають існування даної соціальної функції, хоча оцінюють її з протилежних ідейних позицій.

Література

---

1. *Головатий М. Ф.* Політична психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2006. — 400 с.
2. *Матвейчева Ю. О.* Держава та культура: межі втручання та напрями взаємодії // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журн. — К.: Міленіум, 2011. — № 4. — С. 102—105.

3. *Bennet O.* Cultural Policy in the United Kingdom. A Historical Prospective / Univ. Of Warwick, 1994. — 14 p.
4. *Фесенко Н. С.* Державна культурна політика: закордонний досвід // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2004. — № 25. — С. 1–10.
5. *Хижняк І. А.* Патронована культура та культурна демократія у США: культурні процеси в американському соціумі періоду індустріальних та постіндустріальних трансформацій (друга половина 20 ст.): соціально-політичний вимір. — К.: ДП “Друкарня МВС України”, 2001. — 448 с.

В. В. КОБРЖИЦЬКИЙ
М. І. ГРИГОР'ЄВА

РЕАЛІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРОЕКТУ “СТОВБУРОВІ КЛІТИНИ” — ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ ОЗДОРОВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 19—24

Нещодавні парламентські вибори в нашій країні показали, що підвищення рівня життя народу в Україні кожна політична сила проголошує одним із своїх пріоритетних завдань. При цьому гасла політиків рідко корелюють із розробленою ще шість років тому “Стратегією демографічного розвитку України на 2006—2015 рр.”.

Полівекторність і багатоплановість поняття якості життя населення спонукає використовувати інтегральні показники для встановлення його кількісних параметрів. Найбільш важливими із кількох десятків яких можна вважати такі:

- довге життя;
- здоров'я населення;
- охорона здоров'я;
- стійкість сімей;
- відтворення;
- оздоровлення та відпочинок;
- освіта;
- багатство;
- рівень споживання на душу населення.

Велика кількість інноваційних планів та впровадження інвестиційних проектів не доходять до практичної реаліза-

ції або виявляються значно менш привабливими. Проблема в тому, що учасників інвестиційного процесу завжди перш за все цікавить оцінка відповідності проекту їх суб'єктивним інтересам. Сучасний науково-технічний прогрес дуже тісно пов'язаний з інноваціями та їх значенням для розвитку національної економіки.

Розглядаючи проблему використання регенеративного матеріалу в сучасній практичній медицині, ми розуміємо, що існують медичні, правові та моральні колізії щодо широкого застосування методу лікування стовбуровими клітинами. Нині сфера державного регулювання в медицині звужується та відбувається деяке посилення правового захисту соціальних інтересів громадян нашої держави. До того ж слід кардинально вирішувати долю формально чинних нормативно-правових актів, які суперечать новим нормативним рішенням або дуже застаріли.

Популярність дискусій про використання стовбурових клітин протягом останніх років активно зростає, бо з ними пов'язують райдужні перспективи розробки методів ефективного лікування багатьох захворювань, можливість омолодження організму та реального продовження періоду активного життя людини. Хоча, звичайно, стовбурові клітини не є панацеєю від усіх чи від більшості хвороб.

Нині в Україні загострюється проблема високої смертності та короткої тривалості життя не лише серед чоловіків, але й серед жінок. Населення всього світу, і громадяни України в тому числі, звикло до традиційних методів лікування. Але медикаментозні засоби для лікування багатьох захворювань себе уже вичерпали, а у запущених випадках і оперативне втручання не завжди може допомогти. Через це потрібно шукати нові ліки від широкого кола хвороб. Ми пропонуємо альтернативний метод — проект “Стовбурові клітини” для компаній, які займаються клініко-фармацевтичними дослідженнями та практичною діяльністю по збереженню населення країни.

Стовбурові клітини — це клітини, що зберігають потенціал до розвитку у різних напрямках, тобто здатні дати початок багатьом, а в деяких випадках всім типам клітин організму. Зі стовбуровими клітинами, родоначальницями всіх клітин організму, пов'язано багато надій медицини. Ці клітини, що не мають вираженої спеціалізації, здатні багаторазово ділитися і дозрівати, перетворюючись на компоненти крові та клітинні елементи різних тканин — від м'язової і хрящової до жирової і нейрональної.

Ідея регенеративної терапії з використанням стовбурових клітин на сьогоднішній день вже стала реальністю. Найбільш показовим у цьому плані є приклад серцево-судинних захворювань, які практично у всьому світі за кількістю хворих займають перше місце. Тільки в бідних країнах Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки на першому місці інфекційні та паразитарні хвороби. Статистичні дані дозволяють стверджувати, що захворювання системи кровообігу в Україні на сьогодні є основною причиною передчасної смертності населення. Зовнішні причини і новоутворення посідають відповідно друге та третє місця. Взагалі ж серцево-судинна патологія у нашій країні є найбільш суттєвою причиною смертності.

Протягом століть лікування ішемічної хвороби серця, інфаркту міокарду, серцевої недостатності пройшло великий шлях від медикаментозної корекції та хірургічного втручання до регенераційної терапії стовбуровими клітинами. Сьогодні клітинною кардіоміопластиком серцево-судинних захворювань займаються у провідних клініках Європи, Азії та Америки. Накопичені беззаперечні докази безпеки та ефективності цього методу.

Прикладів, де можна і необхідно використовувати стовбурові клітини є багато: це трансплантація кісткового мозку, заміна м'язової, жирової, хрящової тканин. Також є ряд важких захворювань (наприклад, хвороба Паркінсона), в результаті яких гинуть клітини нервової системи — нейрони.

Досі ще триває застосування стовбурових клітин “навмання” (зазвичай за життєвими показаннями у тих випадках, коли інше лікування неможливе чи не допомагає). Але сподівання лікарів на те, що клітини самі знають, що їм робити, потрохи розсіюються. Для серйозного цілеспрямованого використання їх фантастичних можливостей, перш за все, слід навчитися керувати їхньою поведінкою та віддавати стовбуровим клітинам команди зрозумілою їм мовою. Вчитися цієї мови краще за все в лабораторії, помістивши клітини у контрольовані умови і впливаючи на них наперед відомими хімічними сигналами. Вочевидь, що найбільш стабільні і безперечні успіхи клітинної терапії пов’язані саме з таким підходом.

При реалізації пропонованого проекту повинні виникнути помітні суспільні вигоди, показані у таблиці.

На нашу думку, в розв’язанні проблем якості життя та здоров’я народу не можна покладатися лише на державні структури, а слід залучати до цього різні інші організації та підприємства, що дозволить надати дієву підтримку нашим співвітчизникам у цьому непростому комплексі питань.

Таблиця

Вигоди від реалізації проекту

	Вигоди по групах населення у віці:		
	Молодший працездатного	Працездатний	Старший за працездатний
1	2	3	4
Зниження рівня захворюваності	Економія витрат на лікування	Економія витрат на лікування та від скорочення виплат по соціальному страхуванню за період тимчасової непрацездатності. Додаткова вигода від виробництва продукції через скорочення невходів на роботу з причини хвороби	Економія витрат на лікування

1	2	3	4
Зниження рівня інвалідизації	Економія витрат на лікування. Скорочення витрат на виплату пенсій по інвалідності. Додаткова вигода від виробництва продукції протягом майбутнього життя працівників (скорочення числа непрацездатних інвалідів)	Економія витрат на лікування. Скорочення витрат на виплату пенсій по інвалідності. Додаткова вигода від виробництва продукції через скорочення вибуття з виробничого процесу (скорочення числа непрацездатних інвалідів)	Економія витрат на лікування. Скорочення витрат на виплату пенсій по інвалідності
Зниження рівня смертності	Додаткова вигода від виробництва продукції протягом майбутнього життя працівників. “Вартість збережених років”	Додаткова вигода від виробництва продукції внаслідок збільшення чисельності зайнятих в економіці: “Вартість збережених років”. Економія від скорочення соціальних виплат у зв’язку з втратою годувальника	“Вартість збережених років”

Вітчизняним лікарям і хворим потрібні ґрунтовні дослідження в галузі застосування стовбурових клітин для лікування ряду серйозних захворювань.

Із метою полегшення реабілітаційного періоду після застосування стовбурових клітин слід широко використовувати значний потенціал вітчизняного туристично-рекреаційного комплексу, особливо санаторії, профілакторії та будинки відпочинку, що мають належну лікувально-профілактичну базу та знаходяться у кліматично комфортних зонах.

Для поглиблення клінічних досліджень технології застосування стовбурових клітин і з метою профілактики старіння та продовження довголіття українців вважаємо доцільним

запропонувати створення спеціального профілакторію в системі Інституту геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України, як провідної наукової установи в галузі дослідження проблем старіння.

Ми впевнені, що регенеративній терапії на рівні клітин і органів належить велике майбутнє і в нашій країні.

Література

---

1. *Постанова* КМУ “Стратегія демографічного розвитку України на 2006 – 2015 рр.” від 24.06.2006 р. № 879.
2. *Рівень* життя населення України / За ред. Л. М. Черненко. — К.: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2006. — 428 с.
3. *Мокрецов С. Є.* Оцінка якості життя населення як інтегральний показник для коригування державної політики охорони репродуктивного здоров’я // *Економіка та держава.* — 2012. — № 6. С. 102–105.
4. *Клименко О. В.* Законодавство в сфері охорони здоров’я: перспективи розвитку // *Економіка та держава.* — 2012. — № 5. — С. 128–130.
5. *Кобржицький В. В., Ткачук С. В.* Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму // *Інвестиції: практика та досвід.* — 2012. — № 9. — С. 50–54.
6. *Гайдаєв Ю. О., Корнацький В. М.* Проблеми здоров’я та напрямки його покращання в сучасних умовах // *Український кардіологічний журн.* — 2007. — № 5. — С. 12–16.
7. www.who.int/countries/ukr

В. В. КОБРЖИЦЬКИЙ
О. С. ОВЧАРЕНКО

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СВІТЛІ НОВОГО МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 25–28

Більшість сучасних підприємств — суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) — саме за рахунок ефективного проведення зовнішньоторговельних операцій має змогу успішно функціонувати на національних і зарубіжних ринках. Особливо поширеними є імпорتنі, експортні, реімпорتنі, реекспортні та транзитні операції. Для більшості країн товарний імпорт є найбільш важливим джерелом міжнародних доходів. Серед підприємств, які беруть участь у сучасному міжнародному бізнесі, більшість займаються імпортом.

Згідно із чинним законодавством, суб'єкти ЗЕД і окремі громадяни можуть ввозити на територію нашої держави оформлені належним чином нові й такі, що були у вжитку (але не старіші, ніж 8 років від дати виготовлення), автомобілі з метою використання за прямим призначенням або для їх розбирання на запасні частини, або з метою відчуження. Відповідно до існуючих тенденцій щодо посилення охорони та збереження довкілля імпорт автомобільної техніки в Україну дозволяється лише тоді, коли вона відповідає сучасним екологічним стандартам, які постійно міняються у бік жорсткіших вимог щодо екології.

Український автомобільний ринок відзначався значним зростанням у 2007–2008 рр. і таким же значним падінням у 2009 р. Проте негативні тенденції його розвитку поступово змінюються до підйому, про що свідчать зростаючі обсяги продажів нових автомашин в Україні, особливо слід відзначити значне зростання продажів іномарок та спад продажів автомобілів виробництва СНД.

Незважаючи на наявну фінансово-економічну кризу, український автомобільний ринок увійшов до “десятки” найбільших у Європі за обсягами продажів нових автомобілів. У той же час негативний вплив на ефективність імпорتنих операцій має підвищення собівартості імпортованої продукції через зростання нетто-вартості імпорту та накладних витрат.

В умовах жорсткої конкуренції між виробниками і продавцями за кожного окремо взятого покупця, вітчизняним імпортерам слід піти шляхом нарощення обсягів імпорту автомобілів, зокрема з КНР, для подальшого продажу на умовах митного режиму реекспорту. Як відомо, ціновий чинник впливу на конкурентоспроможність товару є вирішальним для масового покупця. За цієї умови ми бачимо особливо перспективним поглиблення зовнішньоторговельного співробітництва із суб'єктами ЗЕД сусідньої з нами Республіки Молдова для продажу автомобілів їм.

Виходячи з того, що одним із способів боротьби із високою кінцевою ціною є максимально можливе зниження контрактної ціни машин, що апріорі є не вигідним для виробника, ми бачимо компромісно позитивне рішення, сутність якого полягає у збільшенні розміру партії товару, що придбавається згідно з контрактом. Саме тут ми вбачаємо оригінальне і конструктивне зерно нашої пропозиції: збільшення кількості придбаних автомобілів для продажу в Україні та реекспорту частини із них до Молдови через можливість встановлення нижчої ціни, що є одночасно вигідним усім трьом зацікавленим сторонам (хоч і за дещо меншу ціну, але виробник може

продати більшу кількість своєї продукції і, таким чином, помітно збільшити валовий дохід).

Оскільки перевезення імпортованих товарів через митний кордон України здійснюється відповідно до нового Митного кодексу України, слід звернути увагу на ті його статті, що безпосередньо стосуються до суті нашої пропозиції.

Ми вважаємо, що ввезення автомобілів не з метою використання, перетворення чи відчуження будь-яким способом не повинно регулюватися в межах митного режиму імпорту. Це пов'язано з тим, що у цьому разі виникає необхідність сплачувати значні суми митних податків і платежів. Через те, що ввезена на митну територію України автотехніка в подальшому має вивозитися до Молдови, доцільним повинно бути застосування митного режиму реекспорту, відповідно до якого товари, що походять з інших країн, не пізніше ніж у встановлений законодавством строк з моменту їх ввезення на митну територію України вивозяться з цієї території в режимі експорту [1].

Оскільки суб'єкт ЗЕД, котрий проводить зовнішньоторговельну операцію, пов'язану з переміщенням товарів через митний кордон України, сам обирає митний режим для пропуску таких товарів, ми вважаємо саме режим реекспорту найбільш прийнятним у даній ситуації.

Згідно з Порядком застосування митного режиму реекспорту до товарів, які переміщуються через митний кордон України [2], встановлено, що товари, ввезені на митну територію нашої країни та розміщені у відповідний митний режим, можуть вивозитися з митної території України в режимі реекспорту, вони підлягають санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю тощо. При цьому заходи нетарифного регулювання до товарів, що вивозяться з України в режимі реекспорту, не застосовуються.

Таким чином, запропонована схема передбачає економію коштів українського суб'єкта ЗЕД за рахунок зменшення

контрактної ціни автомобілів, зниження вартості перевезення одиниці товару, оптимізації розмірів митних платежів. Крім того, має відбутися зростання оборотів, доходів, відрахувань до бюджету, прибутків підприємства.

Література

---

1. *Митний кодекс України* від 13.03.2012 № 4496-VI.
2. *Наказ Держмитслужби України* “Про Порядок застосування митного режиму, реекспорту до товарів, що переміщуються через митний кордон України” від 07.10.2003 р. № 661.

Т. О. КОСТЮК

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПРАВОВИХ РЕФОРМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 29—32

Новітня доба української історії характеризується тривалою трансформаційною кризою, подолання якої залежить від успішного вирішення чотириєдиного завдання: розбудови власної державності й формування політичної нації; створення демократичної системи правління; відходу від індустріальної енерго- та ресурсовитратної та перехід до сучасної ринкової економіки; формування нових суспільних цінностей і відносин. Та не менш важливим є питання розбудови громадянського суспільства. Українське суспільство внаслідок особливостей свого історичного минулого — як давнього, так і недалекого — потерпає від гострого дефіциту суб'єктності. Цей дефіцит простежується і на рівні українського етносу в цілому, котрий упродовж багатьох століть у психологічному сенсі не був суб'єктом власної історії, і на рівні окремих громадян, які в громадсько-політичному сенсі залишалися лише “пішаками”, не стаючи авторами не те що історичного поступу, а часто й свого власного життя. Тому коли сьогодні говориться, що Україні бракує особистостей, це видається не зовсім точним. Сьогодні мову слід вести не просто про розвиток особистості, а про її розвиток як активного учасника суспільно-історичних і життєтворчих процесів, суб'єкта творення світу і себе самого.

У період від проголошення державної незалежності України власне й був для нашого суспільства періодом далеко не однозначного, суперечливого, часом болісного, але неухильного сходження до суб'єктності. За цей час воно здолало шлях від об'єкта не ним ініційованого процесу розпаду радянської імперії до самостійної історичної творчості на майданах Помаранчевої революції, де відбувся перехід його від політично пасивного до активного учасника державотворчих процесів. Це, до речі, один із варіантів перетворень у суспільно-політичному житті країни — революційний, який стоїть в одному ряду з реформістським і посибілістичним. Оскільки революції в Україні творяться дуже рідко через український національний кордоцентризм та пацифізм, реформи втілюють в життя повільно і розтягнуто в часі, що впливає на їх ефективність і конструктивність, то цікавим і прикладним наразі є посибілістичний шлях перетворень в суспільстві, який характеризується тим, що головні політичні актори пристосовуються до конкретної політико-правової ситуації з метою синтезувати кардинальні зміни, характерні для революційних змін та поєднати їх з еволюційними процесами.

На нашу думку, внесення змін до Конституції України з метою її удосконалення для правильної координації правовідносин в площині громадянин — держава є дієвим кроком на шляху розвитку національної держави.

Наразі Конституція України не відповідає сучасним соціально-політичним і економічним реаліям. Рішення Конституційного Суду в 2011р. про скасування політичної реформи поставило питання перед Президентом України та Верховною Радою України щодо приведення у відповідність до сучасних реалій норм Основного Закону. Прийняття протягом 2010 — 2011 рр. низки законів свідчило, що правове поле нашої країни потребує суттєвого реформування у вигляді змін до Конституції України. Змістовні та юридичні колізії, що є характерними для сучасного Основного Закону,

провокують до правового нігілізму та порушень основних конституційних норм із боку суб'єктів української політики.

Проте, може йтися про зміни, про доповнення до Основного Закону або й про написання зовсім нової Конституції України. Виникають питання і стосовно того, наскільки Основний Закон поєднуватиме в собі як принципи демократичного суспільства, так і можливі моделі суспільного розвитку української держави у майбутньому. Крім того, обов'язково постане питання про реальні механізми реалізації основних прав і свобод громадянина, що знайшли своє відображення у ст. 3 Конституції України.

Проте важливо розуміти, які положення в Конституції України матимуть декларативний характер, а які будуть обов'язкові до виконання. Крім того, ефективність реалізації прав і свобод громадянина в значній мірі залежить від дотримання одного з принципів демократичного врядування — ефективного розподілу гілок влади, так щоб кожен державний орган здійснював не більше однієї владної функції. Звичайно, для цього повинні існувати закріплюючі нормативно-правові акти і дієва Конституція України.

Положення ч. 1 ст. 6 КУ закріплює поділ влади в Україні на законодавчу, виконавчу і судову. Ці гілки влади репрезентують, відповідно, три окремі владні функції держави. Проте така класифікація не дає змоги віднести до певного її виду низку органів влади, як, наприклад, Прокуратура України та Конституційний Суд, Омбудсман, Рахункова палата та ін., адже їхні функції знаходяться на межі поділу влад. Доводиться або номінально позбавляти згадані органи статусу державних владних інституцій, або чітко унормувати приналежність їх до певної гілки влади, що надасть невластивих їхньому призначенню функцій. Крім того, такі колізії провокують конфліктні ситуації між гілками влади внаслідок перехрещення сфер їхнього регулятивного впливу на суспільно-політичні відносини. Отже, останнім часом висловлюються пропозиції доповнити класифікацію гілок влади таким різ-

новидом, як контрольна (або контроль-но-наглядова), задля здійснення контрольної функції як головного елемента у реалізації владних повноважень в будь-якій моделі державного устрою.

Таким чином, актуальною проблемою сучасної правової системи України є дієвість норм права. Численні закони і підзаконні акти часто конкурують, а то й суперечать один одному, створюючи правові колізії. Це стосується і Конституції України. Тому на даному етапі правотворення і державотворення слід доповнити юридичну силу Конституції України фактичними засобами реалізації закріплених в ній законів із метою попередження виникнення колізій, встановленню чітких із зрозумілих правил гри для всіх акторів суспільно-політичного життя країни.

В. В. ПАВЛЕНКО

ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ОСНОВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В ИТАЛИИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 33—39

Для государственных служащих в Италии установлено восемь уровней профессиональной квалификации. Чтобы занять должности, соответствующие пятому или шестому уровням, необходим диплом о среднем образовании. Для седьмого и восьмого уровней требуется, как минимум, диплом о высшем образовании. Кроме того, для работников руководящего звена предусмотрено еще три уровня — первый, средний и высший.

Замещение должностей государственных служащих в Италии происходит или путем назначения по усмотрению администрации, или в результате конкурсов проводятся собеседования и нередко экзамены.

Для определения зарплаты по должности в бюджетных учреждениях Италии действует очень подробная тарификация, в связи с чем в системе государственного управления Италии насчитывается 60 тарифных разрядов.

С учетом выслуги лет служащим в Италии каждые два года увеличиваются дополнительные выплаты, начиная с 8 %, а затем на 2,5 % (таким образом, в течение 16 лет зарплата увеличивается на 64 %). Пенсия за выслугу лет выплачивается после достижения шестидесятилетнего возраста и не должна превышать 72 % последнего заработка.

Совершенствование кадров государственного аппарата Италии, а также повышение их профессиональной квали-

фикации осуществляется на курсах, организуемых Высшей школой государственного управления. Обучение длится обычно 2—3 года.

В Италии существует хорошо налаженный и отрегулированный государственный и административный аппарат, который функционирует, как правило, независимо от смены власти.

Хотя формально все, кто работает в государственном секторе, могли бы признаваться государственными служащими, на деле проводится довольно четкое размежевание между работниками государственных предприятий и служащими. Правовое положение последних регулируется специальными нормативными актами. В частности, в конституции прямо определено, что к государственным служащим относятся только те, кто работает в системе государственной администрации. Именно конституция Итальянской Республики и является основным правовым актом, определяющим роль и место государственных служащих в системе административно-правовых институтов. Согласно конституции, государственные служащие находятся исключительно на службе народу.

В Италии (как, впрочем, и в других странах Запада) четко разграничивают политические и чиновничьи должности на госслужбе. Так, например, министры, вице-министры, их советники — это посты политические, и поэтому они подлежат смене вместе с правительством. Более низкие должности — и есть собственно служащие, которые теоретически должны быть аполитичными. Их положение относительно стабильно, так как госслужащих увольняют только в случае серьезных проступков. Таким образом, в Италии госслужба и политическая власть отделены друг от друга, хотя отбор чиновников самого высокого уровня осуществляется, разумеется, политической властью. Правда, хотя в каждом конкретном ведомстве бюрократическая машина формально подчиняется министру, на практике она нередко играет самостоятельную

роль, поскольку на пост министра обычно назначается политический деятель, а не специалист в той или иной области. Он не может проявлять самостоятельности без своих советников из аппарата, обладающих профессиональным мастерством и специальными знаниями. Иногда бюрократический аппарат даже подталкивает деятельность министра в нужном ему направлении, оказывая огромное влияние на процесс принятия решений. Кроме того, бюрократия имеет возможность наполнять конкретным содержанием те законы, которые одобрены парламентом в самых общих чертах.

Государственные служащие делятся на постоянных (или кадровых), которых в общем числе служащих примерно три четверти, и непостоянных (или служащих по соглашению), составляющих четверть персонала работников госаппарата. Все кадровые служащие, то есть чиновники, делятся на пять составов: администраторы, специалисты, исполнительский, вспомогательный и специальный составы.

Администраторами являются руководящие чиновники с административными функциями. К числу специалистов принадлежит целый ряд самых различных служащих: научные работники, инженерно-технический состав, эксперты, переводчики, землеустроители, консультанты, библиотечные служащие, бухгалтеры и т. д. В исполнительский состав входят помощники, делопроизводители, инспекторы, хозяйственные, складские и т. п. служащие. К вспомогательному составу принадлежат регистраторы, техники, охранники, мелкие служащие по поручению. В специальный состав включены некоторые категории периферийных служащих трех министерств — внутренних дел, финансов и казначейства: начальники спецслужб, инспекторы, надзиратели, ревизоры и т. д.

Конституцией Италии закреплено равное право граждан обоюбого пола на одинаковых уровнях поступать на государственную службу и занимать выборные должности. Конституция допускает, однако, ограничение права принадлежности к политическим партиям для судей, кадровых военных дей-

ствительной службы, должностных лиц и агентов полиции, дипломатов и консульских представителей за границей.

Замещение должностей государственных служащих происходит или путем назначения по усмотрению администрации, или в результате конкурсов, на которых изучаются документы кандидатов, проводятся собеседования и нередко экзамены.

Конкурсные экзамены, приспособленные к программам соответствующих факультетов университета, проводятся письменно и устно. Письменные применяются большей частью к административному и исполнительскому составам, а устные — к специалистам. Почти для всех чиновников большая часть экзаменов — это оценка знаний по правовым наукам.

В каждом министерстве функционирует так называемый административный совет, состоящий из начальников управлений министерства и возглавляемый статс-секретарем или министром. Эта коллегия, созываемая не реже одного раза в месяц, решает вопросы о кадрах и структуре штатов по управлениям, принимает решения по конкурсному отбору на вакантные должности (обычно решается вопрос о выборе одного кандидата из трех первых, прошедших по конкурсу). Решения принимаются большинством голосов. И еще одна задача стоит перед административными советами министерств — развитие инициативы сотрудников данного ведомства. С этой целью лицам, вносящим рационализаторские предложения, выдаются по постановлению совета так называемые стимулирующие премии.

В законе о государственной службе от 29 марта 1983 г. названы следующие качества, которыми должен обладать любой государственный чиновник: верность нации, осуществление своих функций беспристрастно и исключительно в общих интересах, соблюдение служебной тайны и подчиненности. К служащим и их руководителям, пренебрегающим своими обязанностями, могут применяться различные дисциплинарные санкции. В то же время служащие имеют пра-

во на сохранение своего рабочего места, на продвижение по службе.

Для определения зарплаты по должности в бюджетных учреждениях действует очень подробная тарификация — система государственного управления Италии распределена на 60 тарифных разрядов (в частном секторе все тарифные колебания укладываются в пределах дюжины). Тарификация оплаты труда предопределена рядом условий: наличие специальных знаний, необходимость длительного совершенствования на данной работе, государственная важность поста, степень его ответственности и т. д.

Государственный служащий не вправе получать другие доходы, кроме зарплаты в данном учреждении. Это не распространяется на акции, которые в силу их безымянности крайне трудно контролировать. Совместительство, как правило, не разрешается (исключение делается для преподавателей университетов, научных работников, врачей и представителей некоторых других специальностей).

При совете министров создан специальный департамент государственной деятельности, который ведет реестр служащих государственных и международных организаций, координирует управленческую деятельность и контролирует ее эффективность. Этот департамент также выявляет потребность в кадрах для государственной службы и планирует их подбор. Что касается местных органов власти, то большинство служащих низового звена попадает в них непосредственно после окончания средней школы, но уже с самого начала работы они проходят подготовку, ориентированную на практическую деятельность. Как правило, руководящие кадры выдвигаются из числа тех, кто начинал свою карьеру в местных органах управления.

Общепринятые нормы по подготовке управленческого аппарата в Италии только складываются. Большинство высших функционеров готовят университеты, в особенности — юридические факультеты. Кадровое пополнение обеспечивают

также ведущие высшие учебные заведения и научные институты, подчиненные тем или иным министерствам. Вообще каждая ведомственная администрация, как уже указывалось, стремится готовить собственные кадры: обычно те, кого специально готовят к работе в административном аппарате, получают статус стажеров государственной службы.

Для занятия большинства должностей обычно достаточно университетского диплома, но после своего назначения чиновник должен пройти профессиональную подготовку. С этой целью в ряде вузов в последние годы возникли факультеты послеуниверситетской подготовки управленческого персонала. Кроме того, совершенствование кадров государственного аппарата, повышение их профессиональной квалификации осуществляется на курсах, организуемых Высшей школой государственного управления, созданной в 1962 г. Являясь главным центром подготовки и переподготовки кадров государственного управленческого аппарата, она координирует работу отраслевых школ и курсов, а также организует прикладные исследования в области управления. Обучение в Высшей школе государственного управления длится обычно 2—3 года.

Главные предметы — политические и административные науки. В учебе чиновников, пришедших с практической работы, большое место занимает изучение зарубежного опыта, ознакомление с управленческими проблемами и методами их решения с помощью последних достижений научно-технического прогресса.

Часто чиновники экономических управленческих структур совершенствуют свои знания в общенациональных государственно-частных центрах переподготовки хозяйственных кадров. Таким центром является, например, основанный в 1952 г. в Турине Институт послеуниверситетской подготовки организаторов производства — ИПСОА. Это крупный учебный и исследовательский комплекс по проблемам управления производством. Диплом ИПСОА или получаемая после учебы

ученая степень открывают широкую дорогу для занятия высоких постов в государственном аппарате.

Проводившиеся в Италии специальные расследования обнаружили дефекты в организации работы чиновников органов управления. Последовавшие санкции не могли, разумеется, кардинальным образом изменить положение. Поэтому в общественном мнении Италии утвердилось убеждение в необходимости перестройки всего государственного аппарата, придания ему большей эффективности и демократичности.

Литература

---

1. *Конституция* Италии // Конституция зарубежных государств: учебн. пособ. — М.: Изд-во Бек, 1997. — 249 с.
2. *Административное право* зарубежных стран: учебн. пособ. — М.: Изд-во “Спарк”. — 1996 — С. 139—142.
3. *Зіллер Жак*. Політико-адміністративні системи країн ЄС. — Київ.: Основи, 1996. — С. 139—141.

М. О. ЛЕВЧЕНКО

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 40—51

Аналізуючи економічні процеси в Україні, ми бачимо, що національна безпека асоціювалася переважно з безпекою держави, і головною турботою було забезпечення цілісності державної структури, безпеки владних інститутів, стійкості внутрішніх та зовнішніх системних зв'язків. У ХХ ст. і на початку ХХІ ст. однією з головних причин виникнення тих проблем, які існують в Україні в економічній сфері, є недосконалість державного регулювання соціально-економічних процесів. Серед негативних явищ і тенденцій, що були характерними для минулих років, особливе занепокоєння, з точки зору національної і економічної безпеки, продовжують викликати всім відомі явища, такі як спад виробництва та погіршення зовнішньоторговельного балансу разом зі збереженням його від'ємного сальдо, подальше поглиблення платіжної кризи та рівня “тінізації” економіки, зростання рівня заборгованості перед бюджетом, нарахованих сум штрафних санкцій, низькі обсяги іноземних інвестицій, зростання внутрішнього боргу держави, падіння життєвого рівня, загострення проблеми зайнятості населення, збільшення зовнішнього державного боргу України тощо.

Через недосконалість державного управління соціальна природа феномену безпеки, на жаль, постійно виявляється у серйозних надзвичайних ситуаціях, кризових внутрішньо-

політичних процесах, невідповідності реальних дій влади декларативним заявам, кризі довіри у відносинах зі стратегічними партнерами тощо. Безпека життєдіяльності, як складова національної безпеки, нині є значним, дієвим явищем завдяки поширенню принципів гуманізму, розумінню залежності рівня безпеки системи від рівня безпеки окремих її елементів. Якщо безпека — це необхідні умови існування, то забезпечення національної безпеки загалом — це підтримання цілісності державної структури, стійкості й безпечності її системних зв'язків, а також створення нормальних та безпечних умов функціонування всіх її елементів. А найціннішим елементом держави є людина, нормальна життєдіяльність якої і забезпечує стабільну та надійну реалізацію системних зв'язків [1].

Таким чином, безпека — це не стан захищеності, а умови існування суб'єкта, які він контролює. Забезпечення безпеки — еволюційний процес створення сприятливого середовища для життєдіяльності суб'єкта, процес оволодіння ним необхідними умовами власного існування, за яких реалізуються його інтереси та здійснюються поставлені цілі, що базуються на людських цінностях. Отже, безпека — це умови, які дають змогу суб'єктам зберігати і відтворювати власні цінності.

Водночас, попри велику кількість публікацій, залишається багато невирішених проблем у теорії та практиці економічної безпеки, яка є основною складовою національної безпеки України. Окрім того, ситуацію ускладнює відсутність системності стосовно понятійного апарату у цій сфері, а також обґрунтованих пропозицій щодо впровадження сучасних методів та моделей управління економічною безпекою на всіх рівнях управління економікою.

Говорячи про позитивні зрушення, що відбулися останнім часом, слід відзначити певне зниження рівня інфляції, поступове зростання обсягів виробництва окремих базових галузей промисловості, що дозволило знизити величину від'ємного сальдо в торговельному балансі. Проте загалом не-

гативні наслідки все ще випереджають позитивні. Це, в свою чергу, посилює реальну загрозу національній безпеці країни, перешкоджає просуванню реформ, провокує зростання соціального невдоволення політикою держави. З-поміж причин, що зумовлюють складне соціально-економічне становище країни, більшістю експертів зазначається тяжкий фінансовий стан підприємств, відсутність попиту на вітчизняну продукцію через її високу ціну та низьку якість, брак інвестицій, надто повільний характер приватизації, недостатність інституціональних перетворень, недосконалість податкового законодавства та інше.

Однак, перелічені чинники є все ж лише похідними від недосконалості рішень, які приймаються різними органами державної влади. Діяльність державної влади, на жаль, характеризується й досі суперечливістю, орієнтацією на досягнення поодиноких цілей та недостатнім урахуванням практичної адаптованості заходів, що впроваджуються, до реальних умов, які склалися в Україні. Саме тому поряд з чітким вирішенням окремих проблем макроекономічного порядку спостерігається загострення проблем іншого, соціально-економічного ґатунку.

Незважаючи на це, в Україні поки що не відчувається рішучих намірів щодо перегляду і розробки ґрунтовних і цілісних концепцій діяльності державного апарату в нових умовах господарювання. Це спостерігається і в ухиленні від відповідальності за певні рішення, що приймаються органами як законодавчої, так і виконавчої влади. Помітна відсутність бажання щодо налагодження плідної співпраці між різними ланками державної влади в інтересах винайдення ефективної моделі економічного розвитку країни. Досвід, і саме український, засвідчив, що в умовах переходу від адміністративно-командних методів управління економікою до ринкового регулювання соціально-економічних процесів сподівання на автоматичну зміну гострої ситуації в країні лише шляхом

прийняття та впровадження нових законів, навіть наближених до європейських стандартів, — марні. За цих обставин успішно подолати проблеми перехідного періоду можна лише при наявності у виконавчої влади чіткого уявлення про механізми реалізації і можливості виконання законів, які приймаються в парламенті.

Про причини кризи державної влади

1. Відсутність порядку та механізмів визначення загроз у системі забезпечення економічної безпеки, що призводить до неконтрольованості соціально-економічної ситуації країни в цілому, неможливості об'єктивного визначення пріоритетів реформування економіки і, часто, до реагування на події не з метою попередження їх надмірного загострення, а вже постфактум. За цих умов основна енергія виконавчої влади витрачається не на подолання причин, які провокують нелегітимні явища, а на боротьбу з наслідками. Тому є доцільним зосередити нині зусилля на розробці системних критеріїв і порогових значень показників соціально-економічного становища країни, а також системи контролю механізмів забезпечення утримання значень цих показників на достатньому, з точки зору економічної безпеки, рівні.

2. Існують розбіжності в підходах та уявленнях різних органів державної влади щодо досягнення мети виконання основних покладених на них завдань. У ринкових умовах головною метою держави є забезпечення належних умов для всебічного розвитку наявного потенціалу суспільства, раціонального використання національних багатств, захисту суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Досягнення такої мети забезпечується шляхом визначення порядку формування і застосування виконавчою владою регулятивних і системних важелів. Ураховуючи це, необхідно зосередити увагу органів державної влади на вдосконаленні порядку формування функціональних важелів державного регулювання соціально-економічних процесів та їх застосування відповідними органами виконавчої влади.

3. Відсутність належної оцінки механізмів контролю за діяльністю виконавчої влади щодо виконання функцій, покладених на кожен з її органів у центрі і на місцях, створює умови для зловживань, розвитку корупції, хабарництва окремих чиновників. Зазначені вади суспільства з'являються внаслідок роз'єднаності передусім дій кожного з органів виконавчої влади, дублювання їх функцій, недосконалості процесів прийняття управлінських рішень.

Словом, потрібні система і технології державного регулювання та система органів для його практичного здійснення. Отже, державне управління треба розглядати як своєрідну технологію управління соціально-економічними процесами — високу технологію. І розробляти її мають фахівці, науковці. Видається доцільним розпочати роботу щодо перегляду функцій і порядку діяльності кожного з органів виконавчої влади та організації контролю за належним виконанням покладених на них функцій у нових політико-економічних умовах.

4. Не визначено порядок переходу від галузевих до функціональних принципів державного регулювання соціально-економічних процесів. Необхідно здійснити радикальну перебудову виконавчої влади в бік суттєвого посилення її статусу — зміцнення матеріальної бази її функціональних органів. Це можна було б зробити і за рахунок поступового скорочення державних витрат на утримання галузевих відомств. Діяльність цих відомств, особливо тих, що мають незначну частку підприємств державної форми власності, у свою чергу, доцільно було б реформувати шляхом переорієнтації їх на надання платних послуг безпосередньо підприємствам галузі у вигляді консультацій, рекомендацій, розробки програм розвитку тощо.

5. Відсутність ефективних механізмів регулювання соціально-економічних процесів на місцевому рівні і взаємовідносин між органами виконавчої влади різних рівнів підпорядкування. Ця проблема виникає внаслідок перерахування

більшої частки результатів економічної діяльності у межах окремих територій до бюджету вищого рівня, що часто позбавляє місцеву владу фінансових можливостей оперативно вирішувати проблеми підпорядкованої їй території. За результатами роботи 2001 р. можна зробити висновок, що податки найкраще збираються на місцевому рівні. Рівень виконання місцевого бюджету — більш ніж 90 %. А для держбюджету той же показник становить 75 %.

Такий стан справ пояснюється саме зацікавленістю місцевої влади у збиранні податків, які формують її бюджет. І передача певної частини повноважень на місцевий рівень гарантує те, що податки збиратимуться краще, а формувати взаємовідносини між центром і місцевою владою можна вже на рівні їхніх бюджетних взаємовідносин.

6. Сучасний підхід до формування системи важелів державного регулювання соціально-економічних процесів характеризується жорсткою централізацією, а також відсутністю прогнозування сукупних ефектів та ефективності їх практичного застосування. Спостерігається також певне ігнорування регіональних особливостей і неврахування можливостей коригування цих важелів на місцевих рівнях. Тому доцільно зосередити зусилля на розробці уніфікованої моделі і порядку формування функціональних важелів, які забезпечували б можливість їх використання на адміністративному рівні в регіонах, а також передачу певної частини повноважень щодо регулювання соціально-економічних процесів безпосередньо місцевим органам виконавчої влади.

7. Недосконала система державного регулювання соціально-трудових відносин у суспільстві. Така недосконалість призводить до непропорційного розподілу коштів між окремими суспільними групами, затримок соціальних виплат і зарплат, зниження платоспроможності населення і провокування кризи платежів тощо. Ця проблема зумовлена передусім тим, що головна увага держави до останнього часу зосереджувалась на проблемах регулювання відносин з еко-

номічними суб'єктами як основним джерелом надходжень коштів до державного бюджету, та недооцінкою необхідності законодавчо-нормативного регулювання взаємовідносин між роботодавцями і працівниками.

Отже, головним пріоритетом діяльності державної влади щодо забезпечення нашої економічної безпеки у 2013 р. та в подальшій перспективі має бути реформування системи державного регулювання соціально-економічних процесів в Україні.

Комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємництва. В основі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва повинна лежати певна концепція. Концепція включає мету комплексної системи забезпечення безпеки, її завдання, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику. Мета даної системи — мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, в тому числі його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадрових ресурсів, на основі розробленого і реалізованого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру. Слід мати на увазі, що найбільше значення у справі забезпечення економічної безпеки підприємництва належить первинним — економіко-правовим та організаційним заходом, що забезпечують фундамент, основу системи безпеки, на відміну від вторинних — технічних, фізичних та ін.

У процесі досягнення поставленої мети здійснюється вирішення конкретних завдань, які об'єднують усі напрями забезпечення безпеки. Завдання, які вирішуються системою забезпечення безпеки, такі:

- прогнозування можливих загроз економічної безпеки;
- організація діяльності з попередження можливих загроз (превентивні заходи);
- виявлення, аналіз і оцінка реальних загроз економічної безпеки;

- прийняття рішень та організація діяльності з реагування на загрози, що виникали;
- постійне вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємництва.

Організація та функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності з метою максимальної ефективності повинні ґрунтуватися на ряді наступних принципів.

Принцип законності. Вся діяльність фірми, в тому числі її служби безпеки, повинна мати безумовно законний характер, інакше система забезпечення безпеки може бути зруйнована з вини самого суб'єкта підприємництва. Негативними наслідками можуть бути різного роду санкції правоохоронних органів, залучення як відповідача до суду, шантаж з боку кримінальних структур.

Принцип економічної доцільності. Слід організовувати захист тільки тих об'єктів, витрати на захист яких менші, ніж втрати від реалізації загроз цим об'єктам. Тут також мають ураховуватися можливості фірми з організації системи економічної безпеки.

Поєднання превентивних та реактивних заходів. Превентивні — заходи попереджувального характеру, що дозволяють не допустити виникнення або реалізації загроз економічній безпеці. Реактивні — заходи, які вживаються у разі реального виникнення загроз або необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

Принцип безперервності — передбачає, що функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва має здійснюватися постійно.

Принцип диференційованості. Вибір заходів з подолання загроз, що виникли, відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації.

Координація. Для досягнення поставлених завдань необхідно постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самої фірми і поєднання організаційних,

економіко-правових та інших способів захисту. Повна підконтрольність системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності. Це необхідно, по-перше, для того, щоб система безпеки не перетворилася на замкнуту структуру, орієнтовану на рішення вузьких завдань, без урахування інтересів фірми в цілому, а по-друге, для оцінки ефективності діяльності системи та її можливого вдосконалення.

Об'єкт і суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки підприємництва тісно взаємопов'язані. Об'єктом системи в цілому, як уже зазначалося, є стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності у поточному та перспективному періоді. До конкретних об'єктів захисту належать ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові. Суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки підприємництва має більш складний характер, оскільки його діяльність обумовлюється не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, але і специфічними умовами зовнішнього середовища, що оточує суб'єкт підприємницької діяльності. Виходячи з цього, можна виділити дві групи суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку підприємництва:

- зовнішні суб'єкти;
- внутрішні суб'єкти.

До зовнішніх суб'єктів належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади, покликані забезпечувати безпеку всіх без винятку законотворчих учасників підприємницьких відносин; причому діяльність цих органів не може контролюватися самими підприємцями. Ці органи формують законодавчу основу функціонування та захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах і забезпечують її виконання.

До внутрішніх суб'єктів належать особи, які безпосередньо здійснюють діяльність по захисту економічної безпеки даного конкретного суб'єкта підприємництва. Такими суб'єктами можуть бути:

- працівники власної служби безпеки фірми (підприємства);
- запрошені працівники зі спеціалізованих фірм, що надають послуги із захисту підприємницької діяльності.

Суб'єкти, що забезпечують економічну безпеку підприємства, здійснюють свою діяльність на основі певної стратегії і тактики.

Стратегія — це довгостроковий підхід до досягнення мети. Генеральна стратегія економічної безпеки закладена у загальну концепцію комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. Крім генеральної стратегії, виділяються також спеціальні стратегії (наприклад, залежно від стадії підприємницької діяльності). Нарешті, можуть застосовуватися функціональні стратегії безпеки.

Стратегія економічної безпеки включає, перш за все, систему превентивних заходів, що реалізується через регулярну, безперервну роботу всіх підрозділів суб'єкта підприємницької діяльності з перевірки контрагентів, аналізу передбачуваних угод, експертизи документів, виконання правил роботи з конфіденційною інформацією і т. п. Служба безпеки в цьому випадку виконує роль контролера.

Стратегія реактивних заходів, що застосовується у разі виникнення або реального здійснення будь-яких загроз економічної безпеки підприємства. Вона заснована на застосуванні ситуаційного підходу і врахуванні всіх зовнішніх і внутрішніх факторів, реалізується службою безпеки через систему заходів, специфічних для даної ситуації.

Тактика забезпечення безпеки припускає застосування конкретних процедур і виконання конкретних дій з метою забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємства. Цими діями, залежно від характеру загроз і тяжкості наслідків їх реалізації, можуть бути, наприклад:

- розширення юридичної служби фірми;
- прийняття додаткових заходів щодо збереження комерційної таємниці;

- створення підрозділу комп'ютерної безпеки.
- пред'явлення претензій контрагенту-порушнику;
- звернення з позовом до судових органів;
- звернення до правоохоронних органів.

Основними функціями служби економічної безпеки фірми є наступні: організація та здійснення разом із підрозділами фірми захисту конфіденційної інформації;

- перевірка відомостей про спроби шантажу, провокацій та інших акцій щодо персоналу, що переслідують мету отримання конфіденційної інформації про діяльність фірми;
- організація збору, накопичення, автоматизованого обліку та аналізу інформації з питань безпеки;
- проведення перевірок у підрозділах фірми і надання їм практичної допомоги з питань безпеки їх діяльності;
- розробка та впровадження положення про комерційну таємницю;
- перевірка правил ведення закритого діловодства;
- перевірка працівників на предмет дотримання правил забезпечення економічної, інформаційної та фізичної безпеки;
- надання сприяння відділу кадрів по роботі з персоналом у питаннях підбору, розстановки, службового переміщення та навчання персоналу;
- збір, обробка, зберігання, аналіз інформації про контрагентів із метою запобігання угод з недобросовісними партнерами;
- виконання доручень керівництва фірми, що входять до компетенції служби;
- взаємодія з правоохоронними органами, проведення заходів щодо виявлення та попередження різного роду фінансово-господарських правопорушень;
- проведення службових розслідувань за фактами розголошення конфіденційної інформації, втрати службових документів працівниками фірми і дій, що загрожують економічній безпеці фірми.

Отже, економічна безпека країни трактується як складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на певному рівні, запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу.

Література

---

1. *Конституція України*: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Україна, 1996. — 54 с.
2. *Закон України “Про основи національної безпеки України”* // Урядовий кур'єр, — 30 лип. 2003 р.
3. *Закон України “Про об'єкти підвищеної небезпеки”* від 18 січ. 2001 р. № 2245-III.
4. *Андрощук Г. А., Крайнев П. П.* Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. — К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2000.
5. *Антикризове управління підприємством: навч. посіб.* / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева; За заг. ред. З. Є. Шершньової. — К.: КНЕУ, 2007. — 680 с.
6. *Камлик М. І.* Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. — К.: Атіка, 2005.
7. *Левченко М. О.* Бізнес-процеси підприємств України та їх безпека // Мат. Всеукр. науково-практ. конф. “Україна в контексті світової цивілізації: традиції та сучасність” (м. Київ, 29 листоп. 2012 р.).
8. *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою України: монографія. — К.: НАДУ, 2004. — 408 с.
9. *Сухомлінов В. О.* Аналіз і оцінка стану інформаційної безпеки на підприємствах: регіональний аспект // Всеукр. науково-практ. конф. “Українознавство: історія, теорія, методологія” (м. Київ, 25 листоп. 2010 р.).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 52—57

Проблематика з'ясування змісту організаційно-правових засад адвокатської діяльності як в Україні, так і в Росії досліджувалася вченими-правознавцями обох країн упродовж тривалого часу, зокрема, Н. М. Бакаянвою, В. М. Буробіним, Є. В. Васьковським, Т. В. Варфоломеєвою, Р. Г. Мельниченком, О. В. Невською, О. Д. Святоцьким, О. В. Синєким та іншими науковцями. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених даній проблематиці, сутність цього поняття, його зміст та особливості для кожної країни залишаються нез'ясованими. Це пов'язано з тим, що: по-перше, відсутнє чітке законодавче визначення поняття “організаційно-правові засади адвокатської діяльності” в Україні, а по-друге, не було здійснено його комплексного узагальнюючого дослідження.

Розглядаючи зміст організаційно-правових засад адвокатської діяльності, слід зазначити, що саме стан адвокатури у державі є свідченням ступеня її демократизму. Вперше значний демократичний потенціал функціонування адвокатури на користь людини на пострадянському просторі заклав Закон України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 р. [1]. Його положення докорінним чином змінили місце і роль адвокатури в суспільстві та закріпили організаційно-правові засади функціонування цього незалежного правозахисного інститу-

ту. Щодо сучасного періоду, то вони закріплені у новому Законі “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, який набрав чинності 15 серпня 2012 р. [2]. Саме навколо цих законодавчих актів сьогодні і ведеться наукова дискусія.

Більшість вчених та адвокатів-практиків наголошують на необхідності їх доопрацювання. Науковцями визначена і загальна негативна тенденція — перетворення демократично налаштованих колег — членів самоврядних органів адвокатури у адвокатське чиновництво. Звідси виникає необхідність закріплення системи стримувань та противаг, які б могли цій тенденції протидіяти. Це насамперед стосується таких положень, як: розвиток самоврядування в адвокатурі, визначення повноважень його органів, забезпечення умов їх демократичного формування та подальшої відкритої і прозорої діяльності.

Організаційно-правові засади функціонування адвокатури в Україні, що закріплені у чинному законі [2] повинні відповідати чинній Конституції України, в якій наша держава визначається суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою (ст. 1 Конституції України) [3], та міжнародним стандартам.

На наш погляд, у чинному законі фактично відбулася підміна змісту основних засад — принципів. Замість змісту принципу демократизму, який повинен пронизувати всі його положення, в законі по суті закріплено принцип демократичного централізму. Його негативний зміст полягає у: керівництві з єдиного центру дисципліною членів, підпорядкуванні нижчих органів самоврядування вищим та приватних інтересів публічним [4]. І головне: обов’язковість рішень органів адвокатського самоврядування для всіх адвокатів (ст. 57 Закону) [2], що для адвокатів є неприйнятним.

По суті, адвокатура з спільноти адвокатів — людей, об’єднаних однією професією, за ознаками спільності цілей, завдань та видів діяльності, перетворилася в самоврядну організацією, яка складається з фізичних та юридичних осіб. Закон також передбачає створення численних керівних “ор-

ганів адвокатського самоврядування” з досить великим бюрократичним апаратом, утримання якого вимагає значних коштів, із чим погодитися неможливо.

Неприйнятним є положення закону про обов’язковість членства адвокатів в Національній асоціації адвокатів. Так, відповідно до п. 6. ст. 45 закону [2], з моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України [2]. Дане положення закону, не тільки суперечить ст. 36 Конституції України, а і положенням Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. [5] та “Основним положенням про роль адвокатів”, прийнятих Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 р. [6].

По-перше, щодо Конституції України, то відповідно до ст. 36 “...ніхто не може бути примушений до вступу в будь яке об’єднання громадян чи обмежений у правах за належність або не належність до громадських організацій”.

По-друге, згідно зі ст. 20 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

По-третє, відповідно до пунктів 23 і 24 “Основних положень про роль адвокатів”, прийнятих Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 р.: “адвокати, як й інші громадяни, мають право на вільне об’єднання в асоціації та організації”.

Порушуючи демократичну засаду добровільності, обов’язкове членство в адвокатській Асоціації покладає на адвоката адміністративні обмеження. Саме це членство перетворюється в засіб тиску на адвоката, що є неприпустимим із точки зору механізму забезпечення і реалізації прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в соціально-правовій державі, якою прагне стати Україна.

Виходячи із зазначеного, право на адвокатську діяльність повинні мати не тільки асоційовані члени зазначеної асоціації, а також і адвокати, які не входять до неї. Щодо окремих пільг або переваг, які надаються членам асоціації, то сама належність або неналежність адвоката до асоціації не може бути підставою для їх надання. В законі повинні закріплюватися лише відповідні стимули для того, щоб адвокати вступали до “професійної асоціації”, а не положення, які, по суті, примушують адвокатів до цього.

У формі адвокатської діяльності — в п. 3 ст. 4 закону [2] зазначається, що адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально, або у формі адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Разом із тим, у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства наголошується на абсолютній незалежності адвоката і вказується, що “він має бути вільним від будь-якого іншого впливу, особливо від того, що може впливати з його власних інтересів або зовнішнього впливу” (п. 2.1.1) [7].

Як вважає автор цієї статті, саме організаційно-правові засади, включаючи принципи здійснення адвокатської професії, повинні стати на заваді використання недоречних форм організації адвокатської діяльності. Організаційні форми адвокатської діяльності можуть бути різноманітними і обмежувати їх, вказавши вичерпний перелік зазначеному у законі, недоречно. Враховуючи специфіку адвокатської діяльності, а також зміст організаційних зв'язків між адвокатами, кількість цих форм об'єктивно буде обмежуватися за рахунок:

- а) свободи у виборі професії;
- б) незалежності діяльності адвоката;
- в) невторчання посадових осіб державних органів та органів адвокатського самоврядування в адвокатську діяльність;
- г) забезпечення гарантій адвокатської таємниці;
- д) права вибору адвокатом методів захисту клієнта тощо.

Також неможлива залежність адвоката у виборі форм професійної діяльності від форми оплати його праці. Тому такі

організаційно-правові форми адвокатської діяльності, які передбачають повне підпорядкування або професійну залежність адвоката від засновника юридичної особи (роботодавця), є неприйнятними. Повинні також бути виключені: контроль за здійсненням адвокатами професійних повноважень, примушування їх до відстоювання певної правової позиції, вплив на прийняття рішень і спонукання до їх виконання адвокатом (наприклад, у разі роботи адвоката за трудовою угодою) тощо.

Слід зазначити, що адвокатське самоврядування в Україні, яка прагне стати соціальною, правовою державою, повинно будуватися не під посадових осіб — “чиновників” органів адвокатського самоврядування, а відповідати чітким європейським стандартам і містити відповідні процедури щодо: звільнення з посади або позбавлення наданих владних повноважень, прозорості в діяльності самоврядних органів, проведення їх відкритих засідань і публікації протоколів, бюджетів, надання заздалегідь повідомлень про збори з використанням засобів, доступних для всіх адвокатів тощо [8, 11–13].

Зацікавленість змістом адвокатської діяльності в Україні посилюється у зв’язку з підвищенням ролі адвокатури у правозахисному процесі. Тому здійснення адвокатської діяльності повинно відбуватися на демократичних організаційно-правових засадах, які мають відповідати Європейським стандартам.

Останнє зумовлює необхідність вивчення та врахування в законотворчому процесі всіх позитивних надбань правового регулювання адвокатської діяльності, включаючи досвід юридичного закріплення її змісту в законодавстві як держав Європи, так і найближчих сусідів.

Література

---

1. Закон України “Про адвокатуру” // *Голос України* від 29.01.1993.
2. Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” // *Урядовий кур’єр* від 05.09.2012, № 159.

3. *Конституція* України: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР — [Електронний ресурс] — Режим доступу: [ttp://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%E2%96-%E2%F0](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%E2%96-%E2%F0)
4. *Философский* энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. — М.: Советская энциклопедия, 1983. — 836 с.
5. *Загальна* декларація прав людини // Урядовий кур'єр від 10.12.2008 № 232.
6. *Основні* положення про роль адвокатів: [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_835
7. *Загальний* кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://kmdka.com/eu-code-of-practice-lawyers>
8. *Аналіз* проектів законів України про адвокатуру та адвокатську діяльність. Серії правового аналізу. — Американська асоціація юристів // Ініціатива з верховенства права. 19 верес. 2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://apps.americanbar.org/rol/publications/ukraine_analysis_draft_laws_on_the_bar_09_2007_ukr.pdf

О. А. СЕЛЕЗНЬОВА

НЕОБХІДНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ: МИТНИЙ СОЮЗ ЧИ ЄС?

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 58—65

На сьогодні у Києва немає політичної волі ініціювати по-жвавлення інтеграційних процесів у будь-якому напрямі. Влада не готова переорієнтувати зовнішню політику, хоча продовжує торгуватися з партнерами. Залежно від стабільності економічної ситуації невизначеність України у відносинах з основними партнерами може зберігатися навіть до президентських виборів 2015 р. Проте така позиція не є конструктивною і негативно впливає на імідж країни, як надійного партнера; крім того, ця ситуація створює несприятливі й навіть загрозливі передумови як для внутрішньої, так і зовнішньоекономічної політики. Тож зараз нагальним питанням є визначення чітких інтеграційних векторів та їх оптимального збалансування.

Відносини з РФ є стратегічно важливим напрямом зовнішньої політики України. Очевидно, що попри всі складнощі та проблеми між Києвом і Москвою двостороннє співробітництво має будуватися на основі європейських норм і правил, паритетності та взаємної вигоди, прозорості, взаємної поваги суверенітету та врахування інтересів обох сторін. Альтернативи цьому немає. Добросусідські та ефективні відносини з РФ є також однією з важливих умов реалізації Україною її євроінтеграційного курсу. Нам необхідно налагоджувати взаємовигідне та рівноправне партнерство. Головним завдан-

ням є спільний пошук механізмів вирішення спірних питань, формування ефективної моделі співробітництва на основі паритетного узгодження національних інтересів сторін та конструктивного діалогу.

Економічні відносини України та Росії в інституційному плані є складним і суперечливим комплексом взаємної залежності та конфлікту інтересів, що породжує час від часу істотне загострення відносин.

Багато експертів побоюються, що прагнення Росії залучити Україну в МС це намагання підпорядкувати умови внутрішньої господарської діяльності України євразійським нормам та забезпечити тим перетворення української економіки на привілейовану сферу домінуючого впливу російських економічних інтересів. Адже Росія категорично не сприймає позицію України, яка, по-перше, офіційно зберігає пріоритет відносин з ЄС, а по-друге — відносини на євразійському напрямі пропонує будувати у форматі “3+1”.

У цьому контексті Росія вимагає від України приєднання до Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії і прийняття пакета документів, пов’язаних із фактичним приєднанням до Єдиного економічного простору цих же країн (ЄЕП), та відмову від укладення з ЄС Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ЗВТ) і заміну її переговорами з ЄС у багатосторонньому форматі: Митний союз — ЄС.

Для України співпраця як з ЄС, так і з Росією має рівнозначно важливе значення. Постають, здавалося б, логічні питання: “Для чого роботи вибір між чимось одним? Чому не можна співпрацювати ефективно у двох напрямках?”. Україна неодноразово підкреслювала свою позицію, що і ЄС і МС — це наші головні партнери, і вони однаково важливі для нас. Прем’єр-міністр Микола Азаров неодноразово наголошував, що Україна не хоче обирати між МС та ЗВТ з ЄС, а хоче співпрацювати з усіма країнами.

Президент України Віктор Янукович намагається дотримуватися лінії про секторальну співпрацю України з Митним

союзом по формулі “3+1”, тобто без повноправного членства: “Ми запропонували Росії економічну інтеграцію на секторальному рівні. Ми не говоримо “ні”, ми дуже уважно і серйозно вивчаємо інтеграційні процеси. І впевнені в тому, що інтеграційні процеси, які відбуватимуться і в ЄС, і в Митному союзі будуть взаємодоповнюватися”.

Україна зацікавлена у співпраці в рамках трикутника, але проблема полягає в тому, що ЄС та МС — це інтеграційно абсолютно різноспрямовані проекти, і знайти спільні точки дотику надзвичайно складно [1, 24]. А оскільки ЄС і Росія, як політично сильніші партнери, самі недостатньо зацікавлені у такій співпраці, то, на жаль, слід визнати, що в Україні недостатньо політичної волі для організації тристоронніх переговорних процесів і їх гармонізації.

Нинішні відносини Києва з Брюсселем і Москвою є досить суперечливими і складними. Їх характерними рисами є високий ступінь невизначеності, криза довіри та розбіжності інтересів. Контакти між сторонами обтяжені ідеологічним протистоянням, “замороженими” конфліктами, конкуренцією інтеграційних проектів на пострадянському просторі. Проблемними є відносини ЄС, України та Росії в політичній, економічній, енергетичній, безпековій і гуманітарній сферах. Така ситуація об’єктивно не відповідає інтересам сторін, створює ризики для європейської безпеки та потребує спільного пошуку узгоджених, взаємоприйнятних рішень проблемних питань. Слід зазначити, що як з боку ЄС, так і з боку Росії лунали заяви про необхідність чіткого інтеграційного вибору — або МС, або співпраця з ЄС. Так, у вересні 2012 р. під час візиту до Києва президент Польщі Броніслав Коморовський заявив: “Необхідно зробити вибір (між МС та ЄС — *авт.*). Неможливим є те, щоб ці два сценарії реалізувалися одночасно, паралельно”.

Тобто ми насправді не зовсім вільні у виборі оптимальних для нас варіантів співпраці, а скоріше повинні обирати між

тим, що нам дозволяють. Можливо, саме цим і можна пояснити інфантильність більшості політичних дій нашої влади.

Нині Україна перебуває в так званій сірій зоні — невизначеності. Хоча на всіх рівнях лунають заяви про пріоритетність євроінтеграції і неготовність вступу до МС. Така ситуація скоріш за все протримається щонайменше рік. ЄС зі свого боку можна сказати натиснув на паузу. 14 листопада 2012 р. канцлер Німеччини Ангела Меркель на пресконференції щодо результатів німецько-польських міжурядових консультацій в Берліні заявила, що “передумови для підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС в даний час відсутні” [2]. Проте Меркель не виключає можливості підписання угоди в майбутньому. Польський прем’єр-міністр Дональд Туск сподівається, що Угода про асоціацію буде підписана у листопаді 2013 р. під час “Східного партнерства” у Вільнюсі.

Росії Україною було зроблено ряд заяв про те, що українська сторона аналізує інтеграційні процеси в МС і налаштована на співпрацю. Але ще рано говорити про вступ, оскільки це тривалий процес, і навіть із законодавчої точки зору неможливе швидке приєднання. Віце-прем’єр-міністр Сергій Тігіпко наголосив, що наше законодавство не дозволяє нам так легко вступити до Митного союзу, де частина національних повноважень передається наддержавним органам [3]. Це суперечить як Конституції України, так і статтям 6 та 8 закону “Про основи національної безпеки України” [4]. Потрібно проводити референдум, потім затверджувати його результати рішенням Верховної Ради. І навіть якщо народ проголосує за Митний союз, процес внесення змін в Основний Закон потребує підтримки конституційної більшості в 300 голосів у парламенті. Все це займе багато часу. Прем’єр-міністр Микола Азаров заявляв, що українська опозиція категорично не сприймає ідею зближення з Митним союзом і налаштована лише на євроінтеграцію. Тож важко розраховувати на прийняття закону у Верховній Раді.

Щодо референдуму, то його результати навряд чи будуть на користь вступу до Митного союзу. Про це, зокрема, свідчить цілий ряд соціологічних опитувань на тему “Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?”. За вступ до ЄС висловилися 43,7 % опитаних, вступ до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану схвалюють 30,5 %, за неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу з РФ — 9,3 %, не змогли відповісти 16,4 % опитаних [5].

Згідно опитування серед експертів, проведеного Центром Разумкова у квітні 2012 р., лише 4,9 % аналітиків висловили переконання про те, що Україна повинна приєднатися до Митного Союзу, 78,6 % сказали “так” вступу до зони вільної торгівлі з ЄС.

Дані дослідницького проекту “Інтеграційний барометр” Євразійського банку розвитку та Міжнародного дослідницького агентства “Євразійський моніторинг” (вересень 2012 р.) засвідчили, що жителі більшості країн колишнього СРСР висловилися за політичну інтеграцію в рамках пострадянського простору. В більшості пострадянських країн Росію називають дружньою країною. Але погляди на економічну інтеграцію відрізняються: жителі Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови, Росії та України налаштовані на співпрацю з ЄС; Казахстану, Киргизстану і Таджикистану — на співпрацю з країнами колишнього СРСР, а в Узбекистані та Азербайджані схильні орієнтуватися на Китай, США, Японію та Туреччину. На високому рівні є підтримка Митного союзу та Єдиного економічного простору (ЄЕП) в країнах-учасниках: 80 % в Казахстані, 72 % — в Росії, 60 % — в Білорусі. В Україні, яка не входить до МС, ініціативу Росії, Білорусі та Казахстану підтримують 57 %. У Грузії — лише 30 %.

Спільне опитування Київського міжнародного інституту соціології (в Україні) та Левада-Центру (в Росії), проведене у жовтні 2012 р., свідчить, що 72 % українців та 60 % росіян виступають за незалежні добросусідські відносини з відкритими кордонами, без віз та митних обмежень. Але за об’єднання

в одну державу виступають лише 20 % росіян та 14 % українців.

Отже, з проведених досліджень можна зробити наступні висновки: в суспільстві ще немає необхідної підтримки Митного союзу і спостерігається значний скептицизм стосовно можливостей ефективної інтеграції.

Така ситуація Росію зовсім не влаштовує. Двосторонні відносини щодня погіршуються. Росія хоче почути чітку позицію. Президент РФ В. Путін чітко перелічив ті бюджетотворюючі галузі української економіки, які виграли б в рамках МС. Також Путін заявляв, що “Росія, як і її партнери по МС, ніколи нікому не будуть нав’язувати — це найконтрпродуктивніший крок у таких питаннях”. І все ж слід зазначити, що російська сторона значно посилила інформаційний тиск на Україну щодо членства в МС.

Проте слід констатувати, що світова практика також свідчить про необхідність обрання одного пріоритетного напрямку інтеграції. Тож навіть, якби у нас була повна свобода дій, то тісна співпраця (участь) України одночасно в Митному союзі та асоційоване членство і ЗВТ з ЄС призвели б до значної плутанини. Експерти називають це “клубок спагеті”. Участь країни в кількох різношвидкісних та різнорівневих інтеграційних об’єднаннях може призвести до ускладнення політики та суперечливості впроваджуваних заходів, а також позначитися на економічних результатах загалом.

Це пов’язано з тим, що переваги чи преференції, які одні країни надають іншим, можуть втратитися (або невиправдано розширитися) в переплетінні суперечливих двосторонніх чи багатосторонніх угод. Найчастіше така небезпека виникає при намаганні впровадити елементи спільної тарифної політики в рамках одного об’єднання з одночасною спрямованістю на режим вільної торгівлі з третіми країнами.

Важко об’єктивно оцінити всі переваги та ризики від співробітництва з ЄС та МС — досить різні перспективи і можливості, кожен із варіантів має як плюси, так і мінуси. Спів-

праця України з ЄС, в основному зосереджена на інституціональному рівні, та має досить обмежені можливості в торговельно-економічній сфері, яка в сучасному глобалізованому світі є чи найважливішою складовою інтеграції. В той час, як співпраця з Росією вже в короткостроковому періоді буде сприяти цілій низці галузей і має перспективи втілення реальних економічних та наукових проектів, а також посилить конкурентоспроможність країни. Теоретично з економічної та політичної точки зору Митний союз — досить цікавий та вигідний для України інтеграційний проект, але практично є цілий ряд факторів, що здатні нівелювати всі ці переваги (наприклад, олігархічні групи країн).

Багато міжнародних експертів і аналітиків говорять про те, що МС — це абсолютно новий проект, в основі якого економічні інтереси. І який налаштований на широку співпрацю з Європою, Азією, Тихоокеанським регіоном. Навіть в рамках міжнародних організацій країни МС мають значно більше можливостей і однозначно міцніші позиції. Наприклад, в СОТ простіше просувати та захищати свої інтереси регіональному торговельному об'єднанню. Зокрема, Росія як лідер МС довела, що може досить жорстко відстоювати свої позиції на міжнародній арені.

Економісти Європейського банку реконструкції та розвитку відзначили, що Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану є першим успішним прикладом регіональної економічної інтеграції між країнами колишнього СРСР.

У сучасному світі спостерігається значна активізація та поглиблення регіональних інтеграційних процесів. Тож тісна інтеграція з ЄС та МС обґрунтована викликами часу та економічними вимогами. Але ефективність цих процесів можлива лише за визначення чітких інтеграційних векторів та їх оптимального збалансування — саме це є першочерговим питанням для України. Нам необхідно розробити та впровадити тристоронній формат співпраці, що продукуватиме не конфлікти, а паритетні, взаємовигідні, ефективні контакти,

які сприятимуть як соціально-економічному розвитку сторін, так і зміцненню довіри, миру та безпеки на Європейському континенті.

Література

---

1. “Відносини ЄС – Україна – Росія: проблеми і перспективи” – аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Разумкова. – 2012. – № 4–5. – С. 17–25.
2. Прес-конференція Ангели Меркель // Інтернет-сайт представництва ЄС в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – [http:// eeas.europa.eu/delegations/ukraine](http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine)
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України: Закон України від 1 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – 11 с.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 354.
5. *Результати* дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 29 верес. по 4 жовт. 2011 р. // Інтернет-сайт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=599

І. Я. ЖАБЮК

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 66—69

Діяльність підприємців у сучасних умовах господарювання в Україні є досить складною. І це пов'язано не лише із загальним кризовим станом економіки нашої країни, інфляцією, низьким курсом гривні та іншими макроекономічними деформаціями, але і з низкою специфічних факторів, що підсилюють активізацію загроз економічної безпеки підприємництва. Серед цих факторів найбільше значення мають наступні.

1. Значний ступінь монополізації ринку, що частково зберігся від колишньої адміністративно-командної системи, частково — знову виник. Одночасно наростає рівень конкурентної боротьби за українські ринки як з боку вітчизняних, так і зарубіжних виробників.
2. Встановлення контролю кримінальних структур над низкою секторів економіки та суб'єктами господарської діяльності.
3. Збереження значного тиску на суб'єкти підприємницької діяльності з боку державних органів (наприклад, у сферах ліцензування, оподаткування).
4. Зростання криміналізації українського бізнесу загалом і частим використанням кримінальними структурами угод із метою відмивання “брудних” грошей, вивезення їх за кордон і т. д.
5. Наявність низки соціальних проблем — низький рівень доходів населення, безробіття, плінність кадрів, все це знижує ступінь відповідальності та збільшує ймовір-

ність схильності працівника до продажу секретів фірми й інших незаконних дій.

6. Недосконалість законодавства, що регулює відносини у сфері підприємництва (це виявляється, наприклад, в орієнтації правових норм на боротьбу з наслідками правопорушень, а не з причинами, у невідповідності заподіяної шкоди і застосовуваних санкцій).
7. Відсутність єдності дій та взаємної узгодженості різних правоохоронних органів.
8. Активізація шпигунської і руйнівної діяльності з боку спецслужб розвинених країн і великих компаній, що мають значний досвід у даній сфері діяльності.
9. Порівняна “молодість” українського бізнесу і не відпрацьованість засобів і методів захисту власної економічної безпеки, відсутність досвідчених фахівців.

Крім того, підприємницька діяльність за своєю суттю є досить різнобічною. Вона пов'язана з вирішенням організаційних питань, правовими та економічними проблемами, технічними аспектами, кадровими та ін. Особливо ускладнюється управління такою діяльністю, коли фірма є великим, диверсифікованим виробничим підприємством, яке має найширші ділові зв'язки та значну кількість контрагентів: постачальників, кредиторів, позичальників, клієнтів.

У будь-якому випадку кожна фірма представляє собою систему, що включає основні елементи і зв'язки між ними. Система — це сукупність об'єктів, взаємодія яких обумовлює наявність інтегративних якостей, не властивих її частинам, компонентам [1]. Якраз по лініях внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи (фірми) і можуть реалізуватися загрози її економічної безпеки. Для забезпечення максимального ступеня захисту від цих загроз і необхідна певна діяльність, яка також повинна мати системний характер.

Об'єктом системи забезпечення економічної безпеки є стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності у поточному та перспективному періоді. Саме від

об'єкта захисту багато в чому залежать основні характеристики системи забезпечення економічної безпеки. Оскільки об'єкт захисту є складним, багатоаспектним, то ефективне забезпечення економічної безпеки має ґрунтуватися на комплексному підході до управління цим процесом. Комплексний підхід передбачає врахування в управлінні об'єктом усіх основних його аспектів, і всі елементи керованої системи розглядаються тільки в сукупності, цілісності, єдності. Таким чином, необхідне створення комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємництва — це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються з метою захисту підприємницької діяльності від реальних чи потенційних дій фізичних або юридичних осіб, які можуть призвести до суттєвих економічних втрат.

В основі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва має бути лежати певна концепція. Концепція включає мету комплексної системи забезпечення безпеки, її завдання, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику.

Мета даної системи — мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, в тому числі його фінансових, матеріальних, інформаційних, кадрових ресурсів, на основі розробленого і реалізованого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

Незважаючи на важливість проблеми забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в ринковій економіці, сьогодні в Україні не існує єдиної думки щодо змісту цього терміну. На макрорівні, можливо вважати, що економічна безпека суб'єкта господарювання — це такий стан його потенціалу, який передбачає збалансований і безупинний розвиток та найбільш ефективно використання усіх видів наявних ресурсів, а також підприємницьких можливостей при своєчасному запобіганні можливим внутрішнім і зовнішнім негативним впливам чи загрозам. У режимі стійкого функціонування для забезпечення

своєї економічної безпеки суб'єкт господарювання акцентує увагу на підтримці нормального ритму виробництва та збуту продукції; запобіганні можливих збитків; недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації та комп'ютерних баз даних, протидії несумісній конкуренції на ринку.

Тому слід мати на увазі, що найбільше значення в справі забезпечення економічної безпеки підприємництва належить первинним — економіко-правовим та організаційним заходам, що забезпечують фундамент, основу системи безпеки, на відміну від вторинних — технічних, фізичних тощо.

Література

---

1. *Конституція України*: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Україна, 1996. — 54 с.
2. *Господарський кодекс України* № 436-IV від 16.01.2003 р.
3. *Закон України* “Про основи національної безпеки України” // Урядовий кур'єр, — 30 лип. 2003 р.
4. *Закон України* “Про Раду Національної безпеки і оборони”. — Голос України, — 3 квіт. 1998 р.
5. *Закон України* “Про боротьбу з тероризмом” // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — 108 с.
6. *Закон України* “Про основи національної безпеки України” // Урядовий кур'єр, — 30 лип. 2003 р.
7. *Кальман О. Г.* Економічна злочинність і корупція в Україні // Матеріали заключної конференції спільної українсько-американської науково-дослідної програми Академії правових наук України та Національного інституту США: Зб. тез доповідей та наук. повідомлень учасників конференції з української сторони / Редкол.: Тацій В. Я. (гол. редактор) та ін. — Харків: Книжкове вид-во “Лествиця Марії”, 2001. — С. 29—34.
8. *Капустин Н.* Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес-информ. — 1999. — № 11—12. — С. 45—47.
9. *Гордієнко С. Г.* Сутність та зміст поняття “державна безпека” // Стратегічна панорама. — 2003. — № 2.
10. *Костусєв О.* Захист економічної конкуренції в Україні: стан і проблеми // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 5—11.

ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 70–73

Державна молодіжна політика є одним із найпріоритетніших напрямів в діяльності держави, важливим елементом консолідації та розвитку суспільства. За часів незалежності України було створено надійне підґрунтя для формування та реалізації державної молодіжної політики, сформовано потужну нормативно-правову базу, що включає закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти, прийняті органами місцевого самоврядування.

Державні заходи спрямовані на забезпечення молоді освітою, охороною здоров'я, робочими місцями, соціальний захист молоді, задоволення її культурних запитів тощо. Формування засад державної молодіжної політики займається Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Адміністрація Президента України, а безпосередньо її втілюють в життя обласні та районні державні адміністрації й виконавчі органи місцевого самоврядування. Тобто в Україні, як і в більшості країн світу, державна молодіжна політика має трирівневу структуру та реалізується на державному (загальнонаціональному), регіональному й місцевому (муніципальному, районному) рівнях. При цьому, саме молодь повинна брати активну участь у розробці політики, яка безпосередньо її стосується. Без реалізації на практиці цього фундаментального принципу уся молодіжна політика буде зведена нанівець [1; 3].

Головними завданнями державної молодіжної політики на сучасному етапі розвитку України є:

- вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді;
- допомога молодим людям у реалізації й самореалізації їх творчих можливостей та ініціатив, широке залучення юнаків і дівчат до активної участі у національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій та національно-етнічних особливостей;
- залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України;
- надання державою кожній молодій людині соціальних послуг із навчання, виховання, духовного та фізичного розвитку, професійної підготовки;
- координація зусиль усіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю.

Державна молодіжна політика поширюється на громадян України віком від 14 до 35 років незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять; вона здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, соціальні інститути та об'єднання молодих громадян [2].

На сьогоднішній день в Україні розроблена нова стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р., яка незважаючи на кризові явища та згортання демократії в українському суспільстві, враховує реальні інтереси і потреби молоді та суспільства, необхідність соціалізації, соціальної стратифікації та реального включення молоді у всі соціально-економічні, політичні, духовні та інші процеси з метою забез-

печення наступності та спадковості поколінь в українському суспільстві, посилення участі молоді у розбудові демократичної, суверенної України. Стратегія розроблена із урахуванням практичного досвіду роботи центральних та місцевих органів влади та базується на сучасних теоретичних уявленнях про молодіжну політику, на аналізі вітчизняного та міжнародного досвіду.

Стратегія державної молодіжної політики охоплює різні підходи та основні сфери її реалізації та включає освітню, медичну, соціальну сфери, а також участь молоді у суспільно-політичному житті країни. Стратегія включає три етапи в реалізації державної молодіжної політики, а саме:

- 1) 2013–2014 рр.;
- 2) 2015–2017 рр.;
- 3) 2018–2020 рр.

Пропонується розробка та прийняття відповідних нормативно-правових актів, затвердження Загальнодержавної та місцевих програм підтримки молоді, щорічних планів, заходів, спрямованих на реалізацію положень цієї стратегії, моніторингу їх виконання.

У кінцевому підсумку стратегія сприятиме посиленню ефективності реалізації державної молодіжної політики в Україні з урахуванням її можливостей на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях і розширить необхідні умови для соціального становлення та розвитку молоді, залучення її до суспільних процесів. Головним результатом реалізації стратегії має стати поліпшення становища молодих людей в суспільстві та зростання їх внеску в розвиток держави [4].

Література

---

1. *Головатий М. Ф.* Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / М. Ф. Головатий. — К.: Наук. думка, 1993. — 325 с.

2. *Державна* молодіжна політика в Україні: довідник термінів та понять законодавства / авт. упоряд. Є. І. Бородін. — 3-тє. вид. доп. і перероб. — Д.: Днепррост, 2006. — 348 с.
3. *Перепелиця М. П.* Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М. П. Перепелиця. — К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. — 242 с.
4. *Проект* Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // [http // www.msms.gov.ua](http://www.msms.gov.ua)

Є. О. КИРИЛЬЧУК

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ФЕНОМЕН: ПОЛІТОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 74—80

Суспільні, політичні, економічні та інші трансформації сучасних суспільств є важливою ознакою нашого часу. Особливо помітними і відчутними вони виявилися в постіндустріальну добу, з переходом до формування суспільств, які визначаються як інформаційні. Зазначене формування стало можливим у результаті небаченого зростання в житті людства ролі інформації, високотехнологічних інформаційних систем.

Роль інформації нині важко переоцінити. Глобальна інформаційно-комунікативна мережа, за висловом відомого фахівця в галузі комунікацій Е. Сміта, є становим хребтом сучасної цивілізації.

Визначально концепція інформаційного суспільства виникла і практично почала формуватися в 70-ті р. ХХ ст. Її основоположниками нині вважаються такі політологи (політики), соціологи і філософи, як Д. Белл, З. Бжезінський, Д. Нейсбіт, А. Кінт, Б. Ланв'є, Е. Сміт, Д. Плевник, Е. Тоффлер та інші. В Україні проблематикою інформаційних суспільств займаються С. Азаров, В. Бебик, Ю. Бондар, М. Головатий, В. Лисицький, В. Петрик, В. Руденко та багато інших фахівців різних галузей знань.

Спочатку розглянемо декілька найхарактерніших у сучасній науковій літературі визначень поняття “інформацій-

не суспільство”, йдучи від загального до часткового, того, що зводиться вже до характеристики відповідних особливостей такого суспільства.

Мабуть, найоб’ємніше, найоптимальніше загальний підхід до визначення феномену “інформаційне суспільство” дають автори словникового видання “Енциклопедія освіти” (К., 2008), які пишуть: “Інформаційне суспільство — комплексне поняття, що складається з множини різноманітних аспектів політичної, соціальної, економічної та гуманітарної природи, якому властива висока динаміка розвитку. Суть концепції інформаційного суспільства полягає в тому, що першорядного значення в розвитку всіх суспільних сфер набувають знання, інформація та інтелектуальний потенціал людини” [7, 363].

Українські філософи В. П. Андрущенко та М. І. Горлач теорію інформаційного суспільства пояснюють як “футурологічний різновид доктрини “постіндустріального суспільства” [10, 179]. В основі такої теорії, на їх думку, лежить уявлення про те, що “сучасний науково-технічний переворот у продуктивних силах суспільства і в матеріальних основах життя суспільства приведе до глобальної інформатизації та комп’ютеризації суспільного життя у національному, у міжнародному та наднаціональному плані, викличе необхідність створення планетарних інформаційно-технологічних систем” [10]. Дійсно, той же Інтернет є не чим іншим, як однією із перших з-поміж таких систем.

Надто часто інформаційне суспільство характеризується не інакше як суспільство глобальне, глобалізоване, в якому, особливо з часом, використання інформації фактично не матиме кордонів, часових, просторових та будь-яких інших ознак і характеристик. Гіпотетично — це досить точно і вірно. Світ багато в чому глобалізується завдяки та за рахунок інформації.

Зрозумілим є також, чому фактично з поняттям “інформаційне суспільство” достатньо близьким є поняття “інфоκραція”, хоча основу зазначеного терміну становить розуміння

влади як влади володарів інформації. Значною мірою це так, коли ведуть мову про роль інформації у організації функціонування суспільства взагалі. Йдеться про роль і значення сьогодні різних, особливо електронних, засобів комунікації, інформатики, телематики, створення глобальної мережі.

Об'єктивно інформаційне суспільство є продовженням індустріального суспільства. І тому природно, наприклад, що автори “Політологічного енциклопедичного словника” інформаційне суспільство подають як “суспільство постіндустріального типу з характерно вираженою роллю в його функціонуванні інформації, інформаційних структур і технологій, як управлінських механізмів” [9, 240].

Відомий російський політолог В. Ф. Халіпов під інформаційним суспільством розуміє “суспільний організм, що формується нині в найбільш розвинених країнах і в основі якого лежить раціональне використання інформатики та інформації у всіх основних галузях життя” [12, 529]. У такому визначенні є багато “вразливих” деталей, з-поміж яких найголовнішим є “раціональне використання”, оскільки реально в житті це далеко не раціональне, а скоріше суспільно, політично доцільне чи навіть кон'юнктурне використання інформації окремими політичними силами. В. Ф. Халіпов вживає і поняття “інформаційна влада”, а також вказує на те, що найпередовіші країни світу нині не інакше, як “втягуються в інформаційну еру” [12].

Інші російські соціологи Ю. Г. Волков і В. С. Полікарпов називають інформаційними суспільства ті, де “основним багатством і ресурсом є інформація” [6, 162–163]. Це десь співзвучна теза з американським футурологом Е. Тоффлером, який розробив відому теорію трьох революцій: аграрної, індустріальної, інформаційної. В такому інформаційному суспільстві, на думку багатьох вчених, товаром стає інформація.

Автори “Енциклопедії для видавця та журналіста” Ю. В. Бондар, М. Ф. Головатий та М. І. Сенченко дають досить своєрідне, “заземлене” визначення поняття “інформа-

ційне суспільство”: “...фаза історичного розвитку, суспільство, в якому накопичення й обробка інформації та інформаційного продукту виступає рушійною силою науково-технічного, соціально-економічного і культурно-освітнього прогресу” [5, 140]. Як бачимо, домінантою в інформаційному суспільстві автори цитованого визначення вважають інформацію як інформаційний продукт. Щодо “фази історичного розвитку”, то це, на погляд автора статті, вірно лише частково — така характеристика інформаційного суспільства як частини цілого (історичного розвитку) не дає можливості досягнути феномен такого суспільства цілісно, максимально об’ємно і повно.

Поняття “інформаційне суспільство” визначається не лише науковцями різних галузей знань, але й суспільною громадськістю. Так, воно було сформульоване й наведене в “Декларації принципів”, що була прийнята 2003 р. в Женеві на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства, в якому брала участь і Україна. У цій Декларації, зокрема, засвідчено, що інформаційне суспільство — це таке суспільство, в якому кожний мав би змогу створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними з тим, щоб дати окремим особам, громадянам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал [7, 363].

Таким чином, можна звернути увагу на те, що: а) інформаційне суспільство — об’єктивний, реальний феномен сучасного суспільного розвитку; б) інформаційне суспільство має власні ознаки, характеристики, проблеми формування і розвитку.

Стосовно останнього варто наголосити на тому, що інформаційне суспільство — це система великих, об’єктивних протиріч. Так, в ньому однаковою мірою існують можливості величезного інформаційного розвитку і збагачення особистості, поширення духовно-культурних надбань людства, а з другого — можливості небаченого маніпулювання громадською думкою.

Об'єктивність, тенденційність, вибірковість і т. ін. інформації в інформаційному суспільстві є тією проблемою, що вимагає посиленого громадського контролю, впливу на інформацію. Гостро постає питання інформаційної культури як однієї із складових загальної культури суспільства і людини, сукупності усіх видів інформаційно-комунікативної діяльності та її результатів, — стверджують українські політологи М. Головатий та М. Панасюк.

Постійне розширення й поглиблення потоку інформації, — пише український вчений О. П. Дубас, — “вимагає від людства невпинного пошуку засобів запобігання можливим негативним наслідкам вторгнення інформації в структуру людської свідомості з огляду на ідеологічний, ціннісно-орієнтований характер цієї інформації та на її здатність деформувати духовне життя окремих суспільств і людства в цілому” [9, 241]. Таке ж застереження висловлює і американський вчений Річард Харріс, який пише: “Мас-медіа не тільки інформують, розважають та просвіщають. Вони володіють маніпулятивно-управлінським потенціалом, змінюючи наші установки, моделі поведінки та сприйняття дійсності. Формуючи у такий спосіб нові, часто відірвані від життя, міфи та стереотипи, ЗМІ створюють свою реальність. При цьому, оскільки така реальність сприймається мільйонами чи навіть мільярдами споживачів одночасно, саме вона стає такою, що заслуговує на довіру” [13, 13].

В умовах інформаційного суспільства постійно зростає роль і значення у всіх суспільних процесах так званої інфократичної еліти, яка використовує інтелектуальну власність як товар. У політиці, політичних процесах це проглядається надто помітно, і разом з тим, складно, оскільки одночасно зростає і роль тих, хто збирає, опрацьовує, зберігає, поширює, подає інформацію широкому загалу і т. ін.

На завершення, не вдаючись у конкретні питання формування і розвитку інформаційних суспільств взагалі, наведемо, однак, перелік основних стратегічних цілей розвитку такого

суспільства в Україні, сформульованих українським вченим В. Д. Руденко. Вони такі:

- 1) створення постіндустріальної економіки шляхом прискорення впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах суспільного життя, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 2) широке використання інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту для затвердження демократичних форм державного управління, удосконалення відносин між державою і громадянами, зміцнення демократичних інститутів, становлення електронної форми взаємодії між владою і громадянами;
- 3) забезпечення комп'ютерної грамотності населення, насамперед шляхом створення освітньої системи, орієнтованої на виклики інформаційного суспільства; формування системи цінностей і пріоритетів інформаційного суспільства та використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні особистості;
- 4) створення національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури й інтеграція її зі світовою інфраструктурою [7, 364].

Відтак інформаційне суспільство — реалія нашого часу. Вивчення цього унікального феномену, визначення засад, координат, проблем його формування в Україні посттоталітарного періоду постає як одна із важливих засад багатьох наукових дисциплін, у тому числі й української політології.

Література

---

1. Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48.
2. Закон України “Про телебачення і радіомовлення” від 21 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 10.

3. Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” від 16 листоп. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 1.
4. Закон України “Про інформаційні агентства” // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 13.
5. Бондар Ю. В. Енциклопедія для видавця та журналіста / Ю. В. Бондар, М. Ф. Головатий, М. І. Сенченко: МАУП, Книж. палата України. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — 400 с.
6. Волков Ю. Г., Поликарпов В. С. Человек: Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики, 1999. — 520 с.
7. Енциклопедія освіти: Акад. пед. наук України / За ред. В. Г. Кременя. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
8. Етнократологічний словник: Енцикл.-довід. слов. / За ред. О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого, Г. В. Щокіна. — К.: МАУП, 2007. — 576 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
10. Соціальна філософія: Енциклопедичний словник / Загальна редакція і укладання: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — Київ-Харків: ВМП “Рубікон”, 1997. — 400 с.
11. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: Навч. посіб. / В. М. Петрик, О. А. Штоквиш, В. І. Полевий та ін. — К.: Росава, 2006. — 208 с.
12. Халитов В. Ф. Энциклопедия власти. — М.: Академический Проект; Культура, 2005. — 1056 с.
13. Харрис Ричард. Психология массовых коммуникаций. — СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. — 448 с.

І. Ю. КЛІНОВА

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МОЛОДІЖНОЮ ПОЛІТИКОЮ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 81—89

Загальні дослідження у галузі сучасної науки державного управління щодо проблематики державної молодіжної політики передбачають докладну розробку питань, що пов'язані з визначенням засобів та режиму правового регулювання у сфері молодіжної політики. Справді, на науковому рівні постає завдання не лише комплексного аналізу базових механізмів управління у даній сфері, але й характеристики тих засобів регулювання, які спроможні гарантувати та сприяти забезпеченню ефективної молодіжної сучасної держави Україна.

Актуальність дослідження обраної для даної статті проблематики зумовлюється наступними причинами. По-перше, сам процес здійснення правового регулювання в галузі молодіжної політики має певні форми і методи, які зумовлені специфічними завданнями та функціями регулювання і мають особливий зміст. Із цього погляду, питання удосконалення правового забезпечення державної молодіжної політики нерозривно пов'язані з формуванням цілісної науково-теоретичної основи, яка б чітко визначила ті засоби і методи правового регулювання, які повинні застосуватись державою для успішної діяльності у цій сфері суспільних відносин. По-друге, в науці державного управління загальноновиз-

нано, що засоби, методи та форми правового регулювання є взаємопов'язаними сторонами процесу правового регулювання. Саме у відповідній формі метод правового регулювання реально виконує роль засобу управляючого впливу. Форма ж правового регулювання дає життя методам, а через них — і функціям правового регулювання [1, 147]. Тому, говорячи про молодіжну політику і про державне управління у зазначеній сфері, особливої актуальності набуває розробка загальної теоретико-правової моделі взаємодії форм, методів та засобів правового управління цією політикою. По-третє, нині не викликає сумніву, що головними завданнями правового регулювання в галузі молодіжної політики України є визначення об'єктивного становища молоді в суспільних відносинах та владних повноважень щодо режиму владних органів у роботі з молоддю, а саме: вплив на розвиток об'єктів правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні, здійснення контролю за їх діяльністю, надання законодавчих гарантій рівних умов діяльності закладів, підприємств, організацій та окремих осіб щодо забезпечення правового регулювання молодіжної політики в Україні. Успішність реалізації всіх цих завдань безпосередньо залежить від правильності вибору засобів правового регулювання у сфері молодіжної політики держави.

Як відомо, правове регулювання розраховане переважно на такі суспільні відносини, в яких не існує юридичної рівності їх учасників, тобто тут переважає імперативний метод (метод владних розпоряджень). Наслідком цього є те, що правове регулювання припускає одностороннє волевиявлення одного з учасників суспільних відносин. Це волевиявлення юридично владне, а тому йому належить вирішальне значення. Отже, волевиявлення однієї сторони нерівнозначне волевиявленню іншої. Пояснюється це, перш за все, тим, що юридично владні розпорядження є у компетенції відповідних суб'єктів виконавчої влади. Необхідно також зазначити, що в конкретних управлінських відносинах, що урегульовані ад-

міністративним правом, найбільш типовий вираз знаходить наступний взаємозв'язок між тими, що управляють і керованими: або у сторони, що управляє, є такі юридично владні повноваження, якими не володіє керована сторона (наприклад, громадянин), або обсяг таких повноважень у сторони, що управляє, більший, ніж у керованої (наприклад, у нижчестоячого органу виконавчої влади) [2, 56]. Таким чином, правове регулювання у сфері молодіжної політики здійснюється при наявності офіційної державної інстанції, уповноваженої вирішувати в односторонньому порядку, але відповідно до вимог правових норм питання, що виникають в рамках врегульованих управлінських відносин, незалежно від того, за чиєю ініціативою вони виникають. Проте, владність і односторонність, як найбільш істотні ознаки правового регулювання, не виключають використання в необхідних випадках засобів дозволу, при якому суб'єктові конкретних суспільних відносин надається право на здійснення певних дій або утримання від них. Отож можуть виникати управлінські відносини рівності учасників урегульованих управлінських відносин, тобто їх волевиявлень. Але використання дозволів також здійснюється у наказовій формі правовими нормами [3, 35].

При здійсненні державного керівництва соціально-культурним і адміністративно-політичним будівництвом, організаційно-правового забезпечення правового регулювання молодіжної політики, а також у процесі правоохоронної діяльності суб'єкти правового регулювання в цій галузі найчастіше використовують: правове пропагування, пояснення сутності законів, правової політики держави; інформування населення про стан справ у галузі; стимулювання ініціативи громадськості; забезпечення поширення позитивного досвіду; проведення профілактичних заходів; заохочення.

Оскільки об'єктом правового регулювання в галузі молодіжної політики є молодь, то важливо наголосити, що молоді громадяни України — це не товар, і застосування в регулюванні, керівництві та управлінні щодо цього об'єкта товарно-

грошових індульгенцій має бути заборонено. Отже, застосування морально-етичного, виховного впливу в регулюванні цієї галузі повинно набути легітимної правомочної сили. Для досягнення певного результату в регулюванні правових відносин щодо молодіжної політики в Україні, тим більше — при розбудові нової державної молодіжної політики, система суб'єктів правового регулювання в цій галузі покликана здійснювати ряд заходів у рамках режиму законності та своєї компетенції. Необхідною є саме спроможність до зовнішнього вияву конкретних дій (волевиявлення) суб'єктів правового регулювання даної галузі задля виконання поставлених перед ними завдань. Форми правового регулювання прямо чи опосередковано обумовлені тими юридичними приписами, за допомогою яких держава регулює діяльність виконавчої влади. Галузь державної молодіжної політики України не є винятком. Форми закріплюються в чинній нормативно-правовій базі нашої країни — Конституції України, законах, положеннях, стандартах. Суб'єкти з державно-владними повноваженнями в галузі здійснення молодіжної політики обирають ті форми правового регулювання, які в певних ситуаціях є найбільш виправданими та ефективними.

Виділяють дві основні групи форм: правові й неправові та додаткові форми — структурні та процесуальні [4, 54]. У процесі реалізації управлінських функцій вони взаємодоповнюють одна одну, але не є взаємозамінними. До правових належать форми, використання яких спричиняє виникнення юридичного ефекту. Зокрема, видання правових актів правового регулювання, укладання адміністративних договорів, застосування норм права, здійснення юридично значимих дій, тобто: виконання актів цивільного стану, відповіді на скарги, заяви громадян, виконання загальнообов'язкових правил тощо. До неправових належать форми діяльності, які безпосередньо не пов'язані з правовими наслідками і юридичного значення не мають й не спричиняють виникнення правових відносин. Розрізняють організаційні дії та матеріально-технічні

операції. Так, профільне міністерство має право: залучати в установленому порядку спеціалістів органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції; одержувати відповідно до законодавства від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань; скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до його компетенції тощо. В теорії права існують певні вимоги до застосування форм правового регулювання, а саме: заборона виходити за межі режиму законності; відповідність компетенції даного суб'єкта правового регулювання призначенню і функціям управлінської діяльності, змісту і характеру вирішуваних питань; урахування особливостей конкретного об'єкта правового регулювання тощо. Виходячи з цього, на ефективність застосування форм впливає достеменність додержання вищенаведених вимог.

Реалізація нормативних приписів, що містяться в законах та інших нормативно-правових актах, означає втілення у життя через суспільні відносини і поведінку громадян волі суб'єктів законотворчої діяльності, котра спрямована на встановлення правопорядку. Без чітко визначеного та діючого організаційно-правового режиму реалізації право втрачає свій соціальний зміст та призначення. Лише за таких умов можна визнавати те, що застосування правильних засобів правового регулювання дозволить більш цілеспрямовано, організовано будувати нову державну молодіжну політику в Україні, в тому числі й засобами гуманно-цивілізованого підходу (наприклад, шляхом підтримки гласності й урахування громадської думки, зміцнення законності, дисципліни й організованості). Серед головних недоліків правового регулювання в галузі молодіжної політики України нині є відсутність системності у його здійсненні й плановості у формуванні законодавства. Через це конче потрібною для вдосконалення

правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні є необхідність прийняття єдиної довгострокової державної програми реформування галузі та національної системи виховання нації. Вважаємо, що розмежовуючи поняття методу та засобів правового регулювання молодіжної політики в Україні, досить складно прийти до однозначного висновку про первинність того чи іншого поняття, правильніше буде розглядати їх у співвідношенні до процесу регулювання. Методи, які адекватні змісту первісної правової матерії та зорієнтовані на одну із головних якостей правових відносин, і впливають на характер та прояви вольової поведінки людей. Діють же методи у правовому просторі, де “в один вузол “пов’язано” і діють загальнообов’язкові правила (заборони і дозволяння), і економічні чинники (стимули та інтереси), і соціальні домагання (майнові та трудові), і організаційні, побутові та інші соціальні зв’язки, що у цьому просторі виникають і розвиваються”. Зазначена особливість і позначається на співвідношенні форм і засобів регулювання [5, 113].

Таким чином, щоб змінювати на краще будь-яку галузь, перш за все, необхідно добре усвідомлювати, що вона собою являє, які має позитивні та негативні риси, які існують шляхи поліпшення наявної ситуації. Все це цілком справедливо стосується і правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні. Отже, основними елементами правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні є: а) організаційно-правовий режим правового регулювання в даній галузі, що представляє собою єдину систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на правові відносини в галузі молодіжної політики в Україні з метою їх впорядкування; б) мета правового регулювання в галузі молодіжної політики — це створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так

і в інтересах України. Основою правового регулювання в галузі молодіжної політики є: закріплення за допомогою юридичних засобів існуючих правових відносин у даній галузі; стимулювання розвитку та поширення правових відносин в галузі молодіжної політики в Україні, які відповідають загальнодержавним та загальносуспільним потребам та інтересам; створення умов для виникнення і розвитку нових необхідних типів і форм правових відносин в галузі молодіжної політики в Україні; усунення суспільно небезпечних та суспільно шкідливих відносин; в) завдання правового регулювання в галузі молодіжної політики — це визначення об'єктивного становища молоді в суспільних відносинах та владних повноважень щодо режиму (механізму реалізації управлінської діяльності) владних органів в роботі з молоддю, а саме: вплив на розвиток об'єктів правового регулювання у галузі молодіжної політики в Україні, здійснення контролю за їх діяльністю, надання законодавчих гарантій рівних умов діяльності закладів, підприємств, організацій та окремих осіб (в тому числі і посадових) у відносинах щодо забезпечення режиму правового регулювання молодіжної політики в Україні; г) принципи правового регулювання в галузі молодіжної політики — це основні, найбільш загальні, керівні ідеї, положення, начала, закріплені в нормах права, такі, що визначають загальну спрямованість правового регулювання правових відносин у цій сфері, мають об'єктивно-суб'єктивний характер; д) система правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні — є складним за змістом комплексним поняттям, що охоплює суб'єктів правового регулювання, об'єкти правового регулювання, і сам процес правового регулювання в Україні, через який реалізуються прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами правового регулювання; е) методом правового регулювання в галузі молодіжної політики України — є способи та прийоми безпосереднього цілеспрямованого впливу суб'єктів правового регулювання цієї галузі на підставі закріпленої за ними ком-

петенції, у встановлених межах та відповідній формі, на підпорядковані їм органи та громадян — об'єктів впливу.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. По-перше, система правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні є складним поняттям, зміст якого охоплює такі складові елементи, як: суб'єкти правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні, об'єкти правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні та правове регулювання в Україні як процес, через який реалізуються прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами правового регулювання. По-друге, засоби регулювання в галузі молодіжної політики в Україні — це зовнішні прямо чи опосередковано, обумовлені юридичними приписами, конкретні дії регулювання діяльності суб'єктів правових відносин в галузі молодіжної політики в Україні. До них належать правові засоби (прийняття нормативних та індивідуальних актів управління, укладання адміністративних договорів, здійснення юридично значимих дій) та неправові засоби (проведення організаційних заходів, здійснення матеріально-технічних операцій). По-третє, правовий режим регулювання в галузі молодіжної політики — це єдина система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на правові відносини в галузі молодіжної політики в Україні з метою їх упорядкування. В основу такого режиму має бути покладена національна, соціальна, економічна, науково-технічна, інноваційна та ідеологічна політика, що є важливим для розуміння змісту правового регулювання в галузі молодіжної політики в Україні.

Література

---

1. *Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак.* / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін. / За ред. Ю. П. Битяка. — Харків: Право, 2001. — 528 с.

2. *Административное право: учебник* / Под ред. Л. Л. Попова. — М.: Юристъ, 2005. — 703 с.
3. *Габричидзе Б. Н.* Административное право: учебник / Б. Н. Габричидзе, А. Г. Чернявский. — Москва, 2002. — 108 с.
4. *Адміністративне право України: навч. посіб.* / За заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. — К.: Істина, 2007. — 216 с.
5. *Пирожкова Ю. В.* Адміністративно-правове регулювання у сфері автомобілебудування в Україні: організаційний аспект: монографія / Ю. В. Пирожкова. — Запоріжжя, 2008. — 204 с.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 90—95

Концепція справедливості вирізняється складною ідейно-філософською структурою. В ній переплетено ідеї неокантіанства, природно-правові ідеї минулого і сучасності, етика цінностей, позитивістські погляди, ідеї екзистенціалізму, ліберально-демократичні концепції тощо. Справедливість визначається головною правовою цінністю й найвищим принципом існування людства. Тож можна стверджувати, що справедливість є невід'ємною складовою права, тому що несправедливого права не може бути, воно завжди справедливе. Важливим є те, як воно застосовується.

Із 20 листопада 2012 р. вступив у дію Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК), який значно змінив вимоги до практики реалізації положень міжнародно-правових актів [1] у кримінальному законодавстві України. Ставлення до нього законодавців, науковців та правозастосовників неоднозначне. Більшість дослідників відзначають, що новий КПК України створює більше умов для досягнення справедливого результату розгляду конкретної кримінальної справи. Варто звернути увагу, що мова йде не про більший чи менший захист інтересів сторін кримінального розгляду, не про більший чи менший ухил у бік більшої чи меншої осудності як проценту до розглянутих справ усіма інстанціями, що причетні до розслідування злочинів. Мова йде про “...захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень,

охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура” [2; *ст. 2*].

Оскільки, порядок кримінального провадження на території нашої країни визначається лише кримінально-процесуальним законодавством України, отже, й шукати загальноправові установи щодо реалізації концепції справедливості на стадії попереднього слідства слід у цих законах. Згідно з пунктом другим ст. 1 КПК України, “Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України”. Стаття 8 Конституції України вказує, що в нашій країні визнається і діє принцип верховенства права [3; *ст. 8*]. Право, за твердженням древніх класиків філософів, правознавець, і є справедливість. Тож справедливість проголошено Конституцією України найвищим принципом у нашій країні. Це положення всіляко захищене нормативним велінням Основного Закону в частинах другій і третій ст. 8 Конституції України: “Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується” [3; *ст. 8*]. Тож наскільки справедливість є вищою метою тієї чи іншої держави можна судити за змістом її Конституції (Основного Закону).

Відповідно до ст. 3 п. п. 5—6, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства. Тобто можна дійти висновку, що досудове слідство — це діяльність спеціально уповноваженого органу (особи) в рамках установлених законом необхідних (обов'язкових) процедур щодо кримінального провадження, у встановлені законом строки й у визначених межах.

Майже символічно, що принцип верховенства права, тобто справедливості, в кримінальному провадженні на всіх його стадіях закріплено в Конституції України і в ст. 8 КПК України “Верховенство права”:

“1. Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

2. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини” [4].

Серед засад кримінального провадження, які у сукупності є складовими концепції справедливості досудового слідства, найбільш відображає її зміст і сприяє правовому наповненню — презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, ст. 17 КПК України: “Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини”:

“1. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

3. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

4. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

5. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою”, та в ст. 20 КПК України: “Забезпечення права на захист”:

“1. Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

2. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов’язані роз’яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

3. У випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

4. Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого”.

Нарешті обов’язковість застосування концепції справедливості в діяльності досудового слідства передбачена ст. 40 КПК України, яка прямо зобов’язує слідчого уповноваженого виконувати певний обсяг процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законодавством України, своєчасно та з дотриманням законності (що передбачає додержання прав підозрюваного, обвинуваченого) [5].

Виступаючи на координаційній нараді керівників правоохоронних органів, Президент України сказав: “В якості на-

ріжного каменя наступних реформ ми заклали основний демократичний принцип — захист прав людини. У першу чергу це стосується широкого впровадження принципів змагальності та рівності сторін, розширення процесуальних гарантій захисту прав людини, спрощення та удосконалення процедур досудового розслідування та судового розгляду. Кодекс також сприяє підвищенню оперативності, ефективності та справедливості кримінального судочинства.” [6].

Звісно, хотілося б, щоб Кримінальний процесуальний кодекс України вже сьогодні відповідав найкращим світовим зразкам і був практично бездоганним. Це мета, до якої ми обов’язково повинні дійти в майбутньому. Щодо сьогоднішнього, то й чинним КПК у достатній мірі передбачено умови і підстави реалізації концепції справедливості в практичній діяльності органів досудового слідства України. Тепер справа за тими, хто буде застосовувати його положення на практиці, головне їхнє завдання — суворо додержуватися букви закону та справедливості.

Література

---

1. *Загальна* декларація прав людини (резолуція ГА ООН 217А/Ш/1948) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. Упорядн. Ю. К. Качуренко. — К.: Юрінформ, 1992. — С. 18—24.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (резолуція ГА ООН 2200А/XXI/1966) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. — 2-ге вид. — К.: Юрінформ, 1992. — С. 24—36.; Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) // Офіційний вісник України, 1998. — № 13. — С. 270—302.; Постановление Европейского суда по правам человека по делу “Скалка против Польши” (Skalka v. Poland), жалоба № 43425/98 [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://www.lawru.info/base97/part8/d97ru8878.htm>;

2. *Кримінальний* процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
3. *Конституція* України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посібн. / Авт.- уклад. М. І. Хавронюк. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Видавництво А.С.К., 2003. — 384 с.
4. *Рішення* щодо України, винесені Європейським судом з прав людини: Стаття 6 “Право на справедливий суд”. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>
5. *Парламентські* слухання з питань здійснення судово-правової реформи в Україні від 16 берез. 2005 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
6. *Забезпечення* протидії злочинності та корупції в державі в умовах реформування кримінального процесуального законодавства: Виступ Президента України на координаційній нараді керівників правоохоронних органів від 13.11.2012: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

ПОНЯТТЯ “ТРАДИЦІЙНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ” У КЛАСИЧНІЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ ТЕОРІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 96–104

На сьогодні питання, пов'язані з дослідженням феномену легітимності влади, а також процесів, механізмів та інститутів її легітимації, складають одну з фундаментальних проблем сучасної державно-правової науки. Справді, характеризуючи політику як “систему дій, яка ієрархічно вибудовує відносини між різними соціальними групами з приводу завоювання домінуючої ролі в суспільстві” [1, 9], або ж як участь у владних відносинах та намагання брати участь у розподілі влади [2, 646], ми стикаємося з такими явищами, як панування та підкорення. По суті, саме через їх діалектичний взаємозв'язок утворюються наукові підстави стверджувати про існування певної системи управління, а також такої загальної форми організації суспільних відносин, як держава. Недарма, у визначенні К. Гаджієва, держава постає як “формація, де в різних пропорціях поєднано етнонаціональні, соціокультурні, майнові та громадянські інтереси людей” [3, 78]. Тому дослідження та визначення типів легітимного панування виступає одним із найважливіших завдань сучасної державно-правової науки.

Водночас звернення до класичної державно-правової теорії видається актуальним з огляду на те, що сама процедура адекватного науково-теоретичного розкриття змісту поняття легітимності та легітимації неможлива поза аналізом класич-

них досліджень, у яких було закладено методологічні основи вивчення цих явищ. Більше того, доволі часто зустрічаємо специфічне свідоме або несвідоме “розмивання” змісту поняття легітимності, коли воно надто часто використовується у спотвореному або неточному значенні. На нашу думку, дієвим теоретичним заходом проти цієї небезпечної тенденції є звернення до класичних джерел, у яких знаходимо не тільки точне визначення цього поняття, але й змістовний аналіз типів легітимного панування у межах державно-правової науки. Свідченням значущості та важливості розробки проблематики легітимності в межах державно-правової теорії є постійно збільшувана кількість фахівців, які звертаються до цієї теми в контексті аналізу сучасних перетворень як в Україні, так і Росії. Так само питання легітимності державної влади в умовах сучасного глобального розвитку аналізуються в дослідженнях сучасних західних авторів. Об’єктивним ґрунтом для їх розробок стали роботи А. Кінга та Р. Роуза, в яких було максимально чітко визначено необхідність переосмислення феномену легітимності в умовах підвищення складності державного управління та збільшення меж соціальної діяльності держави. Що ж до вітчизняних теоретиків, то, по суті, одним з найбільш усебічних досліджень проблеми легітимності державної влади досі залишається праця В. Ковальчука [4].

Сьогодні в різних державно-правових дослідженнях можна зустріти відмінні способи визначення змісту поняття легітимності. Так, С. Рябов зазначає, що легітимність влади є її невід’ємною ознакою і означає, що владні настанови, повеління, накази сприймаються підвладними як дійсно обов’язкові й необхідні від самого єства, а їх невиконання — як порушення правди життя та як злочин [5, 14]. На думку В. Журавського, легітимність — це здатність влади створювати та підтримувати у населення переконання в тому, що влада в країні наділена правом приймати рішення, які громадяни повинні виконувати [6, 95]. Для О. Соловйова, легітимність — це форма підтримки, виправдання правомірності застосування вла-

ди і здійснення конкретної форми правління чи державою в цілому, чи її окремими структурами або інститутами [7, 96]. Однак, попри всі можливі варіації у тлумаченні змісту цього поняття, практично всі без винятку науковці визнають легітимність як одну з базових ознак державної влади. Причому наукові основи теорії легітимації влади було закладено ще у ХХ ст. в роботах М. Вебера. Тому, говорячи про “класичну державно-правову теорію” в контексті визначення типів легітимного панування, ми маємо на увазі не всю ту сукупність різних поглядів щодо цієї проблеми (в цьому сенсі розгорнутий аналіз різних підходів до аналізу проблеми легітимності надає Ю. Габермас в роботі “Криза легітимності”, 1973 р.), а в першу чергу, позицію М. Вебера, який, за словами В. Бебика, зробив “найбільший внесок у теорію легітимності” [8, 145]. Фактично, таку ж оцінку теорії легітимності М. Вебера надає Д. Хелд, який пише, що веберівська класифікація типів легітимності зберігає свою наукову значимість до сьогоднішнього дня.

Звертаючись до досліджень М. Вебера, перше, на що слід звернути увагу, стосується тих причин, що взагалі спонукали його до дослідження феномену легітимності у державно-правовому контексті. Справді, адекватне розуміння того змісту, який вкладається ним у поняття “ідеальних типів” безпосередньо пов’язане з коректним тлумаченням того контексту, в якому ця проблема взагалі постає в дослідженнях М. Вебера. Нагадаємо, що вивчаючи проблему влади, він виходив з того, що будь-яка влада незалежно від рівня розвитку суспільства, його культурно-національних властивостей, типу політичного режиму тощо, обов’язково конституюється як специфічна форма взаємозв’язку між тими, хто здійснює панування та тими, хто підкоряється владі. Загалом ця формула була запропонована ще задовго до М. Вебера, однак саме він акцентував увагу не стільки на наявності чи формі цього зв’язку, скільки на його причинах. Водночас, досліджуючи причини цього зв’язку, М. Вебер робив одне принципове

уточнення. Справа у тому, що для нього певним чином інституціоналізована влада повинна, за визначенням, характеризуватись як стабільна, або ж як така, що є здатною не тільки інституціоналізуватися в той чи інший історичний момент, але й відтворювати й підтримувати цю інституціоналізацію протягом тривалого часу.

За цієї причини М. Вебер від самого початку відкидав численні просвітницькі державно-політичні проекти, в яких прагнулось пояснити взаємозв'язок у системі суб'єктів та об'єктів панування, спираючись чи на ідею "природної" схильності підкорятись, чи на певні психологічні мотиви, чи на укорінену індивідуальну звичку чинити в певний спосіб. Як зазначав сам М. Вебер, "коли б панування ґрунтувалося лише на таких засадах, воно не було б досить стійким". Із цього він робить висновок: "...ті, хто панує, та їхні підлеглі прагнуть внутрішньо впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам легітимності" [9, 157]. Очевидно, що втрата таким чином витлумаченої легітимності призводить до надзвичайно важливих наслідків, які впливають не просто на долю тих чи інших правителів, політичних еліт, груп або навіть класів, але на всю сформовану систему політичного управління в суспільстві. Більше того, процес втрати легітимності (делегітимації) практично завжди має вплив на стабільність базових засад державності як такої, що може проявитись в генеруванні загальносуспільних конфліктів, які зрештою розв'язуватимуться у революційний спосіб. Таким чином, стабільність системи державно-політичного управління, так само як і стабільність держави, за М. Вебером, напряду залежать від того, наскільки влада спромоглася сконцентрувати навколо себе своєрідний "заряд легітимності", який, в свою чергу, може мати чітко визначене джерело. Всього, як вважав М. Вебер, існує лише три джерела політичної легітимності: традиція, харизма та раціональність. У результаті чого ним і було виділено три типи влади (три типи панування): а) тра-

диційну, б) харизматичну, в) раціонально-правову. В межах цієї статті ми ставимо на меті дослідити виключно традиційну легітимність.

Хоча вже на цьому етапі слід зробити одне принципове методологічне уточнення. Справа в тому, що сьогодні в окремих роботах вітчизняних та російських авторів можна зустріти позицію, яка засновується на жорсткому протиставленні цих трьох типів легітимності. Справді, М. Вебер чітко їх розділяє. Однак, тим не менш, він вважав, що будь-яка влада, що прагне стабільності, як правило, намагається задіяти всі можливі у даному випадку джерела легітимації. Тому цілком логічно, що навіть пишучи про сучасні демократичні країни, все одно можемо визначати, наприклад, рівень харизматичності тих чи інших політичних діячів. Але при цьому основним джерелом їхньої легітимності все ж таки є раціонально-правова легітимність. Зазначене положення про своєрідну взаємодію різних джерел легітимності, або їх “дифузії” в сучасних державно-правових умовах, видається особливо важливим з огляду на те, що наразі дедалі частіше дослідники звертають увагу на процеси свідомого впливу з боку держави або окремих політичних сил на “конститування” легітимності. Тобто з огляду на те, що сьогодні легітимність може цілеспрямовано “породжуватись” (за допомогою різноманітних PR-технологій, як це переконливо демонструють А. Поніделко та А. Лукашев [10], ЗМІ тощо), державно-правова теорія повинна бути здатною чітко визначити, про яку саме легітимність ведеться мова в кожному конкретному випадку і який саме образ легітимного панування прагнуть створити у суспільній свідомості ті чи інші політичні технології.

Досліджуючи традиційний тип панування або традиційну легітимність, М. Вебер характеризує її як таку, що засновується на історичних звичаях та традиціях. Причому цей тип панування часто супроводжується вірою в святість існуючої влади, а отже, й в святенність установленого цієї владою порядку. Хоча, пояснюючи процедуру “встановлення порядку” в умовах

традиційної влади, М. Вебер спеціально наголошує на тому, що її не можна суцільно ототожнювати зі свавіллям, оскільки “обов’язкова сила” традиції має універсальне значення і розповсюджується як на тих, хто здійснює панування (виконує найважливіші управлінські функції), так і на тих, над ким це панування здійснюється. У цьому контексті, з наукового погляду, надзвичайно важливо уникати спрощеного тлумачення традиційної легітимності, коли це поняття тлумачиться у термінах свавілля правителя, який, по суті, трактується як деспот чи тиран, що може через посилення на традицію виправдати будь-які свої дії. Насправді ж, на думку М. Вебера, як і будь-який інший тип панування, традиційна легітимність засновується на певній сукупності правил та норм, що можуть бути формалізованими у вигляді законів (хоча, навіть у випадку формалізації, мова ведеться не про суворе формальне право, а радше про матеріальні принципи управління і судочинства) або неформалізованими. Ці норми є відомими всім членам суспільства і вони сприймаються як належні та справедливі з огляду на їх “освіченість традицією”. Тому, аналізуючи традиційну легітимність, М. Вебер пропонував тлумачити дії володаря як такі, що суворо обмежуються традицією. Більше того, як вважав цей теоретик, перша ж спроба володаря порушити ці норми означатиме підрив суспільної віри щодо справедливості дій тих, хто здійснює панування. В результаті чого, дещо перефразуючи такий фундаментальний принцип правової держави, як верховенство права, можна сказати, що традиційна легітимність може бути описана в термінах “верховенства правової традиції”.

У даному випадку традиція відіграє важливу консолідуючу роль у державі й суспільстві, оскільки пошук суспільного консенсусу та весь державно-правовий розвиток здійснюється на основі ряду традиційних норм, які не піддаються сумніву ані суб’єктами державного управління, ані його об’єктами. В результаті чого досягається значний рівень державно-правової стабільності. Щоправда, характеризуючи традицій-

ний тип панування як “стабільний”, необхідно пам’ятати, що ця стабільність має й свій негативний бік, оскільки в умовах традиційної легітимності практично унеможлиблюється процес прийняття нових регулятивних норм, які б діяли стосовно всіх учасників державно-правових відносин. Як доводив М. Вебер, створення якихось нових законів поруч із освяченими традицією нормами тут неможливе в принципі. Таким чином, засновані на традиційному типі легітимності системи державної влади, як правило, стикаються з проблемою розвитку, який ніколи не може бути реалізований у формі будь-яких адаптивних чи трансформативних змін, а може мати місце винятково у формі підтримання та збереження існуючої традиції й існуючої структури державно-правових та політичних відносин.

Загалом М. Вебер виділяв дві основні структури організації управлінського процесу, які характерні для традиційного типу легітимності. Ними є патріархальна та станова структура. В першому випадку, процес управління ґрунтується на принципі особистої залежності тих, ким управляють, від того, хто управляє. Тому причиною реалізації управлінських рішень за таких умов є патріархальний статус володаря. Крайнім виразом подібної управлінсько-політичної структури М. Вебер вважав султанат. До речі, на його думку, в цьому випадку рівень політичного свавілля володаря є, насправді, найвищим, оскільки традицією часто освячується право такого володаря, як “глави” великої родини (зазначеною родиною виступає вся держава в цілому), на прийняття будь-яких рішень навіть таких, що видаватимуться його підданам несправедливими. Причиною цього є своєрідна персоналізація традиції, коли володар розглядається не тільки як носій, але й як втілення чи уособлення цієї традиції. Така структура хоча й характеризується як жорстко ієрархічна, але, на відміну від раціонально-бюрократичної структури управління, вона утворюється не за професійним, а за патріархальним принципом. У результаті чого державне управління стає повністю

гетерономним та гетерокефальним. В іншому випадку, коли мова ведеться про станову структуру традиційного панування, управлінський апарат уже не розглядається як сукупність слуг того чи іншого володаря. Це дає поштовх до формування вільних управлінців. За цих умов, на думку М. Вебера, влада виявляється поділеною між вищим володарем, з одного боку, та апропрійованим і привілейованим управлінським штабом — з іншого. Утім, навіть попри певні відмінності між цими двома структурами, в обох випадках залишається незмінним причинний зв'язок між владним пануванням та підкоренням владі, що дозволяє розглядати станову і патріархальну структуру державного управління лише як різні прояви одного й того ж самого типу легітимності.

Таким чином, можемо сформулювати наступні висновки. По-перше, звернення до класичних державно-правових теорій легітимації влади є важливим у методологічному аспекті з огляду на те, що це дозволяє чітко усвідомити ті передумови та причини, які стали основою для постання феномену легітимності як важливого предмета досліджень власне юридичної науки. У цьому контексті особливого значення набуває той факт, що для класичної державно-правової теорії питання легітимності є фундаментальною складовою будь-якого наукового аналізу не лише держави як такої, але й всіх форм її правової взаємодії з суспільством і громадянином. По-друге, необхідно звернути увагу на те, що виділяючи певні “ідеальні типи” легітимності (традиційна легітимність є одним з них), М. Вебер жодною мірою не намагався протиставити їх, вказуючи на те, що доволі часто у тій чи іншій системі державної влади або у тому чи іншому організованому на нормативних основах управлінні суспільними процесами можна спостерігати елементи та властивості різних типів легітимації. З цього погляду вивчення традиційної легітимності є необхідною умовою побудови цілісної наукової концепції розвитку державно-правової системи. По-третє, на основі зазначеного вище, можна стверджувати, що тради-

ційна легітимність є складним явищем, вона включає у себе не тільки різні способи структурної організації (султанат та станова моделі організації держави і державної влади), але й різні механізми підтримання своєї стабільності. При цьому окремі елементи цього типу легітимності можуть зустрічатись й у практиці функціонування сучасних держав, що лише посилює актуальність державно-правових досліджень цього феномену.

Література

---

1. *Політологія: історія та методологія* / За ред. Ф. М. Кирилюка. — К.: Здоров'я, 2000.
2. *Вебер М. Избранные произведения* / М. Вебер. — М.: Прогресс, 1990.
3. *Гаджиев К. С. Введение в политическую науку* / К. С. Гаджиев. — М.: Изд-кая корп. "Логос", 2000.
4. *Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці: монографія.* / В. Б. Ковальчук. — К.: Логос, 2011.
5. *Рябов С. Г. Політологічна теорія держави* / С. Г. Рябов. — К.: Тандем, 1996.
6. *Політологія* / Кер. авт. кол. М. І. Панов. — К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2005.
7. *Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии* / А. И. Соловьев. — М.: Аспект Пресс, 2005.
8. *Бибик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика* / В. М. Бибик. — К.: МАУП, 2000.
9. *Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / М. Вебер. — К.: Основи, 1998.
10. *Лукашев А. В., Пониделко А. В. Анатомия демократии, или Черный PR как институт гражданского общества* / А. В. Лукашев, А. В. Пониделко. — СПб.: Издательский дом "Бизнес-Пресса", 2001.

И. А. ЛАРИНА
Г. И. АСТАФЬЕВА

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА В СОЦИОГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 105–111

Мы приближаемся к смене парадигмы глобального общественного развития. Эта смена, скорее всего, будет осуществляться чрезвычайно болезненно и нецивилизованно. И поэтому многие вопросы экономики и общественного развития в настоящее время не могут рассматриваться вне проблем глобализации.

По определению М. Делягина, которое (несколько модифицируя его) можно сформулировать следующим образом: глобализация — это процесс формирования единого мирового военно-политического, финансово-экономического и информационного пространства, функционирующего почти исключительно на основе высоких и компьютерных технологий.

В результате в мире утверждается глобальная, надстрановая структура из сверхкласса бедных и сверхкласса богатых.

Кризис, которым сегодня объясняются многие затруднения, стоящие перед обществом, зародился в финансово-экономической сфере и ей принадлежит. Гораздо важнее понимать, что существует возможно более глубокий кризис — кризис сознания, кризис культуры и кризис, связанный с падением нравов. Духовное начало практически исчезло из жизни современного общества — что в особенности относится к “золотому миллиарду”.

Вопрос о значимости культурных, идейных и духовных аспектов глобализации и их влиянии на жизнь современного общества принимает особую актуальность. Растущая духовная скудость, усиление эсхатологических настроений, преобладание материального начала в жизни людей — вот на фоне чего происходит современный кризис.

Важно понимать, что духовный кризис поразил не только сферу искусства, морали или ценностных ориентаций людей, но и экономическую сферу, где господствуют своекорыстие и алчность, и сферу политическую, всё более характеризующуюся прагматизмом, сиюминутным интересом, а не более высокими устремлениями.

Большую деструктивную, антисоциальную роль приобретают эмоциональные аспекты. Смысл, цели и ценности жизни, как стержневые структуры бытия, подвергнутся переосмыслению и деформации. Их трансформация и утрата уже сейчас наблюдаются во всех развитых странах. Поиск ощущений и удовольствий (положительных или условно положительных), как заместителей утраченного смысла, приведет к новому витку преступности, наркомании, алкоголизма и насилия, а также развитию так называемых “экстремальных” видов отдыха и развлечений, которые уже сейчас заявили о себе в полный голос. Самостоятельным направлением станет “индустрия страха”, призванная показать, что все происходящее в реальной жизни менее страшно.

Возникнут и новые психологические аспекты. Еще весьма трудно представимые для большинства населения планеты высокие технологии — это отчасти уже вчерашний день. Передний край наступающей глобализации последовательно смещается в области нейрокомпьютерной и генной инженерии, при этом приоритетными для обеих сфер являются разработки технологий воздействия на общественное и индивидуальное сознание.

Подойдя к некоторому пределу возможностей воздействия на окружающий мир и использования его ресурсов,

а также некой границе его познания с помощью точных наук, ведущие умы человечества обратились к еще менее познанным процессам сознания и подсознания. При этом целью современных разработок является не столько познание этих процессов, сколько создание методов и технологий воздействия на них.

Психиатрические и психотерапевтические аспекты проблемы пока даже не осмысливались. Предварительные оценки позволяют предполагать, что в силу безусловных эмоционально-психологических аспектов глобализма, а также кризиса гуманитарных ценностей во всем мире следует ожидать роста психопатологии, особенно депрессивно-агрессивного, фобического и шизоидного “регистра”.

По законам развития человечества, если ресурса в обществе много и он общедоступен, то начинают преобладать силы психологического “отталкивания” между членами общества, усиливается индивидуализм, стремление к полной самостоятельности. Если ресурс уменьшается и возрастают угрозы существованию социума, то его члены становятся все более взаимозависимы, возникает потребность во взаимопомощи, в объединении усилий ради общего выживания. Как следствие, усиливаются коллективистские тенденции в общественном сознании.

Попытка перехода на западный путь развития привела к резкому социальному расслоению нашего общества. С одной стороны, сформировалась новая торгово-промышленная, финансовая и государственно-бюрократическая элита, реально распоряжающаяся ресурсами страны и живущая по западным стандартам. С другой стороны, уровень жизни основной части общества существенно понизился, эта часть населения вынуждена каждодневно решать проблемы экономического и физического выживания. Проблема заключается в том, что эти два слоя живут в разных условиях: первый — в условиях избыточной материально-ресурсной обеспеченности, второй — в условиях ее крайней недостаточности.

В этих двух слоях идут противоположные процессы социально-психологической самоорганизации. В первом слое усиливаются и укрепляются либерально-индивидуалистические тенденции в сознании, во втором слое — воспроизводятся коллективистские социально-психологические установки. Таким образом, объективно идет прогрессирующий процесс разъединения общества на две социальные страты, отличающиеся не только уровнем доходов, но и — что более существенно — самим типом мышления.

То, что приветствуется в рамках одной этической системы, осуждается в другой. Одна система может быть заменена другой только путем вытеснения, но не симбиоза; совместное их сосуществование в одном обществе приводит к постоянным психологическим конфликтам и дезорганизации социальной жизни.

Становится очевидным, что, когда перестают функционировать устаревшие системы социально-экономических и социокультурных отношений, существует необходимость предложить новые механизмы взаимодействия людей и их общностей. Следует учесть наиболее важные факторы стабилизации общества.

Первый фактор — снижение конфликтности внутри общества — означает достижение национального единства, осознание общих целей всеми социальными слоями. В условиях растущего имущественного неравенства в многонациональном и многоконфессиональном обществе достижение единства является чрезвычайно сложной задачей. Важным самостоятельным вопросом является поиск объединяющих идей, консолидирующих многонациональное общество. Общие проблемы объединяют. Здесь речь идет о том, что коллективизм — естественный для нашей славянской цивилизации способ выживания и существования.

Второй фактор, как правило, предполагает наличие в общественном сознании образа общего внешнего врага (или какой-либо другой угрозы), что способствует консолидации

социума, несмотря на имеющиеся в нем внутренние противоречия. Часто правители государств ради снижения внутренних напряжений провоцировали внешнюю напряженность. Так было во времена “холодной войны”, которую и США и СССР использовали для данных целей, а также для усиления своего влияния на союзные страны.

Усиление роли государства должно быть не следствием решения внутривнутриполитических задач в борьбе между разными экономическими и политическими группировками, но результатом продуманной долговременной стратегии укрепления роли страны в динамично изменяющемся современном мире.

Третий фактор — возможность реализации творческой личности, как главный стимул развития научного потенциала страны.

Доктор психологических наук, профессор, ректор Восточно-Европейского института психоанализа Михаил Решетников подчеркивает, что в этом основа американского лидерства.

Еще в 30-е гг. XX ст., исходя из достижений психологической науки того времени, Конгресс США принял специальное постановление, суть которого сводилась к проведению специальной политики по привлечению в страну со всех континентов одаренной молодежи и научной элиты, независимо от национальности, расы и т. д., включая создание особых условий, чтобы они оставались в США. В основу этого и ряда других постановлений Конгресса об одаренных детях и научной элите были положены результаты исследований, проведенных в XX веке. В частности, было установлено, что количество людей, способных к формированию новых прорывных идей в науке, культуре, управлении и т. д. в любой национальной популяции, весьма ограничено и не превышает 3—5 %. Причем здесь нельзя путать человеческий и интеллектуальный потенциал: 5 %, потенциально способных делать новые открытия, создавать новые технологии, новые

изобретения, шедевры литературы и искусства, — это от качественно высокой и количественно широкой интеллектуальной элиты, а не от всего населения. А интеллектуальная элита общества формируется столетиями и тысячелетиями и является самовоспроизводящейся и чрезвычайно хрупкой системой. Интеллектуал — это особый, в определенной степени искусственный тип личности, для проявления которого именно в этом его качестве требуются ряд особых условий: наличие задатков, и среди них генетический фактор, — абсолютное большинство интеллектуалов — прямые потомки столь же интеллектуальных родителей; максимально раннее, в 3—5 лет, погружение в высокоинтеллектуальную семейную или профессиональную среду определенной направленности (химия, физика, медицина, законотворчество и т. д.), что получило наименование фактора “специфически социального наследования”; максимально раннее (до 5—7 лет) выявление преобладающих способностей и склонностей, которые имеют свои периоды “манифестации”.

К сожалению, только за последнее десятилетие из России и Украины выехало более 200 тысяч ученых, и пока нет никакой политики для предотвращения этой губительной для наших стран тенденции. После наших огромных потерь творческой интеллигенции, несмотря на генетическую талантливость славянской нации, по прогнозу, 80 % нобелевских лауреатов по-прежнему будет в США, где действует принципиально иной финансовый, и, прежде всего, социально-психологический климат для интеллектуалов.

Исходя из этого, отечественный научный мир — экономисты, политологи, психологи — предлагают новый славянский путь развития человечества, опирающийся на гуманитарные, этические и духовные ценности, учитывающий национальные особенности и интересы всех стран на основе трех основных концепций:

- Первостепенного значения гуманитарных, этических, высокодуховных ценностей человека, подчинения об-

щечеловеческим целям программ развития науки и экономики;

- Замены силового (агрессивного, бесчеловечного, военного) противостояния стран и наций мирной конкуренцией с дальнейшим переходом к деловому сотрудничеству на основе экономической взаимопомощи, информационно-технологического и культурного обмена.

При этом для выживания в этой конкуренции славянских народов основой государственного управления нашей страны должен стать приоритет гуманитарных и духовных ценностей славян, принцип общинности, национального единства, уважения исторического наследия славянской нации.

ЩОДО АНАЛІЗУ МЕХАНІЗМІВ І ПЕРЕБІГУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОТРЯСІНЬ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 112—122

Одним із наслідків глобалізації економіки сьогодні є швидкість її поширення, для якого тепер застосовується англomовний термін *contagion* (“інфікування”). Цей термін з’явився у другій половині 1990-х рр. і не є абсолютно новим в економічній теорії. Проте у науковій літературі поки що не вироблено єдиного визначення ефекту інфікування. Узагальнено під ефектом інфікування найчастіше розуміють передавання будь-якого економічного шоку між країнами, що втілюється у процес міжнародного поширення спільних коливань економічних змінних, які спостерігаються через одночасну зміну валютних курсів, котирувань цінних паперів, спредів за борговими зобов’язаннями потоків капіталу тощо.

В цьому сенсі слід зауважити, що український фахівець В. Д. Базилевич зазначає, що “... як економічна теорія, так і практика свідчать про те, що фінансовий ринок, з одного боку, є невід’ємною складовою будь-якої ринкової економічної системи, а з другого, за певних умов, — може виступати фактором поширення кризових тенденцій в економіці, створюючи постійну загрозу стабільності як національних, так і світової економічної систем” [1].

Протягом останнього часу суттєво збільшилась кількість публікацій, де досліджуються фінансові кризи та ефект інфікування, в яких автори намагаються з’ясувати причини та на-

слідки ефекту інфікування в умах світових фінансових криз. Розробка та емпіричний аналіз відповідних моделей знайшли відображення, зокрема у роботах Б. Ейченгріна, А. Дразена, Л. Хернандеза і Р. Вальдеса, Е. Роуза та Ч. Уїплоша, К. Рейнхарда і Г. Камінські та інших [2]. Зазначені дослідження можна поділити на дві основні групи: ті, що є суто теоретичними, й ті, що мають емпіричний характер. Автори теоретичних робіт намагаються надати обґрунтування та пояснення цим явищам, а також створити на їх основі певні моделі. У дослідженнях емпіричного характеру, в першу чергу, аналізуються чинники, що викликають кризи та інфікування. Такі роботи забезпечують теоретичний напрям широким набором фактів та явищ.

Беззаперечним фактом є той, що світові фінансові кризи під час виникнення, розвитку та затухання проходять певні етапи циклу й характеризуються періодами загострення дисбалансів та суперечностей в епіцентрі майбутньої кризи, виникненням нестабільності та розгортанням кризових процесів на фінансових ринках, їх поширенням на інші країни та регіони, які завершуються досягненням нового рівня рівноваги.

У той же час, як зазначив дослідник О. І. Барановський, “... сама криза має кілька прихованих періодів своєї динаміки: латентний (прихований) період, коли її передумови назрівають, але ще не стають явними; період обвалу, тобто стрімкого загострення всіх суперечностей, різкого погіршення динаміки всіх показників, порушення стабільності; переходу до фази депресії, яка забезпечує тимчасову рівновагу між системою, що втратила свою колишню силу, й тою, що утверджується” [3].

Виходячи з вищезгаданих наукових джерел, розвиток фінансової кризи можна умовно поділити на наступні фази: 1) початкова фаза — ціновий тиск на національні активи у країні/країнах епіцентру); 2) активна фаза — унаслідок раптового знецінення/подорожчання активів змінюються напрями руху капіталу, кризові процеси поширюються на інші

фінансові ринки, сегменти, сектори та регіони світової економіки; 3) фаза спаду фінансової кризи — поступові локалізація та згасання кризових процесів, що свідчать про адаптування фінансової системи до нових умов функціонування та перехід до відновлення.

Ознакою фінансової нестабільності, що загострюється під час початкової фази фінансової кризи, є волатильність цін на фінансові активи, зокрема різкі коливання валютних курсів світових валют.

Початкова фаза фінансової кризи, як за правило, охоплює одну чи декілька країн певного регіону, її умовно можна поділити на три основні стадії розвитку: а) накопичення дисбалансів; б) досягнення зовнішньої заборгованості до критичного для даної країни рівня та виникнення “раптової зупинки”; в) ціновий тиск на національні фінансові активи.

Розглянемо першу стадію фінансової кризи — накопичення дисбалансів. Вона пов’язується з поглибленням балансової нерівноваги (дисбалансів) в усіх її виявах. Національна економіка або декілька економік у епіцентрі подій продовжують достатньо успішно функціонувати, залучати капітал із світових ринків, спираючись на який, забезпечувати сталі темпи економічного зростання. У той самий час упродовж цього періоду накопичуються серйозні приховані внутрішні проблеми й дисбаланси у сфері національної економіки та фінансів, які важко розпізнати через високу інвестиційну активність. Іноземні інвестори, незважаючи на загострення цих проблем, продовжують вкладати кошти в економіку. Зазвичай, під час початкової фази кризи укріплюється валютний курс національної валюти стосовно до іноземних, завдяки чому зростає ефективність імпорту, порівняно з експортом. У той же час спостерігається суттєве зниження конкурентоспроможності економіки країн епіцентру фінансової кризи.

Під час другої стадії фінансової кризи — зростання зовнішньої заборгованості — внутрішні проблеми країни-реципієнта капіталу призводять до зниження ефективнос-

ті багатьох видів діяльності та загострення дисбалансу між власними та позиковими коштами у більшості фінансових установ. Розв'язання таких проблем потребує подальшого та все більшого обсягу залучення закордонних коштів. Одночасно з цим іноземні капітали, що надходять у національну економіку, стимулюють імпорتنі операції, які збільшують попит на іноземну валюту. Це ще більше загострює валютно-боргові проблеми, рівень зовнішньої заборгованості державного та/або корпоративного секторів досягає критичного рівня.

Характеристика третьої стадії фінансової кризи — втрата довіри з боку міжнародних інвесторів та кредиторів — полягає в тому, що внутрішні проблеми національної економіки загострюються настільки, що вже стає неможливо запобігти падінню дохідності на інвестиції. Це призводить до переоцінки міжнародними інвесторами сформованої ситуації і зумовлює зміни їхньої політики: приплив міжнародних інвестицій припиняється, що ще більше оголює проблеми країни-реципієнта. Упродовж першої фази відбувається зростання чистої пропозиції/попиту на активи (наприклад, іноземну валюту). Як наслідок у певному сегменті фінансової системи виникає незбалансованість, а вартість ціни на активи потрапляє під тиск. Урешті-решт, відбувається так звана “раптова зупинка” припливу закордонного капіталу.

Обмеження доступу до ресурсів світових ринків капіталу відіграла ключову роль у виникненні криз у країнах із ринками, що формуються. Саме у цих епізодах наочно виявилось таке явище, яке у сучасній науковій літературі називається “раптова зупинка” (“Sudden Stop”). С. Раделет і Дж. Сакс як детермінанти боргових криз розглядають значні реверси у русі капіталу [4].

Серед макроекономічних характеристик “раптових зупинок” слід насамперед назвати: виникнення реверсів у потоках міжнародного капіталу, що зумовлюють в раптові збільшення чистого експорту й позначаються на стані поточного балансу, зниженні обсягів внутрішнього виробництва і завантаженні

виробничих потужностей, зміні у цінах на активи. Г. Калво дійшов висновку, що раптові зупинки супроводжуються значним й повільним падінням у обсягах виробництва [5]. Дослідники Ж. М. Мілесі-Ферретті й А. Разін, використовуючи інше визначення раптової зупинки, фактично дійшли до аналогічного опису цього явища [6].

Під час другої активної фази фінансова система країни відчуває негативний шок (різке падіння цін на національні активи), що викликає порушення у діяльності окремих фінансових ринків, це у свою чергу, ще у більшій мірі загострює дисбаланси у світовій фінансовій системі. Упродовж цієї фази криза розповсюджується “углиб та ушир”. Кризу відчувають не тільки споріднені фінансові ринки, вона охоплює інституціональну сферу та поширюється на реальний сектор. Під час усіх стадій розвитку активної фази фінансової кризи відбувається розповсюдження її “ушир” — криза через усі фактори інфікування передається в інші країни. При цьому глибина кризових процесів у цих країнах залежатиме від ролі країн епіцентру у світовій економіці, характеру й обсягів зв’язків з економіками країн епіцентру.

Кризові процеси в інших країнах, залежно від їхньої глибини, стимулюватимуть подальше поширення кризи. Наприклад, скорочення експорту в країні, що має тісні економічні та фінансові зв’язки з країною — джерелом кризи, може викликати девальвацію ще однієї національної валюти. Це також зумовлює виробничий шок, погіршує інвестиційний клімат і провокує відтік капіталів із цієї країни. Урешті-решт, відтік капіталів може охопити цілі регіони. Капітали, що надходять до фінансових центрів світової економіки, поступово розміщуються в інших регіонах світу. При цьому така міграція капіталу продовжуватиметься до моменту стабілізації загальносвітової економічної ситуації.

Зменшення імпорту в країні-реципієнті автоматично скорочує обсяги експорту в країнах, що мають із нею зовнішньоторговельні зв’язки. Падіння експорту в кожній із таких

країн приводить до скорочення валютних надходжень, що підриває валютну рівновагу й, звичайно, викликає зменшення імпорту. Криза через усі існуючі фактори поширюється на інші економіки та врешті-решт призводить до зменшення загальносвітового торговельного обігу і спаду світового виробництва. В умовах економічної взаємозалежності, чим глибше криза в країні, де вона виникла, тим сильніше буде її вплив на інші країни та регіони світу.

Процес розвитку фінансової кризи під час активної фази від виникнення кризи в окремій країні (країнах) та його поширення на світову економіку можна поділити на п'ять умовних стадій.

1. Стадія “шоку”: паніка на фінансових ринках, зокрема, на фондових й ринках деривативів, що супроводжується різким падінням вартості цін на національні фінансові активи. Як правило, системним кризовим явищем передує обвальне падіння вартості активів на фондових або валютних ринках. Часто перша стадія активної фази фінансової кризи у країнах епіцентру супроводжується стрімким падінням цін на нерухомість. Проте слід мати на увазі, що не всі раптові та різкі падіння фондових індексів викликають фінансові кризи, іноді такі падіння мають тимчасовий характер й пояснюються таким явищем, як “корекція фондових ринків”.

2. Під час другої стадії міжнародні інвестори та кредитори масово вилучають свої капітали, викликаючи реверс руху потоків капіталу. Такий процес супроводжується нападами на курс національної валюти, стрімким її знеціненням та швидкою втратою золотовалютних резервів. Різко погіршується стан фінансового рахунку платіжного балансу країни. Під час цієї стадії уряди і центробанки намагаються взяти ситуацію під контроль, загострюється політична ситуація в країні. Влада робить спроби перешкодити відтоку капіталів, що ще більше дискредитує країну в очах іноземних інвесторів.

3. Третя стадія — девальвація національної валюти. Вилучення інвестицій, перш за все портфельних, й закриття між-

народних кредитних ліній викликає різке зростання попиту на іноземну валюту в умовах нестачі її пропозиції на валютному ринку. Такий дисбаланс між попитом і пропозицією, за якого порушується фундаментальна рівновага на валютному ринку країни-епіцентру, викликає стрімке падіння курсу національної валюти. При цьому Центральний банк після втрати значної частки своїх золотовалютних резервів, як правило, вдається до девальвації національної валюти.

4. Під час четвертої стадії падіння курсу національної валюти, а також виникнення фундаментальних проблем у розподілі ресурсів й загострення проблем ліквідності, що викликається різким погіршенням фінансового стану банківського сектору із значною зовнішньою заборгованістю провокує банківську паніку (bank run) — масове вилучення внесків із банківської системи та збільшення частки проблемних активів. У зв'язку з цим значна кількість фінансових установ потрапляє у хитливий стан та опиняється на межі банкрутства. Намагаючись призупинити такі процеси, центральні банки країн, що потерпають від кризи, збільшують облікову ставку. Комерційні банки також різко підвищують відсоткові ставки як по кредитах, так й по депозитах. Внаслідок погіршення фінансового стану та стану з ліквідністю банківських установ практично призупиняється кредитування економіки. Криза розповсюджується у глибину — поширюється на інші фінансові ринки епіцентру. Девальвація національної валюти викликає падіння ефективності імпорتنих операцій і значне скорочення їхніх обсягів. Одночасно із цим починається реструктуризація всієї фінансової системи, що супроводжується економічним, організаційним та управлінським хаосом.

Під час цієї стадії широко впроваджуються антикризові заходи на підтримку фінансового сектору, застосовуються державні субсидії монополіям. Спостерігається координація антикризових дій на міжнародному рівні.

5. Фінансова криза починає негативно впливати на реальну економіку країн епіцентру. Різке скорочення споживчого

попиту, нестача ліквідності викликає збої у внутрішньому господарському механізмі країни-реципієнта та погіршення економічної ситуації у країні. Економічні проблеми, епіцентром яких був фінансовий сектор, іноді здобувають форму рецесії, що супроводжується стрімким зростанням безробіття, падінням реальних доходів населення. Різко погіршуються фінансові результати діяльності корпоративного сектору, що викликає скорочення надходжень до бюджету країни. Це, у свою чергу, зменшує можливості фінансування публічних програм та іноді примушує скорочувати зарплати працівників бюджетної сфери. Девальвація національної валюти ще більше знижує життєвий рівень населення, унаслідок чого загострюється соціальна напруга. Усе це додатково погіршує інвестиційний клімат і перешкоджає відновленню економіки. Під час цієї стадії існує серйозна небезпека, що рецесія перетвориться в економічну депресію або кризу. Незначне падіння вартості життя може перетворитися на катастрофу, якщо з'явиться спадна дефляційна спіраль. За найнесприятливішим сценарієм падіння цін може позбавити економіку попиту. Поки споживачі будуть чекати більш дешевих товарів, обсяги продажів компаній падатимуть, а виходить, що доходи так само, як і заробітна плата, різко скоротяться, і почнуться масові звільнення. Хвиля банкрутств і безробіття завдають по попиту другий удар, зачепивши організації й споживчу довіру, що призведе до ще більшого скорочення видатків.

6. Зростання кількості корпоративних дефолтів за зовнішніми корпоративними зобов'язаннями та різке зростання кредитно-відсоткових свопів щодо суверенного боргу. Для цієї стадії характерні регуляторні недоліки та опір негайним заходам, що могли б допомогти у розв'язанні кризи.

Звичайно, що кожний випадок фінансової кризи на цій стадії активної фази має як загальні, так й особливі риси, порівняно з іншими подібними явищами, такими, що зумовлюються природою національної економіки. Основною типовою рисою кризового стану систем на мікро- або макрорівнях є не

брак ліквідності сам по собі, а безповоротність коштів у результаті відтворювального циклу.

Поступово, упродовж розв'язання внутрішніх проблем країнами, що потрапили у кризовий стан, відновлюється довіра до них із боку міжнародних інвесторів і кредиторів, і ці країни знову залучаються до світового фінансового ринку.

Досить цікавими, на наш погляд, є також і ознаки спаду фінансової кризи, *першу фазу* якої умовно можна назвати фазою стабілізації. Під час першої стадії спаду кризи: 1) спостерігається адаптація фінансової системи й економіки країни до реалій кризи, досягнення усіма кризовими процесами свого роду “дна”; 2) хоча ще і зберігаються негативні тенденції, проте колективні антикризові заходи центральних банків багато в чому знижують ризики поглиблення кризових процесів; 3) через механізми банкрутств та реорганізації світовий фінансовий ринок полишають слабкі банківські та інші фінансові установи, а ті, що залишились, виходять з кризи більш потужними; 4) відновлюються фундаментальні глобальні, регіональні та внутрішні рівноваги: згасають панічні настрої міжнародних інвесторів і закінчується криза неплатежів.

Друга стадія фази спаду фінансової кризи — стадія “виходу з кризи” — має такі ознаки: 1) вихід з рецесії і перехід у стадію економічного та фінансового зростання епіцентру кризи та переважної більшості економік; 2) зменшення рівня безробіття; 3) завершення дефляції та поява ознак відновлення попиту, що свідчить про завершення кризових процесів у світовому господарстві; відбувається стабілізація фінансових ринків, зменшується коливання курсів провідних валют; 4) згорання антикризових програм на національному та міжнародному рівнях.

Для візуального зображення протікання кризи використовують букви латинського алфавіту, а також деякі символи, такі як:

V — переважне на сьогоднішній день візуальне трактування кризових процесів означає різкий провал, а потім швидко

відновлення світової економіки й сфери світових фінансів (досить різке “відштовхування від дна”); один з останніх прикладів — криза доткомів у США у 2001 р.

U-подібна крива припускає стагнацію в нижній точці, а потім перехід до відновлення (приклад — американська рецесія початку 1980-х років).

L-подібна форма означає різкий спад і потім тривалий період відновлення зі станом поблизу дна, найбільш яскравим прикладом такої рецесії є Велика депресія.

W-подібна форма траєкторії протікання кризи припускає наявність другої хвилі фінансової кризи. Рецидив кризи (падіння з подальшим відновленням) слідує за спадом та переходом до періоду нетривалого відновлення. Наприклад, Джордж Сорос не виключає можливість повторного спаду в зв'язку з очікуваним обвалом фондового ринку.

UUU-подібний сценарій характерний для розвитку сучасної кризи, а саме — троекратний спад, що передбачається перед остаточним виходом із кризи. До речі, цей сценарій нинішньої кризи світової економіки прогнозувався ще до її початку провідним економістом Deutsche Bank Норбертом Вальтером.

Із аналізу джерел світової науки можна уявити загальну схему розвитку фінансової кризи саме такою, як вона була описана вище. Специфіка національних криз може відрізняти їх від перебігу світових фінансових криз, загальна ж схема залишається незмінною. Слід також зазначити, що подолання міжнародної кризи також має свою етапність або алгоритм, і навіть після того, як центр вийде із фази кризи, на периферії ще довго залишатиметься напруженість.

Література

---

1. *Базилевич В. Д.* Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // *Фінанси України*. — 2009. — № 12. — 12 с.

2. *Kaminsky G. L.* On crises, contagion, and confusion / G. L. Kaminsky, C. M. Reinhart // *Journal of International Economics*. — 2000. — № 51. — P. 145–168.
3. *Барановський О. І.* Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // *Фінанси України*. — 2009. — № 3. — С. 4–5.
4. *Radelet Steven.* The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects / Steven Radelet, Jeffrey Sachs // *Brookings Papers on Economic Activity*. — 1998. — Vol. 1. — P. 1–90.
5. *Chan-Lau Jorge.* Anticipating credit events using credit default swaps, with an application to sovereign debt crises / Jorge Chan-Lau // *IMF : Working Paper*. — 2003. — № 03/106, May. — 19 p.
6. *Milesi-Ferretti Gian Maria.* Current Account Sustainability. Determinants and Consequences of Current Account Reversals and Currency Crises / Gian Maria Milesi-Ferretti, Assaf Razin // *Paper Prepared for the National Bureau of Economic Research conference on Currency Crises*. — Cambridge; Massachusetts, 1998. — February. — P. 6–7.

СТАН ОПЛАТИ І СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 123–128

Заробітна плата як показник, залежний безпосередньо від ефективності виробництва, продуктивності праці, конкурентоспроможності продукції, є не лише індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її стану та форм реалізації, частки у валовому національному продукті багато в чому залежать також можливості розвитку економіки взагалі. В умовах сучасного ринкового механізму через формування сукупного попиту заробітна плата забезпечує не лише основи відтворення робочої сили, вона стає дедалі вагомішим чинником відтворення суспільного виробництва.

Заробітна плата є одним із основних регулювальників ринку праці. Однак аналізу і оцінці впливу зарплат на ринок праці й, передусім, на зайнятість в Україні не приділяється належна увага, що призводить до негативних наслідків — прискореного зростання безробіття, руйнування мотивів і стимулів до праці, зубожіння більшості населення.

Сьогодні українське законодавство приділяє значну увагу питанням організації оплати праці. При цьому заробітна плата визначається як винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, котру власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Заробітна плата була, є і ще тривалий час буде важливим якісним показником економічного господарювання.

Суспільством на заробітну плату покладено значні функції щодо розвитку та вдосконалення робочої сили людини — відтворювальну і стимулюючу.

Розвиток соціально-трудових відносин багато в чому залежить від рівня оплати праці, удосконалення цих відносин. Політика грошових доходів населення повинна ґрунтуватися на реальній вартості праці, щоб усунути існуючі сьогодні диспропорції на споживчому ринку, і в мотиваціях до праці.

Сутність заробітної плати. У вітчизняній економічній літературі суть заробітної плати трактувалася, виходячи із суб'єктивних принципів її формування, в основі яких лежить ігнорування вартості робочої сили й привласнення командно-адміністративною системою монопольного права на визначення частки кожного працівника у створеному суспільному продукті.

Тому, незважаючи на різноманітність формулювань, розбіжностей у суттєвій характеристиці цієї категорії не було. Зарплата розглядалась як прямий трудовий дохід, який планомірно визначається на основі врахування суспільного значення результатів праці даного колективу й робітника. Вважалося, що вона відображає відносини між працівником і суспільством, а тому необхідна єдина державна політика в галузі зарплати, єдина тарифна система тощо, а також відносини між робітником і трудовим колективом, оскільки зарплата кожного встановлювалась в межах фонду заробітної плати підприємства, цеху, бригади відповідно до його вкладу у колективні результати.

У цих визначеннях, як у дзеркалі, відбилися найважливіші недоліки системи розподілу:

- встановлення державою “зверху” фонду заробітної плати підприємствам;
- планомірне визначення трудового доходу кожного працівника на основі єдиної державної тарифної системи.

Об'єктивною основою формування фонду зарплати вважався досягнутий рівень розвитку продуктивних сил, який

визначав можливості держави виділяти певні ресурси для оплати праці. Але ці можливості могли бути і нереалізовані внаслідок відволікання коштів на інші потреби — озброєння, розвиток важкої промисловості, здійснення “проектів віку”, забезпечення кастових привілеїв тощо. До того ж частка, що виділялась на оплату, не була обґрунтована і мала досить незначний зв’язок із народногосподарськими результатами.

Помилковим є і визначення зарплати як доходу. Це — не дохід, а витрати підприємства на відшкодування трудових ресурсів. Відтворення їх на суспільно необхідному рівні є обов’язковою умовою індивідуального відтворення. Тому створення, як і використання фонду заробітної плати, має відбуватися на підприємстві. Підприємство, а не держава є повноправним власником цього фонду, що формується і відшкодується насамперед із вартості реалізованої підприємством продукції, оскільки людина — головна продуктивна сила, розширене відтворення життєдіяльності якої є обов’язковою умовою і метою ефективного розвитку економіки.

Хоч капіталіст купує робочу силу, а не працю, на поверхні економічних явищ створюється видимість продажу праці. Це зумовлено тим, що робітник отримує заробітну плату після завершення процесу праці, що її величина не змінюється залежно від тривалості робочого дня, а індивідуальні відмінності в заробітній платі зумовлені неоднаковою інтенсивністю праці робітників.

Купівля-продаж робочої сили об’єктивно належить до форми купівлі-продажу праці, тому вартість (а отже, й ціна) робочої сили перетворюється на заробітну плату, тобто набуває перетвореної форми. Ця форма приховує наявність експлуатації, оскільки заробітна плата враховує купівлю-продаж робочої сили і стирає межі між необхідною і додатковою працею. Вартість робочої сили, виплачена в грошах, набуває форми ціни робочої сили. Отже, заробітна плата — це грошовий вираз вартості й ціни товару робоча сила та результативності функціонування робочої сили.

Важливу роль виконує і стимулююча функція заробітної плати. Вона слугує засобом залучення громадян до суспільно корисної праці, створює зацікавленість у підвищенні класифікації, оволодінні суміжними професіями, стимулює високопродуктивну та якісну працю. Всього цього, звичайно, можна досягти у випадку, коли організація заробітної плати забезпечує особисту матеріальну зацікавленість індивіда в продуктивній праці.

Речовим, матеріальним змістом заробітної плати є кількість життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили найманого робітника і членів його сім'ї. Це життєвий фонд робітника, який в умовах товарного виробництва має і вартісний, і грошовий вирази.

Оскільки робоча сила є товаром, то її ціна, як і всіх інших товарів, регулюється також співвідношенням між попитом та пропозицією. Із зниженням попиту або збільшенням пропозиції ціна робочої сили, тобто заробітна плата, зменшується, і навпаки. На розміри заробітної плати впливає дія законів зростання продуктивності праці й підвищення потреб населення, співвідношення сил між робітниками і капіталістами, виступи трудящих тощо.

Одним із факторів зростання вартості робочої сили є підвищення загальноосвітнього та кваліфікаційного рівня працівників. Так, у США чоловіки без середньої освіти і зайняті певний час у середині 80-х р. ХХ ст. отримували 19 тис. дол. у рік, а ті, хто мав вищу освіту, 32 тис. дол. Особи, які закінчили коледжі, до 65-річного віку отримували загалом 2,5 млн дол., а ті, що не закінчили середньої школи, — лише 1,2 млн дол. У США повністю зайняті працівники віком понад 25 р. із ступенем бакалавра отримували на 49 % більше, ніж працівники із вищою освітою. У 1993 р. ця різниця становила вже 89 %. Зарубіжний досвід свідчить про необхідність визначення значення й престижності праці інженерів, керівників, людей творчої праці

Заробітна плата за своїм складом неоднорідна, вона включає різні за функціональним значенням складові частини.

Співвідношення між ними утворює структуру заробітної плати. У ній слід розрізняти основну і додаткову частини і види винагород, що входять до кожної з них.

Система організації оплати праці здійснюється на основі: законодавчих та нормативних актів; генеральної угоди на державному рівні, галузевих, регіональних угод, колективних договорів, трудових договорів.

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка включає: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

Тарифні сітка (схема посадових окладів) формується на основі: тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної зарплати; міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності й господарювання шляхом установлення розміру мінімальної зарплати, інших державних норм та гарантій, умов і розмірів оплати праці працівників установ і організацій, що фінансуються з бюджету, керівників державних підприємств, а також шляхом оподаткування доходів працівників.

Розмір мінімальної зарплати визначається з урахуванням: вартісної величини споживчого бюджету з поступовим зближенням рівнів цих показників в міру стабілізації та розвитку економіки країни; загального рівня середньої зарплати; продуктивності праці; рівня зайнятості та інших економічних умов. Мінімальна зарплата, встановлюється у розмірі не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу.

На сьогодні перехід до ринкових відносин, конкуренція змушують підприємства позбутися зайвих працівників, або скоротити витрати на оплату праці. В умовах економічної трансформації заробітна плата повинна використовувати-

ся як найважливіший засіб для стимулювання до зростання продуктивності праці, прискорення науково-технічного прогресу, поліпшення якості продукції, підвищення ефективності виробництва. Проте в Україні відсутня ефективна державна політика зайнятості, зарплат і трудових доходів. Проводиться політика “заморожування” заробітної плати, що дає змогу економити витрати на робочу силу і зберігати зайву чисельність зайнятих у економіці. Заробітна плата, як макроекономічна категорія, є доходом, який формує платоспроможний попит населення, що стимулює структуру і розвиток виробництва. А відтак зниження реальних доходів працюючих, відхилення ціни на працю від її вартості призводять до звуження внутрішнього ринку, що є в свою чергу причиною скорочення виробництва.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 129–136

Підприємство являє собою загальну систему, усередині якої відбувається безліч взаємопов'язаних процесів, що своїм функціонуванням визначають стан у всієї організаційної системи в цілому. Стани, в яких перебуває система, викликані певними діями в результаті процесу. В свою чергу стани викликають подальші дії в логічно послідовному ланцюзі процесу. Впроваджені в процесі ресурси перетворюються і набувають іншої форми.

Процеси усередині підприємства — це послідовні функціональні ланцюги, які взаємопов'язані між собою, та від яких безпосередньо залежить загальний стан всієї корпоративної системи [5].

Кожна система має свої, властиві лише їй, особливості, свою реакцію на управління, свої форми можливого відхилення від програми, свою здатність реагувати на дії різного роду [4]. Це призводить до необхідності використання певних підходів у процесі управління операційною системою, а саме: системний, ситуаційний, функціонально-орієнтовний та ін.

Усе більшої популярності в управлінні системами набуває процесний підхід. Його головною перевагою є пряма орієнтація на замовника продукції або послуг, що генеруються компанією.

Процесний підхід — це розгляд всієї діяльності компанії як мережі взаємодіючих процесів, що відбуваються всередині організаційної структури компанії і реалізують мету її існування.

Використання процесного підходу в управлінні підприємством передбачає більш глибоке розуміння поняття бізнес-процесів. Поняття “бізнес-процес”, що хоча і не отримало поки що нормативного тлумачення, є таким, що найчастіше вживається. У широкому розумінні під бізнес-процесом розуміють “структуровану послідовність дій по виконанню відповідного виду діяльності на всіх етапах життєвого циклу предмета діяльності” [2].

Бізнес-процес — це сукупність різних видів діяльності, в межах якої “на вході” використовується один або декілька ресурсів, а в результаті цієї діяльності “на виході” створюється продукт, що має цінність для споживача [4].

Деякі автори розглядають бізнес-процес як множину внутрішніх кроків (видів) діяльності по створенню продукції, необхідної клієнту, вартість, довговічність, сервіс та якість якої задовольняє споживача.

Бізнес-процеси в організації неоднорідні. По суті, організаційна діяльність — це сукупність взаємозалежних бізнес-процесів, які відображають реалізацію окремих функцій організації.

Бізнес процеси мають наступні важливі риси:

- мають внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- діють усередині підрозділів компанії і між ними, а також між різними організаціями;
- засновані на способі виконання робіт, властивому тій або іншій організації.

Відомі декілька базових класифікацій бізнес-процесів. Одна з найбільш поширених в практиці бізнесу розрізняє [1] такі:

- основні бізнес-процеси, які утворюють додану вартість продукту (послуги); створюють продукт (послуги), що представляє цінність для клієнта; формують такий ре-

зультат, такі споживчі якості, за які клієнт готовий платити гроші, сфокусовані на отриманні прибутку;

- допоміжні бізнес-процеси, що спрямовані на надання необхідних внутрішніх продуктів, внутрішніх послуг для напрямів бізнесу, забезпечують функціонування інфраструктури компанії;
- бізнес-процеси розвитку, націлені на отримання прибутку в довгостроковій перспективі; забезпечують не організацію поточної діяльності, а розвиток або вдосконалення діяльності компанії в перспективі;
- процеси управління, що спрямовані на управління всіма трьома попередніми групами.

Таким чином, на будь-якому підприємстві відбуваються бізнес-процеси, але як показує бізнес-аналіз, на сьогоднішній день єдина їх класифікація відсутня.

Методики вдосконалення бізнес-процесів можуть бути розділені на два класи відповідно до тривалості виконання і ступеня змін, що вносяться в бізнес-процес. У зв'язку з цим можуть бути виділені короткострокові і довгострокові методики.

Методика швидкого аналізу ґрунтується на виявленні із залученням групи експертів проблем, що виникають при реалізації окремих процесів бізнесу, пошуку і аналізі можливих варіантів рішень для виділених проблемних ділянок і оперативному впровадженні заходів щодо їх поліпшення.

У основі методики ідеалізації бізнес-процесів лежить широко використовуваний в рамках системного підходу метод ідеальної системи, який полягає в спробі виробити ідеальні бізнес-процеси. Після того як вони розроблені, необхідно виділити тільки ті їх ділянки, які неможливо безпосередньо реалізувати на практиці.

Головною метою статистичного управління процесами бізнесу є виділення чинників, що впливають на його ефективність, і класифікація їх на дві групи: чинники, що викликають

хронічну варіацію процесу бізнесу; чинники, що викликають спорадичну варіацію.

Метод структуризації функції якості дозволяє визначати взаємозв'язки між вимогами і засобами їх задоволення та проводити аналіз виділених взаємозв'язків. Метод реалізується шляхом побудови спеціальної таблиці (так званого “будинку якості”), в якій накопичуються результати дослідження процесів бізнесу.

Аналіз робочих осередків полягає в чіткому визначенні технічних вимог до виробу або послуги, які необхідні для внутрішнього або зовнішнього споживача.

Під перепроєктуванням бізнес-процесів розуміється методика поліпшення, що заснована на детальному аналізі існуючих бізнес-процесів, і припускає не створення принципово нового варіанту даного процесу бізнесу, а приведення існуючого процесу до вигляду, найбільш відповідного стратегічним цілям підприємства.

Бенчмаркінг є вдосконаленням, спрямованим на пошук, оцінку і навчання на основі кращих прикладів ведення бізнесу конкурентами. Бенчмаркінг вимагає менших витрат і менш ризикований, але його можна використовувати тільки тоді, коли підприємство має вільний доступ до інформації про діяльність сторонніх підприємств, що на практиці не завжди реалізується.

Реінжинірінг — це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення істотних поліпшень у ключових показниках результативності. Використання цього підходу дозволяє подивитися на мету бізнес-процесу по-новому, повністю ігноруючи існуючий бізнес-процес і структуру підприємства [3].

Ризик реінжинірінгу досить великий, але передумови невдач полягають не в загадковості реінжинірінгу, а в порушенні правил його проведення. Американські дослідники М. Хаммер і Дж. Чампі вказують, що величину результа-

ту нереально гарантувати. Основне в стратегії управління реінжинірінгом — уникати глобальних помилок. При проведенні реінжинірінгу часто виникають наступні характерні помилки [3].

1. Компанія пробує поліпшити наявний процес замість того, щоб перепроєктувати його. Це найбільш груба помилка, хоча досить розповсюджена. Не досягши бажаних результатів, майстри починають використовувати різноманітні методики, спрямовані на поліпшення діяльності компанії, але, як правило, результати їх не задовольняють. Але, зазнавши невдач з іншими поліпшеннями, компанії традиційно уникають радикальної перебудови дій. Консерватизм пояснюється тим, що наявні процеси зрозумілі і підтримуються відповідною інфраструктурою. Тому здається, що часткове поліпшення попередніх дій — більш безболісний і безпечний шлях. Таким чином, для більшості компаній основною передумовою невдач реінжинірінгу є запопадливість до часткових поліпшень замість радикальної перебудови дій.

2. Несистемний підхід до відновлення. Компанії концентруються лише на перепроєктуванні дій, ігноруючи все інше. Реінжинірінг викликає значимі конфігурації в таких галузях, як проектування робіт, організаційні структури, системи управління та оцінок. Традиційно навіть менеджери, зацікавлені в радикальному перепроєктуванні дій, уникають проводити всі необхідні конфігурації.

3. Неправильна оцінка рівня корпоративної культури компанії. Для того щоб персонал вдало виконував перепроєктовані процеси, він зобов'язаний мати спонукальні передумови, причому недостатньо просто знайти новий процес, потрібно, щоб менеджери сформували і втілили в життя новітні системи цінностей і переконань. Іншими словами, менеджери зобов'язані піклуватися не лише про те, що відбувається на робочих місцях виконавців, але і про те, що відбувається в їхніх головах.

Наприклад, коли в одній із компаній Росії провели реінжинірінг способів розрахунків із постачальниками, треба було змінити ставлення службовців до постачальників, яких слід було сприймати не як конкурентів, а як партнерів компанії в даному бізнес-процесі.

Зміна позиції виконавців досягається нелегко: не можна обмежитися закликами до виконавців, потрібна нова система управління, при якій культивувалися б новітні цінності і винагороджувалася їхня підтримка. Менеджери зобов'язані не лише стверджувати про необхідність і корисність новітніх цінностей, але і самі втілювати їх.

4. Непослідовність освоєння новації полягає в ранньому завершенні реінжинірінгу й обмеженій постановці завдання. Значущі результати досягаються лише при величезних амбіціях управління компанії.

Досвід показує, що зовсім частенько компанії відмовляються від реінжинірінгу з появою перших проблем. І навіть позитивні результати іноді не мотивують керівництво до закріплення новітніх зразків поведінки службовців, забезпечення умов зручної роботи персоналу в новітніх умовах. Реінжинірінг буде неефективний, якщо обмежена ділянка його дії або завдання поставлені дуже вузько.

5. Нераціональний розподіл завдань по освоєнню інновації. Спроби виконати реінжинірінг не зверху вниз, а знизу догори неефективні з двох причин.

Перша полягає в тому, що у менеджерів відсутня та широчінь поглядів на діяльність компанії, що потрібна для реінжинірінгу. Їхній досвід в основному обмежується знанням функцій, що вони виконують у власному підрозділі. Вони, як правило, краще інших розуміють вузькі труднощі власного підрозділу, але їм важко побачити процес у цілому і розпізнати його слабкі сторони. Менеджери середнього і нижнього рівня вдало здійснюють часткові поліпшення, але не реінжинірінг.

Друга причина полягає в тім, що бізнес-процеси перетинають організаційні межі, тобто межі підрозділів, тому ме-

неджери нижнього і середнього рівня не мають достатнього авторитету для того, щоб наполягати на трансформації дій. Більш того, радикальні перетворення наявного процесу можуть привести до зменшення впливу й авторитету того або іншого менеджера середнього рівня.

6. Недостатнє ресурсне забезпечення інновації. Істотне підвищення ефективності діяльності компанії, що є наслідком реінжинірингу, нереальне без значимих інвестицій у програму його проведення.

7. Планування моменту початку мотивації. Шанси на вдалий реінжиніринг помітно знижуються, якщо зрозуміло, що виконавчий директор компанії через рік або два іде у відставку. І справа тут не в тім, що він не буде піклуватися про майбутнє компанії або стане недостатньо старанний, а в тім, що реінжиніринг обов'язково спричинить за собою конфігурації в структурі компанії, її керуючих системах, і виконавчий директор може не захотіти взяти на себе зобов'язання, що будуть стискувати його спадкоємця.

8. Особистісні труднощі відновлення. Спроба провести реінжиніринг, не ущемивши нічийх прав, не може привести до позитивного результату. Тому що догодити всім нереально, доводиться або відкладати реінжиніринг, або послідовно проводити тільки часткові конфігурації. Компанія відступає, коли зустрічає опір службовців, незадоволених наслідками реінжинірингу.

Отже, в сучасних економічних умовах становлення та розвитку підприємств існують об'єктивні причини, які обґрунтовують необхідність переходу до застосування та впровадження процесно-орієнтованої моделі управління підприємством.

Література

---

1. *Ойхман Е. Г., Попов Е. М.* Реінжиніринг бізнесу: Реінжиніринг організації й інформаційні технології. — К.: Статистика України, 2007. — 145 с.

2. *Ренни В. В.* Бізнес-процеси компанії: будівництво, аналіз, регламентація — М.: РІА “Стандарти і якість”, 2007. — 240 с.
3. *Робсо Н. М., Уплах Ф.* Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов: Пер. с англ. — М, 1997.
4. *Хаммер М.* Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе/ Майкл Хаммер, Джеймс Чампи; Пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. — М.: Манн. Иванов й Фербер, 2006. — 287 с.
5. *Чейз Ричард Б., Эквилайн Николас, Дж., Якобс Робер.* Производственный и операционный менеджмент, 8-е издание: Пер. с англ.: М.: Издательский дом “Вильямс”, 2004. — 704 с.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 137–141

Важливим напрямом маркетингового дослідження туристичного продукту є визначення його конкурентоспроможності. Отримані при цьому результати можуть бути використані для обґрунтування необхідності вдосконалення та оновлення цих продуктів, оцінки можливого обсягу збуту продуктів, яким властивий певний рівень конкурентоспроможності, управління процесами реалізації туристичного продукту, вибору цінової політики на конкретному ринку збуту, формування та вдосконалення системи управління конкурентоспроможністю тощо.

Визначення конкурентоспроможності, наприклад, туристичного продукту на практиці ускладнюється досить слабкою науковою обґрунтованістю проблеми. Конкурентоспроможність послуг на сучасному етапі визначається як можливість їх збуту в умовах конкуренції. Критеріями конкурентоспроможності туристичного обслуговування є сукупність факторів, які впливають на привабливість туристичного продукту: якість, надійність, ціна, сегментація споживачів, сезонна диференціація цін, знижки.

Основними конкурентами ТОВ “Алітас-Тур” на ринку туристичних послуг України є туристичні підприємства Престиж-Тур, Аккорд, Еліта-Тур.

Для визначення конкурентоспроможності товарів та послуг в Україні використовується методика, яка передбачає аналіз конкурентоспроможності товару за сукупністю показників, що мають технічний та економічний характер.

Оцінка конкурентоспроможності проводиться для певних видів послуг, які надають підприємства. Використовуючи метод експертних оцінок необхідно визначити важливість кожного параметру і розрахувати коефіцієнт вагомості технічних параметрів.

Оцінка рівня конкурентоспроможності визначається на основі експертної оцінки. Для виміру конкурентоспроможності необхідно враховувати якісну характеристику туристичних об'єктів, яку отримуємо в результаті маркетингового дослідження, що включає аналіз інформації та опитування клієнтів.

Для вирішення даного завдання необхідно заповнити таблицю якісних показників, на які орієнтуються споживачі при виборі туристичної фірми (табл. Порівняльна характеристика якісних показників за туристичними підприємствами).

Таблиця

Порівняльна характеристика якісних показників за туристичними підприємствами

Вагомість параметра	Показники якості	Алітас-Тур	Престиж-Тур	Аккорд	Еліта-Тур
0,35	Імідж	5	5	4	5
0,2	Обслуговування	5	4	4	5
0,2	Надійність	5	5	5	5
0,15	Доступність	4	5	5	5
0,1	Престижність	3	4	3	4

На основі поданих в таблиці порівняльних характеристик розрахуємо середньозважені показники якості шляхом визначення характеристик послуг, які споживачі вважають найбільш важливими:

$$\text{Іяп (Алітас-Тур)} = 5 \cdot 0,35 + 5 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,2 + 4 \cdot 0,15 + 3 \cdot 0,1 = 4,65$$

$$\text{Іяп (Престиж-Тур)} = 5 \cdot 0,35 + 4 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,15 + 4 \cdot 0,1 = 4,7$$

$$\text{Іяп (Аккорд)} = 4 \cdot 0,35 + 4 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,15 + 3 \cdot 0,1 = 4,25$$

$$\text{Іяп (Еліта-Тур)} = 5 \cdot 0,35 + 5 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,2 + 5 \cdot 0,15 + 4 \cdot 0,1 = 4,9$$

За допомогою складеного рейтингу за встановленими показниками якості можемо оцінити переваги конкуруючих туристичних підприємств. Серед чотирьох підприємств найбільш конкурентоспроможним вважається ТОВ Еліта-Тур з рейтингом 4,9, наступною є туристична фірма Престиж-тур з рейтингом 4,7, туристичне підприємство Алітас-Тур перебуває на третій позиції з рейтингом 4,65, найгірші показники характерні для фірми Аккорд – 4,25.

Показники ефективності виробничої діяльності підприємства

1. Відносний показник витрат на одиницю продукції (В)

В = Валові витрати/Обсяг випуску продукції

$$В (2010) = (563,9 + 624,5 + 7,5) / 617 = 1,94$$

$$В (2011) = (130,8 + 242,8) / 242,8 = 1,54$$

$$В (2012) = 65,5 / 65,5 = 1$$

2. Відносний показник фондівдачі (Ф)

Ф = Обсяг випуску продукції/Середньорічна вартість основних виробничих фондів

$$Ф (2010) = 617 / 12,9 = 47,8$$

$$Ф (2011) = 242,8 / 12,9 = 18,8$$

$$Ф (2012) = 65,5 / 12,9 = 5,07$$

3. Відносний показник продуктивності праці (Пп)

Пп = Обсяг випуску продукції/Середньоспискова чисельність робітників

$$\text{Пп (2010)} = 617 / 10 = 61,7$$

$$\text{Пп (2011)} = 242,8 / 10 = 24,28$$

$$\text{Пп (2012)} = 65,5 / 10 = 6,55$$

Аналіз вищезазначених даних показує, що синтетичним показником конкурентоспроможності є частка на ринку, яку займає туристична фірма, котрий підтверджується середньозваженою оцінкою якості послуг.

Забезпечення конкурентоспроможності відбувається шляхом підтримки реалізації туристичних послуг за усіма напрямками. Підтримка продажів передбачає створення додаткового мотиву для споживачів. Її головною перевагою є різноманітність та гнучкість методів. Найбільш ефективними для просування турів є використання різних знижок та провадження політики лояльності для постійних клієнтів. ТОВ “Алітас-Тур” пропонує такі системи знижок, як святкові, сімейні, групові, дитячі, спеціальні.

Іншим ефективним способом підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту є реклама. Постійне розміщення реклами, участь у ярмарках та виставках забезпечує приваблення нових клієнтів та закріплення позицій серед конкурентів. Це суттєво впливає на пошук вигідних партнерів та встановлення ділових відносин.

Таким чином, вибір якнайкращого варіанта системи управління — це комплексне завдання, вирішити яке можна тільки шляхом глибокого організаційно-технічного і соціально-економічного аналізу виробництва в цілому. Отже, ефективність системи управління підприємством не може бути визначена якимсь одним показником. Їх необхідно розробити цілу систему, оскільки економічна ефективність системи управління виробництвом виявляється, головним чином, в непрямому, а не в прямому ефекті.

Вона позначається в поліпшенні результатів роботи підприємства завдяки раціональнішій організації виробничо-господарської діяльності. Разом з тим, підвищення рівня організації системи управління створює сприятливі умови для підвищення ефективності виробництва в цілому при зниженні питомих витрат на апарат управління.

Отже, застосування математичних методів оптимізації для розробки процедур управління дозволить понизити невизначеність в ухваленні рішень. Проте таке застосування не включає методів експертної оцінки, хоча і дозволяє звести їх до мінімуму. Крім того, застосування цих методів дозволяє

понизити негативний вплив людського чинника в роботі системи управління, що підвищить її стійкість. Одночасно з підвищенням стійкості системи, необхідно зберегти її гнучкість (приспосовування до умов зовнішнього середовища, що змінюються), що досягається діленням процедур на операції.

Література

---

1. *Азоев Г. Л., Баранчев В. П., Гунин В. Н.* и др. Управление организацией: учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. “Менеджмент организации” // Государственный ун-т управления / Под. ред. А. Г. Поршнева. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 736 с.
2. *Бабец Є. К., Максимчук А. Г., Григорьев І. Є.* Менеджмент: навч. посіб. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2002. — 184 с.
3. *Воронін О.* Методика визначення узагальнюючого показника економічної ефективності виробництва [Текст] / О. Воронін // Економіст. — 2007. — № 4. — С. 57–62.
4. *Кодацкий В. П.* Пути эффективного управления оборотными активами промышленных предприятий [Текст] / В. П. Кодацкий // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 4. — С. 149–154.
5. *Фатхутдинов Р. А.* Управление конкурентоспособностью организации: учеб. пособ./ Р. А. Фатхутдинов. — М.: Эксмо, 2004. — 541 с.

С. С. СМОЛЬ

СОЦІОГУМАНІТАРНА СФЕРА УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 142–147

Соціогуманітарна сфера суспільства — складна багатоаспектна система, що охоплює усі сторони життєдіяльності людини; сфера, умови якої покликані, з одного боку, формувати, а з іншого — забезпечувати дедалі зростаючі потреби людини у саморозвитку та самореалізації [1].

Проголосивши у 2010 р. курс на модернізацію, Українська Держава стала на шлях докорінних перетворень. Їхньою метою є утвердження сучасної України як країни високих економічних, політичних і соціальних стандартів.

Особливої уваги з боку держави потребує гуманітарна сфера. Сьогодні в умовах економічної кризи у багатьох суспільствах зростає апатія і зневіра у власних силах. Нації втрачають мотивацію до розвитку, а громадяни стикаються із кризою перспективи. На жаль, у житті українського суспільства ці тенденції стають дедалі виразнішими.

Тому завданнями нової гуманітарної політики мають стати духовне оздоровлення українського суспільства, розкриття його творчого потенціалу. Важливим є підвищення соціальних стандартів, збільшення реальних доходів працюючих і загальне поліпшення якості життя українських громадян [2].

Фактично цілі та завдання щодо покращення соціогуманітарної ситуації усвідомлені та задекларовані на відповідному

рівні, корабель “Україна”, як полюбляють говорити деякі українські політики, узяв курс на реформи і розпустив вітрила.

Зокрема, у Національній доповіді НАНУ “Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015” зазначено: “...Важливим спрямуванням усієї гуманітарної політики держави повинен стати курс на якісне оновлення всієї гуманітарної сфери українського суспільства — у найширшому її розумінні. Необхідність цього пов’язана з її консерватизмом, відчутною невідповідністю новітнім процесам і явищам у світоглядному, ідейному, науковому, освітньому, культурному, інформаційному поступові глобалізованого світу, недостатньою пристосованістю до вимог і стандартів сучасного динамічного розвитку. Зазначені негативні риси обумовлюють труднощі у справі повноцінної інтеграції України до світового співтовариства, певну неспроможність своєчасно й адекватно відповідати на виклики сучасного кризового розвитку, успішно користуватися позитивними можливостями, що їх створює глобалізація, і протистояти її негативним впливам.

Державі належить провідна роль у розвитку гуманітарної сфери в Україні. Тому державна гуманітарна політика потребує оздоровлення, модернізації і систематизації, що передбачає вирішення ряду проблем, які є наслідком довготривалих суперечливих соціокультурних процесів. Національні пріоритети гуманітарного розвитку України мають бути зорієнтовані на формування сучасної конкурентоспроможної нації, позбавленої замкнутості і консерватизму, готової до осмисленого і критичного освоєння всього нового, відкритої для діалогу і співробітництва зі світом. Реалізація цих пріоритетів неможлива поза контекстом розвинутого громадянського суспільства, формування “суспільства знань”, культурної та політичної консолідації нації...” [3, 47].

У проекті Концепції гуманітарного розвитку України до 2012 року, що розроблений відповідно до Закону України “Про Державну програму економічного і соціального розвит-

ку України на 2010 рік” (розділ 2 частина III), та дорученні Кабінету Міністрів України від 01.07.2010 р. № 38719/1/1-10 також зазначається про необхідність виваженої та адекватної щодо сучасних викликів соціогуманітарної політики у найширшому її розумінні.

Основні нормативно-правові засади державного управління у соціогуманітарній сфері українського суспільства визначені у Конституції України, а також у законодавчих та програмних актах, якими керуються сьогодні у своїй діяльності органи виконавчої влади, здійснюючи державну політику в галузях освіти, культури та інших.

Конституція України є базовим законодавчим актом, у якому визначено основні політико-правові засади регулювання життя українського суспільства. Основний Закон держави закріплює на законодавчому рівні важливу роль культури, освіти і науки та інших складових гуманітарної сфери, які найбільше впливають на духовні процеси суспільства.

Проголошуючи та визнаючи важливість і пріоритетність духовного відродження українського суспільства, влада здійснювала певні спроби розробити та запровадити загальнодержавну програму розвитку духовності. Так, 27 квітня 1999 р. Указом Президента України були затверджені “Основні напрями розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України”.

У 2003 р. проблеми духовності українського суспільства стали предметом обговорення на парламентських слуханнях “Духовна криза суспільства та шляхи її подолання”. Рекомендації, викладені у постанові Верховної Ради щодо результатів цих слухань, практично не знайшли застосування в державній політиці до 2005 р.

Після подій Помаранчевої революції підхід до вирішення державою проблем духовного розвитку суспільства змінився. У лютому 2005 р. була затверджена програма діяльності уряду “Назустріч людям”.

Як здавалося, важливим документом у контексті державної політики щодо духовної консолідації нації є Універсал національної єдності, підписаний вищим керівництвом держави та майже усіма лідерами повідних українських партій, які перемогли на виборах до парламенту у березні 2006 р.

Основними законодавчими актами, які визначають державну політику у сфері освіти, є Конституція України, закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про вищу освіту”, а також відповідні акти та постанови Кабінету Міністрів та Міністерства освіти і науки України. Крім цих правових документів, важливою для розвитку та діяльності органів державного управління у сфері освіти є Національна доктрина розвитку освіти [1, 10].

6 січня 2011 р. Президент України Віктор Янукович підписав Закон України “Про культуру”, який визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов’язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.

А 8 серпня — Президент України Віктор Янукович підписав Закон “Про засади державної мовної політики”. І цим надав можливість меншинам користуватися власною мовою, не тільки в побуті, але і на адміністративному рівні регіону проживання.

Також на розгляді у Комітеті ВР з питань культури і духовності, Комітеті з питань науки і освіти та Комітеті з питань соціальної політики та праці є близько 200 законопроектів, від яких залежить доля соціогуманітарної політики в державі.

Сьогодні перед можновладцями стоять непрості питання, що стосуються подолання соціогуманітарних проблем.

В основі високорозвиненої країни ХХІ ст. стоїть людина, так звана політика людиноцентризму, — “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визна-

ються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність”, — Конституція України ст. 3. Ми декларуємо найвищі цінності, та чи йдемо шляхом їх імплементації у життя? Все це має значення на рівні гуманітарної безпеки, а отже, несе в собі виклики національній безпеці.

Незважаючи на численні законодавчі акти, доповіді, публікації профільних установ, здавалося б, розуміння гуманітарної проблематики суспільством та елітами, ситуація особливо не змінюється. Виною цьому — відсутність політичної волі (корупційна складова), недостатній контроль із боку громадянського суспільства та інші фактори. Та найважливішим, на думку деяких науковців, є саме інститут громадянського суспільства з делегованим йому правом суспільного контролю за діями політичних еліт. Враховуючи сучасні реалії, а це і спадок комуністичної ідеології; і перехідні демократичні процеси; і великий відсоток недовіри до можновладців; і ще несформована громадянська свідомість наших громадян, — маємо цілий “букет” деструктивних процесів, що потребують певної державної політики, задля їх пом’якшення або ж нівелювання.

Література

---

1. *Скуратівський В. А.* // Державна політика в соціогуманітарній сфері/ За заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К. : НАДУ, 2010. — 283 с.
2. *Вступне слово Президента України Віктора Януковича до щорічного послання до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України: Прес-служба Президента України Віктора Януковича від 03.07.2012.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24670.html>

3. *Національна доповідь НАНУ “Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015”*, Київ — 2010. — С. 47—60.
4. *Державна політика в гуманітарній сфері [Текст]: матеріали круглого столу / Голова ред. кол. В. І. Кононенко [та ін.]; НАН України, Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника.* — Івано-Франківськ : Плай, 2001.
5. *Карлова В. В.* Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01; Українська Академія держ. управління при Президентові України. — К., 2003. — 20 с.
6. *Мосьондз С. О.* Державна політика у сфері науки в Україні (організаційно-правові аспекти) [Текст]: монографія / С. О. Мосьондз; Т-во “Знання” України, Ун-т сучас. знань. — Х.: Скорпион, 2012. — 352 с.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 148—152

Як відомо, однією з основних функцій держави є організація життя в суспільстві для забезпечення умов його нормальної життєдіяльності. Це стосується й сфери господарювання — економічної основи державного суверенітету, надзвичайно складної системи, що вимагає комплексного регулювання з урахуванням інтересів різних категорій осіб: суб'єктів господарювання, їх об'єднань, споживачів, найманих працівників, територіальних громад, держави, а також міжнародної спільноти (міжнародних організацій, до складу яких входить чи має намір увійти Україна). Комплексне та збалансоване урахування всіх цих інтересів спроможна забезпечити лише держава [3, 19].

Необхідність здійснення державного управління у сфері господарювання визначає особливості правового регулювання господарської діяльності, які насамперед виявляються у наявності спеціальних принципів правового регулювання, у видах правовідносин, у використанні прийомів правового регулювання. Саме обсяг державного регулювання господарської діяльності, що закладається через прийоми правового регулювання, визначає виділення в рамках правового режиму господарської діяльності правових режимів окремих видів цієї діяльності.

Важливим кроком у правовому врегулюванні питань участі держави у сфері господарювання стало прийняття 16

січня 2003 р. Господарського кодексу України. З його прийняттям було закладено фундамент формування нової законодавчої бази, яка позиціонує державу як активного гравця, який створює можливість для реалізації найважливіших соціально-економічних завдань і безпосередньо бере участь у їх виконанні. Саме у Господарському кодексі України було закріплено ті стратегічні орієнтири, які повинні стати засадною основою державної політики. Закон України від 11 вересня 2003 р. “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” визначає основні принципи такої політики, в тому числі збалансоване врахування інтересів різних категорій учасників господарських відносин — суб’єктів господарювання, громадян, держави (ст. 4), зміст державної регуляторної політики та напрями її забезпечення (ст. 5–14), повноваження органів державної влади (в тому числі спеціально уповноважених) і місцевого самоврядування щодо здійснення державної регуляторної політики у сфері господарювання [2; *ст. 4*].

Відповідно до ст. 12 Господарського кодексу України, держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб’єктів господарювання є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [1; *ст. 12*].

Державне управління передбачає пряме і безпосереднє втручання органів держави в економіку з використанням адміністративних методів регулювання, тоді як державне регулювання дозволяє використовувати більш широкий спектр засобів та інструментів, у тому числі методи і засоби непря-

мого регулювання ринкових відносин. І з цієї точки зору поняття державного регулювання більш широке, ніж поняття державного управління. Непрямі методи, безумовно, є основними в регулюванні сучасної економіки, враховуючи, що сам ринок є системою, здатною до саморегулювання. Однак, це не передбачає відмови від безпосередньо адміністративних, прямих методів регулювання, властивих державному управлінню [6, 338].

Із приводу співвідношення понять “державне регулювання” та “державний вплив на економіку” слід зауважити наступне. Як елемент державного впливу на підприємництво, державне регулювання реалізується використанням регулятивних повноважень, наданих державним органам. У системі державного впливу на економіку регулювання і відповідні його організаційно-правові заходи є між заходами безпосереднього державного контролю та опосередкованими контрольними механізмами [4, 91].

Регулювання економіки є інструментом, що використовується державою для впливу на господарську діяльність, але це не єдиний інструмент, що використовується з такою метою. Воно ґрунтується на законодавстві, але ця характеристика притаманна не тільки йому, а й переважній більшості засобів державного впливу на економіку. Водночас відмінною особливістю законодавства, що становить основу регулювання економіки, є його здебільшого імперативний характер. Регулювання — це форма державного впливу на економіку, при порушенні вимог якої, що встановлені законодавством, може бути застосована відповідальність. Воно в цілому спрямоване на певне звуження можливостей вибору того чи іншого варіанта поведінки [5, 43].

Регулювання зазвичай впливає на ціну, тарифи, поставку, комунальні послуги, інформацію (наприклад, вимоги до цінних паперів, позначення товарних знаків), засоби виробництва (стандарти безпеки робочих місць), характеристики

товарів або послуг (якість продукції, безпека товарів), умови обслуговування (недопущення дискримінації у забезпеченні товарами або послугами). Регулювання економіки (вплив на ціну, продуктивність, доступ на ринок та вихід з нього) певною мірою торкається і сфери соціального регулювання (наприклад, навколишнє середовище, споживчі товари тощо).

У визначенні державного регулювання господарської діяльності слід підкреслити його реалізацію шляхом діяльності державних органів, а також спрямованість на коригування економічної діяльності суб'єктів. Важливою характеристикою регулювання економіки, на відміну від інших елементів державного впливу на неї, слід вважати те, що воно здійснюється шляхом застосування норм, які підтримуються реалізацією санкцій. Державне регулювання, в основному, не ґрунтується на економічних стимулах для досягнення мети. Інші інструменти державного впливу на економіку (оподаткування, субсидування) спрямовані на зміни у діяльності суб'єктів шляхом застосування економічних стимулів або використання інших прийомів (наприклад, поширення державними органами інформації, що впливає на поведінку в сфері економіки).

Отже, державне управління господарської діяльності в ринковому господарстві можна визначити як систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються уповноваженими державними установами і спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення вагомого соціально-економічного результату.

Література

---

1. *Господарський кодекс України* від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — 144 с.

2. Закон України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // *Голос України*. — 2003. — С. 14—17.
3. *Вінник О. М.* Господарське право: курс лекцій. — К.: Атіка, 2004. — С. 19.
4. *Щербина В. С.* Господарське право: підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 592 с.
5. *Мельник О. О.* Господарське право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2005. — 208 с.
6. *Малиновський В. Я.* Державне управління: навч. посіб. — Луцьк: Ред.-вид. від. “Вежа” Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. — 558 с.

Н. В. ЗАВАДЕЦЬКА

СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 153—156

Становлення існуючої в Україні системи територіальної організації влади можна пов'язати з 16 липня 1990 р. — днем прийняття Декларації про державний суверенітет України. В цьому документі вперше за сімдесят років було проголошено відмову від “радянської” системи організації влади, декларувався намір запровадити демократичні засади та принципи організації влади.

І, як результат, уже 7 грудня 1990 р. з прийняттям Закону “Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” місцеве самоврядування було визнане на законодавчому рівні, хоча й зводилося за своїм змістом лише до “територіальної самоорганізації громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні і громадські органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя, виходячи з інтересів населення, на основі законів Української РСР та власної фінансово-економічної бази”.

Зрозуміло, що зазначений закон був перехідним актом, своєрідним компромісом між “радянською” і децентралізованою моделями організації влади. Водночас його прийняття, безумовно, мало вирішальне значення як перший крок до відновлення в Україні елементів місцевого самоврядування, дало змогу законодавчо закріпити чимало його основоположних принципів, пов'язаних із правовою і фінансовою автономією місцевих органів влади.

Коли йдеться про відновлення елементів місцевого самоврядування, мається на увазі, що його витoki сягають громадського та племінного самоврядування в додержавницький період.

Так, за часів Київської Русі набуває розвитку громадське самоврядування, в основу якого було покладено виробничу і територіальну ознаки (тобто громади купців, ремісників тощо, або сільська, міська та регіональна громади).

Важливе значення для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні мало Магдебурзьке право, яке веде з часу складання у XIII ст. у німецькому місті Магдебурзі першого статуту. Йдеться про середньовічне міське право, за яким громади частково звільнялися від управління і суду центральної адміністрації, великих земельних власників та створювали органи місцевого самоврядування (магістратуру). Цей орган складався з двох колегій — ради (адміністративний орган) та лави (судовий орган).

У 1356 р. Магдебурзьке право отримав Львів, у 1374 р. — Кам'янець-Подільський, у 1490 — Київ, крім того в Києві на Подолі встановлено єдиний на нашому континенті пам'ятник Магдебурзькому праву.

Магдебурзьке право передбачало надання міській громаді права запровадити модель місцевого самоврядування на зразок управління німецьким містом Магдебургом.

Після підписання 1654 р. Договору між Україною та Росією починається процес поступової ліквідації українських форм місцевого самоврядування.

І якщо простежити історію місцевого самоврядування далі (реформи і Катерини II, й імператора Павла I — 1797 р., і Олександра II — 1864 р., і під час організації системи влади в Австрійській імперії, і навіть організація місцевого управління в УРСР), то стає очевидним, що всі ці спроби реформувати місцеве самоврядування мали стрибкоподібний характер, але, як правило, не на користь місцевому самоврядуванню.

Варто згадати також, що з поваленням Директорії в 1920 р. та встановленням комуністичного режиму почалася чергова трагічна сторінка в історії місцевого самоврядування — всі його органи в Україні були ліквідовані та замінені органами “пролетарської диктатури”.

І тільки, як уже було зазначено вище, з прийняттям Декларації про державний суверенітет України в 1990 р. розпочався новий етап становлення інституту місцевого самоврядування в нашій державі.

Наступним кроком на шляху до подальшої децентралізації територіальної організації влади і становлення місцевого самоврядування в Україні стало прийняття 26 березня 1992 р. нової редакції Закону України “Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”, в якому місцеве та регіональне самоврядування вже закріплюється як основа демократичного устрою влади в Україні.

З прийняттям Конституції України 1996 р. місцеве самоврядування набуло конституційного статусу, стало однією із засад конституційного ладу України.

21 травня 1997 р. був прийнятий Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, який, відповідно до положень Конституції України, визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в країні, засади і принципи організації, діяльності та відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Важливе значення для становлення місцевого самоврядування в Україні мало також те, що 6 листопада 1996 р. в м. Страсбурзі від імені України була підписана Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 р.

У наступні роки було прийнято низку законів із питань організації та функціонування місцевого самоврядування, зокрема, “Про органи самоорганізації населення”, “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських го-

лів”, “Про столицю України — місто-герой Київ”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, Бюджетний кодекс, Земельний кодекс тощо.

Низка законопроектів перебуває на розгляді у Верховній Раді України.

Отже, був закладений законодавчий фундамент для становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні відповідно до вимог статті 2 Європейської хартії місцевого самоврядування і на основі положень Конституції України.

Література

---

1. *Баймуратов М. О., Сосновський Ю. Ю.* Муніципальні права особистості: становлення та сутність//Вісн. Одеського ін-ту внутрішніх справ. — 1997. — № 4. — С. 3—10.
2. *Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В.* Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навч. посіб. — К.: Атіка, 2000.
3. *Воронов М. П.* Місцеве самоврядування та його акти: навч. посіб. — К, 1992.
4. *Колодій А. М., Олійник А. Ю.* Державне будівництво та місцеве самоврядування: навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2000.
5. *Кравченко В. В., Пітник М. В.* Муніципальне право України: навч. посіб. — К.: Атіка, 2003.
6. *Шинкарь Л. В.* Становлення муніципальної служби в Україні// Держава і право: Зб. наук. праць. — Вип. 19. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — С. 205—210.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 157–165

В умовах економічної кризи, спаду виробництва, зниження продуктивності праці, скорочення на виробництві середньоспискової чисельності працівників відбуваються значні зміни в організації праці та її оплаті. Достатня забезпеченість підприємств потрібними трудовими ресурсами, їхнє раціональне використання, високий рівень продуктивності праці, правильна система його оплати мають велике значення для збільшення обсягів продукції і підвищення ефективності виробництва.

Зокрема, від побудови ефективної системи мотивації праці, організації обліку оплати праці та аналізу залежать обсяги і своєчасність виконання робіт, ефективність використання устаткування, машин, механізмів і досягнення кількісних та якісних показників діяльності підприємства — обсягів виробництва готової продукції, виконання робіт, надання послуг, їх собівартість, рентабельність і ряд інших економічних показників. Підприємство самостійно, відповідно до законодавства, встановлює штатний розклад, форми і системи оплати праці, систему преміювання. Облік праці й заробітної плати — одна із найважливіших і складних ділянок роботи, що потребує точних і оперативних даних, які характеризують зміни чи-

сельності працівників, витрати робочого часу і грошових коштів та інших ресурсів собівартості продукції.

Значний вклад у теорію та методологію обліку і аналізу розрахунків з оплати праці внесли українські вчені М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, В. Г. Горелкін, А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко, С. Ф. Голов, В. П. Завгородній, С. Я. Зубілевич та інші. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених, слід зазначити, що питання обліку і аналізу розрахунків із працівниками з оплати праці потребують подальших наукових досліджень. Багато питань на сьогоднішній день залишаються невирішеними і дискусійними. Зокрема, це питання обліку нарахування заробітної плати, організації обліку нарахувань та утримань із заробітної плати працівників, контролю розрахунків з оплати праці, автоматизації розрахунків з персоналом.

Заробітна плата — це одна з найскладніших економічних категорій і одне з найважливіших соціально-економічних явищ. Тому облік праці та заробітної плати є одним із найважливіших і складних у всій системі обліку на підприємстві, який ведеться в обов'язковому порядку. Бухгалтерам необхідно знати особливості законодавства про працю, орієнтуватися в обліку розрахунків з оплати праці.

Сьогодні існує проблема оцінки розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та вартості робочої сили в Україні. Характер причинно-наслідкових зв'язків між працею людини та її результатами має своє відображення у зростанні добробуту, зміні соціального статусу працівників в умовах демократичного суспільства. Можливості формування та реалізація такого типу взаємозв'язків у ринкових умовах визначаються рівнем усвідомлення державою об'єктивної необхідності дотримання їх у процесі формування сучасного господарського механізму. Також однією з проблем обліку розрахунків із робітниками з оплати праці на сьогодні є недостатня автоматизація даної ділянки обліку та відсутність частини додаткових реквізитів у документах, якими підтверджу-

ються операції з обліку праці та її оплати. Попри регулюючий характер П(с)БО 26 “Виплати працівникам”, даний стандарт не включає весь перелік розрахунків з працівниками підприємства, а тому виникає проблема їх включення у поточні витрати підприємства [3]. В підсумку визнання витрат впливає на визначення фінансового результату підприємства.

До першочергових завдань владних структур належить державне регулювання всієї системи організації оплати праці, основою якої повинен бути прожитковий мінімум, оскільки підвищення мінімального розміру оплати праці стимулює її зростання. Прожитковий мінімум заробітної плати повинен забезпечити відтворення робочої сили в умовах запровадження нових ринкових механізмів ціноутворення. Важливе значення має принцип встановлення розміру мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, як соціальної гарантії суспільства.

Дуже важливо мати економічно достовірну та обґрунтовану інформацію про виконання нормативів та динаміку показників про працю, нагляд за дотриманням належного співвідношення росту продуктивності праці та заробітної плати, за зменшенням невиробничих витрат, непродуктивних втрат робочого часу, об’єктивних результатів стимулювання праці на підприємстві. На основі цієї інформації здійснюється контроль за виконанням робочого часу на підприємстві, впровадженням прогресивних методів праці, дотриманням правильного співвідношення між ростом продуктивності праці та заробітної плати.

Так, розмір мінімальної заробітної плати має тенденцію до постійного зростання (табл. Розмір мінімальної заробітної плати в Україні в 2011–2012 рр., грн).

Однак він не дозволяє забезпечити мінімальні потреби людини, не є стимулом підвищення продуктивності праці і не відповідає умовам сьогодення, тоді як заробітна плата є важливим засобом підвищення зацікавленості працюючих у результатах своєї праці, збільшення її продуктивності, збіль-

шення обсягів виробництва продукції, поліпшення її якості та асортименту [4].

Таблиця

**Розмір мінімальної заробітної плати в Україні
в 2011–2012 рр., грн. [1, 2]**

Термін дії	Розмір		Підстави
	місячний	погодинний	
01.01.2011 – 31.03.2011	941	5,66	ЗУ від 23.12.2010 р. № 2857-VI
01.04.2011 – 30.09.2011	960	5,77	ЗУ від 23.12.2010 р. № 2857-VI
01.10.2011 – 30.11.2011	985	5,92	ЗУ від 23.12.2010 р. № 2857-VI
01.12.2011 – 31.12.2011	1004	6,04	ЗУ від 23.12.2010 р. № 2857-VI
01.01.2012 – 31.03.2012	1073	6,43	ЗУ від 22.12.2011 р. № 4282-VI
01.04.2012 – 30.06.2012	1094	6,56	ЗУ від 22.12.2011 р. № 4282-VI
01.07.2012 – 30.09.2012	1102	6,61	ЗУ від 22.12.2011 р. № 4282-VI
01.10.2012 – 30.11.2012	1118	6,70	ЗУ від 22.12.2011 р. № 4282-VI
01.12.2012 – 31.12.2012	1134	6,80	ЗУ від 22.12.2011 р. № 4282-VI

В умовах реформування системи бухгалтерського обліку в Україні значно розширені права підприємства у формуванні власної облікової політики. Реформа бухгалтерського обліку вплинула на облік розрахунків з оплати праці не лише у частині зміни нумерації і найменування рахунків з оплати праці. Найбільш важливі зміни в методології бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці пов'язані з новим підходом до класифікації витрат підприємств та організацій. Крім того, на сьогоднішній день підприємства мають більше самостійності у виборі прийомів та напрямів власної облікової по-

літики. Окремі напрями обраної підприємствами облікової політики безпосередньо впливають на порядок обліку оплати праці. Зокрема, це стосується обраного підприємствами порядку ведення обліку витрат: із застосуванням рахунків тільки класу 9 “Витрати діяльності”; з одночасним застосуванням рахунків класу 8 “Витрати за елементами” та рахунків класу 9 “Витрати діяльності” чи із застосуванням класу тільки 8 “Витрати за елементами”.

Основою організації оплати праці є тарифна система оплати праці, яка включає тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

У процесі аналізу фонду оплати праці слід здійснювати систематичний контроль за формуванням та використанням фонду оплати праці, виявляти можливості економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості продукції [5].

Оплату праці аналізують у двох напрямках:

- 1) аналіз фонду оплати праці як елемента витрат на виробництво на підставі спеціальної статистичної форми;
- 2) аналіз оплати праці за окремими статтями калькуляції, насамперед за самостійною статтею — заробітною платою виробничих робітників.

Дослідження показують, що організації заробітної плати на підприємствах у даний час притаманні недоліки: низькі рівні заробітної плати; невиправдане зближення рівнів оплати праці фахівців та інших категорій працівників; слабка матеріальна зацікавленість у підвищенні кваліфікації через незначні розходження в рівнях окладів працівників різної кваліфікації; недостатня стимулююча роль премій, надбавок тощо.

Ще однією проблемою є проблема “тіньової” заробітної плати, яка представляє собою заробіток найманого працівника, що знаходиться за межами офіційного (державного) обліку і контролю. Для подолання проблеми “тіньової” заробітної плати потрібно здійснювати заходи, що спрямовані на її лега-

лізацію. Не менш важливими проблемами обліку розрахунків з оплати праці в умовах сучасної економічної кризи є примусова відпустка працівників за власний рахунок, переведення працівників на неповний робочий день, звільнення працівників, затримка виплати заробітної плати, ігнорування вимог законодавства щодо індексації заробітної плати та надання компенсацій за невикористані відпустки працівниками [8].

Основним напрямом удосконалення тарифного регулювання заробітної плати є — запровадження єдиної гнучкої тарифної системи. Єдина тарифна система (ЄТС) передбачає наявність двох тарифних сіток, пристосованих до категорій працівників (робітників і службовців) [7]. Головна перевага ЄТС — запровадження єдиного уніфікованого підходу щодо оцінки складності робіт і диференціації тарифних умов оплати праці, всіх категорій персоналу та підвищення стимулюючої ролі тарифної системи. Суттєвим є запобігання конфронтації позиції робітників, з одного боку, і службовців — з другого, щодо диференціації тарифних ставок і посадових окладів, яка досить часто виявляється у відокремленій розробці тарифних умов праці. Важливим є також і необхідність у спрощенні формування єдиної тарифної системи.

Розробляючи програму організації бухгалтерського обліку на підприємстві в цілому, головному бухгалтеру необхідно сформулювати спочатку його окремі частини, однією із яких буде програма організації обліку праці та її оплати. На наш погляд, складовими такої програми є:

- 1) первинний облік робочого часу — організація табельного обліку. Використання показників табеля в оперативному, статистичному і бухгалтерському обліку;
- 2) план документації з обліку праці та її оплати — складання робочих інструкцій до документів і розробка графіків документообігу;
- 3) накопичення і групування показників первинних документів з обліку праці та її оплати — складання “Відомості обліку фонду заробітної плати за категоріями

- працюючих і видами оплати” і “Зведеної відомості по розрахунках з робітниками”;
- 4) аналітичний облік розрахунків з оплати праці — організація аналітичного обліку розрахунків з оплати праці;
  - 5) план виконання робіт з обліку праці та оплати праці — складання посадових характеристик, індивідуальних і структурних графіків облікових робіт;
  - 6) оперативний економічний контроль за використанням праці й фонду її оплати — розробка плану контролю і побудова форм видів господарської звітності за результатами такого контролю. Визначення і реєстрація суми збитків від нераціонального використання робочого часу, праці й фонду її оплати.

Одним із напрямів вдосконалення бухгалтерського обліку на цій ділянці роботи є зменшення кількості документації завдяки впровадженню багатоденних і накопичувальних документів, використання типових міжвідомчих форм, пристосованих до використання сучасної обчислювальної техніки і відповідних програмних продуктів.

Організації заробітної плати на підприємствах у даний час притаманні типові недоліки: низькі рівні заробітної плати; невиправдане зближення рівнів оплати праці фахівців та інших категорій працівників; слабка матеріальна зацікавленість у підвищенні кваліфікації через незначні розходження в рівнях окладів працівників різної кваліфікації; недостатня стимулююча роль премій, надбавок.

Основним напрямом удосконалення тарифного регулювання заробітної плати є — запровадження єдиної гнучкої тарифної системи. Єдина тарифна система передбачає наявність двох тарифних сіток, пристосованих до категорій працівників (робітників і службовців). Головна перевага ЄТС — запровадження єдиного уніфікованого підходу щодо оцінки складності робіт і диференціації тарифних умов оплати праці всіх категорій персоналу та підвищення стимулюючої ролі тарифної системи.

Рахунки класу 8 усі підприємства повинні використовувати для відображення витрат, які у податковому обліку належать до валових. Витрати, що не належать до складу валових витрат, на наш погляд, бажано відносити відразу на рахунки класу 9.

Розроблено програму організації обліку праці та її оплати. Складовими даної програми є первинний облік робочого часу, праці та її оплати; аналітичний облік розрахунків з оплати праці та оперативний економічний контроль за використанням праці й фонду її оплати.

Заробітна плата — це точка перетину інтересів підприємств, працівників, податкових органів, соціальних фондів тощо. Це обумовлює необхідність удосконалення існуючих галузевих форм первинних документів з обліку заробітної плати, що враховують особливості її нарахування і виплати в окремих галузях економіки.

У процесі аналізу фонду оплати праці слід здійснювати систематичний контроль за формуванням та використанням фонду оплати праці, виявляти можливості економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості продукції.

Реалізація завдань реформування системи бухгалтерського обліку та сучасні ринкові зміни діючої системи організації оплати праці потребують також докорінних змін методології обліку та аналізу розрахунків з оплати праці на підприємстві.

Література

---

1. *Закон України* “Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 23.12.2010 р. № 2857-VI.
2. *Закон України* “Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 22.12.2011 р. № 4282-VI.
3. *Положення* (стандарт) бухгалтерського 26 “Виплати працівникам” № 26 № 601 від 28.10.2003 р.

4. *Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах: підручник* / М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксієнко, Л. Г. Панченко та ін. / За ред. проф. М. Ф. Огійчука. — 4-те вид. доп. і перероб. — К.: Алерта, 2007. — 978 с.
5. *Вербилло, О. Ф. Удосконалення обліку праці та її оплати* / О. Ф. Вербилло, Л. В. Мельянкova // *Бухгалтерія в сільському господарстві*. — 2010. — № 17. — С. 25–29.
6. *Нападовська Л. В. Управлінський облік: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* / Л. В. Нападовська. — К.: Книга, 2009. — 544 с.
7. *Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник*. — 2-ге вид. доп. і перероб. — К.: Алерта, 2007. — 957 с.
8. *Хома Д. М. Проблеми обліку та аудиту розрахунків з оплати праці в умовах економічної кризи* / Д. М. Хома // *Сталий розвиток економіки. Наук.-вироб. журн.* — 2010. — № 3 — С. 222–227.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 166—168

Витоки державної служби пов'язані з виникненням перших держав у добу Стародавнього Сходу. Разом з тим інституту державної служби в державах Стародавнього Сходу в сучасному вигляді ще не було, але сутнісні особливості функціонування державного апарату в цих країнах були ідентичними системі державної служби сучасності. Державна служба як соціально-економічний інститут набула подальшого розвитку в Античну та Середньовічну добу і остаточно сформувалася упродовж XIX—XX ст.

Перші паростки державного управління та державної служби в Україні з'явилися ще в добу Київської Русі (IX—XIII ст.), коли представники князівської влади (дружинники, соцькі, тисяцькі та інші) отримували винагороду за службу, насамперед, земельні володіння, а також грошове жалування. Цей інститут розвинувся і в Литовсько-Польську та Козацьку добу. Представниками державної влади в Україні спочатку були українські шляхтичі, які пізніше замінювалися литовською та польською державними адміністраціями, а в добу Гетьманщини (друга половина XVII—XVIII ст.) — представниками козацької старшини, які спочатку представляли виборні органи місцевого самоврядування, а згодом призначалися гетьманською та царською владою. Упродовж XIX — початку XX ст. інститут державної служби на українських землях представляли російські чи австрійські чиновники,

значну частину серед яких складали вихідці з України. Подальшого розвитку державна служба в Україні набуває в добу Української Національної революції 1917–1921 рр., у радянські часи і остаточно оформлюється в добу незалежності України [2; 3].

На сьогодні прийнято цілу низку нормативно-правових актів, що регулюють порядок проходження державної служби, підготовку та перепідготовку державних службовців, їхнє матеріальне утримання, зокрема Конституція України, Закон України “Про державну службу”, що наразі потребує нової редакції, Закон України “Про місцеві державні адміністрації” тощо [1].

Державна служба в Україні є одним із найважливіших інститутів у справі формування і розвитку державності, від якого залежать функціонування всієї суспільно-політичної системи, вирішення різноманітних завдань і здійснення функцій сучасної держави. Вона являє собою складне соціальне явище, що вбирає різні аспекти життя українського суспільства (економічний, політичний, правовий, соціальний, організаційний, кадровий).

Соціальна природа державної служби визначається також соціально-класовим складом державних службовців. Будь-яка держава прагне створити державну службу як надійний інструмент здійснення своєї політики. Надійність державної служби в класовому суспільстві визначається соціальним складом чиновників, їх належністю до владного класу або тих соціальних прошарків суспільства, які цей клас підтримують, поділяють із ним відповідальність за загальний стан справ [3].

Соціальна природа, значення і призначення державної служби зумовлюють і відповідний характер її функціонування. У демократичному суспільстві в умовах правової, соціальної держави функціонування державної служби за своїм характером являє собою процес служіння народу і державі. Важливо тільки, щоб сама політична система, передусім в особі держави, мала справді народний характер, жила інтересами і сподіваннями народу. Державна служба — складова со-

ціальної системи, що виконує важливу функцію соціальної комунікації. Органи державної влади є місцем, де відбувається безпосередній контакт держави і громадянина, налагоджується їх взаємодія. При цьому вивчається громадська думка, ставлення громадян до різних державних актів. Державною службою реалізується політика держави, враховуються місцеві, регіональні особливості в процесі її проведення.

Нарешті, державна служба в Україні являє собою також і економічний інститут. Економічна діяльність державного апарату — це професійна діяльність з розпорядження всіма видами ресурсів: фінансовими, матеріальними, інформаційними, інтелектуальними, кадровими тощо. Виконуючи функції організації та спрямування ресурсних потоків, державний апарат не виробляє конкретного матеріального продукту, але певним чином обумовлює умови його виробництва [3, 217—218]. Основне ж призначення органів державної влади полягає в створенні та підтримці умов для забезпечення високого рівня добробуту населення, охорони здоров'я, освіти, особистої безпеки та безпеки навколишнього середовища. Тому ефективність діяльності органів державної влади необхідно розглядати через показники життєдіяльності та життєзабезпечення людини, тобто через основні цілі громадян — суспільний добробут [4, 18—183].

Література

---

1. Закон України “Про державну службу” // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — С. 50.; Закон України “Про місцеві державні адміністрації” // Голос України. — 1999. — 12 трав.; Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Лазор О. Д. Державна служба в Україні: навч. посіб. (публічна служба) / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор — К.: Дакор КНТ, 2005. — 472 с.
3. Оболенський О. Ю. Державна служба: підручник / О. Ю. Оболенський. — К.: КНЕУ, 2006. — 472 с.
4. Черноног Є. С. Державна служба: історія, теорія і практика: навчальний посіб. / Є. С. Черноног. — К.: Знання, 2008. — 458 с.

Ю. І. НІМЧИН

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 169–174

За роки становлення в Україні ринкової економіки держава зробила рішучі кроки щодо стимулювання підприємництва. Зокрема, сформовано підприємницький сектор, який поступово розширюється.

Проблема державного регулювання підприємництва досить гостро стоїть на даному етапі економічного розвитку України. Тому необхідно визначити оптимальний ступінь державного втручання у підприємницьку діяльність із тим, щоб, з одного боку, забезпечити ефективне функціонування приватного сектору економіки та отримання ним високих прибутків, а з іншого — створити умови для збалансованого росту економіки країни загалом та підвищення рівня добробуту громадян.

Проблема державного регулювання піднімалась та досліджувалась у працях провідних українських та російських вчених, таких як: В. А. Добровольська, О. М. Стороженко, О. В. Покатаєва та ін. В їх працях розкривались основні напрями державного економічного регулювання, яке, зокрема, підходило для перехідних економічних систем.

Державне регулювання підприємництва забезпечується за допомогою спеціального державно-правового механізму, який складається, по-перше, з організаційно-структурних формувань, по-друге, з адміністративно-правових засобів впливу на відносини, що складаються в даній сфері.

Організаційно-структурні формування — це виконавчорозпорядчі органи держави і місцевого самоврядування, наділені управлінськими повноваженнями у сфері підприємництва. На практиці відомі два типи таких органів: а) спеціально створені для реалізації державної політики у сфері підприємництва, наприклад, Державний комітет України з питань розвитку підприємництва; б) що виконують регулюючі функції у сфері підприємництва поряд з іншими функціями державного управління, наприклад, МВС України здійснює видачу ліцензій на такі види підприємницької діяльності, як виготовлення і реалізація спеціальних засобів, споряджених речовинами сльозоточивої дії; виготовлення, ремонт та реалізацію спортивної вогнепальної зброї.

Адміністративно-правові засоби — це перш за все акти управління, призначені для регулювання відносин у сфері підприємництва. До них належать: Конституція України, закони України, укази та інші акти Президента України, нормативні документи Кабінету Міністрів, акти міністерств, інших органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Особливе місце серед органів управління у сфері підприємництва посідає Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства. Цей орган був створений Указом Президента України від 29 липня 1997 р. як Держкомпідприємства з метою реалізації державної політики щодо розвитку і підтримки підприємства, а також ефективного використання наданих підприємцям можливостей. Дана Служба є центральним органом виконавчої влади, якому підпорядкована Ліцензійна палата України.

Центральне місце в системі правових актів, що регламентують підприємницьку діяльність, які розвивають і конкретизують відповідні положення Конституції України, належить Закону України “Про підприємство” від 26 лютого 1991 р. (із наступними змінами та доповненнями). Цей За-

кон визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України, встановлює конкретні гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

У ст. 15 даного Закону зафіксовано, що правове регулювання підприємницької діяльності здійснюється в цілях забезпечення свободи конкуренції між підприємцями, недопущення монополізму і захисту прав споживачів.

Важливе значення для розвитку підприємництва мають правила і порядок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки саме в результаті державної реєстрації здійснюється їх легалізація, набуваються права і обов'язки у даній сфері, встановлюється відповідний правовий статус.

Здійснюється така реєстрація відповідно до Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 1998 р.

Це Положення визначає порядок державної реєстрації та перереєстрації суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, за винятком окремих видів суб'єктів підприємницької діяльності, для яких законами України встановлено спеціальні правила державної реєстрації (наприклад, банківські установи), а також порядок її скасування.

Проводиться державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності органами державної реєстрації за місцезнаходженням або місцем проживання суб'єкта, якщо інше не передбачено законом. Такими органами є: а) виконавчий комітет міської ради; б) виконавчий комітет районної у місті ради; в) районна державна адміністрація; г) районна міст Києва і Севастополя державна адміністрація.

Перереєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться в порядку, встановленому для його державної реєстрації.

Положенням регламентовано скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності. Воно здійснюється органом державної реєстрації шляхом виключення його з Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності.

Визначено два види підстав скасування державної реєстрації: а) за заявою власника (власників), якщо йдеться про юридичну особу, і за заявою підприємця-громадянина; б) на підставі рішення арбітражного суду.

Рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності суд може прийняти у разі:

- 1) визнання недійсними або такими, що суперечать законодавству, установчих документів;
- 2) провадження діяльності, що суперечить установчим документам та законодавству;
- 3) несвоєчасного повідомлення суб'єктом підприємницької діяльності про зміну його назви, організаційної форми, форми власності та місцезнаходження;
- 4) визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом (у випадках, передбачених законодавством);
- 5) неподання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності згідно із законодавством.

Важливу роль у адміністративно-правовому регулюванні підприємництва відіграє ліцензування підприємницької діяльності. У Концепції розвитку державної системи ліцензування підприємницької діяльності за її видами, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р., зазначено, що ліцензування — є складовою частиною державного регулювання підприємництва в Україні. Воно спрямоване на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері й впроваджується відповідно до Конституції України щодо права кожного на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом.

Головним завданням ліцензування є захист економічних та інших інтересів держави, її громадян шляхом встановлен-

ня з боку держави певних умов і правил здійснення окремих видів підприємницької діяльності.

Важливим напрямом організаційно-правового забезпечення державою підприємницької діяльності стало вжиття заходів до ліквідації різного роду обмежень і бар'єрів. Найбільш характерними у даному розумінні є Укази Президента України від 3 лютого 1998 р. "Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності" і від 23 липня 1998 р. "Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності".

Указ "Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності" прийнятий з метою зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва, запровадження нових підходів до державного регулювання підприємництва, забезпечення економічного зростання України.

Потрібно також підкреслити, що Конституція України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42). Підприємницька діяльність в Україні регулюється нормами цивільного, господарського права та рядом нормативно-правових актів інших правових галузей. Підприємництво, як один з основних об'єктів державного управління, охоплює практично всю економічну сферу.

Отже, державне регулювання підприємницької діяльності — це заснована на законодавстві форма державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом установлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримуються можливістю застосування правових санкцій при порушенні зазначених правил. Воно необхідне як додатковий механізм до системи саморегулювання ринку, спрямований на коригування економічної поведінки в інтересах суспільства.

Література

---

1. *Конституція* України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. — 1996.
2. *Господарський* кодекс України від 16 січн. 2003 р.
3. *Цивільний* кодекс України від 16 січн. 2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. — 2003.
4. *Указ* Президента України від 3 лют. 1998 р. “Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності”.
5. *Указ* Президента України від 23 лип. 1998 р. “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності”.
6. *Про* державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців: Закон України від 15 травн. 2003 р. № 755-IV// Відомості Верховної Ради України. — 2003.
7. *Грушинський І. М., Кравчук В. М., Пограничний Є. П.* Державна реєстрація суб’єктів підприємницької діяльності: наук.-практ. посіб. — Л., 2000.
8. *Державне* управління в Україні: навч. посіб./ За заг. ред. проф. В. Б. Авер’янова — К., 1999.
9. *Харитонов Є. О.* Цивільне право України: підруч./ Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. — К.: Істина, 2005.

А. В. СОЛОВЬЕВ

ЕВРОПЕЙСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ТУРКМЕНИСТАНА

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 175—181

Концепция внешней политики Туркменистана как нейтрального государства основана на фундаментальных положениях Конституции Туркменистана и является документом, фиксирующим критерии и направления его стратегии и тактики в отношениях с другими государствами, международными организациями и иными субъектами международного права на долгосрочную перспективу.

Внешняя политика Туркменистана является логическим продолжением внутренней политики и определяется международно-правовым статусом постоянного позитивного нейтралитета, принятым на себя Туркменистаном добровольно, в рамках реализации неотъемлемых прав суверенного государства.

При формировании Концепции своей внешней политики Туркменистан исходит из того объективного обстоятельства, что со всеми без исключения государствами эта страна развивает цивилизованные связи, ни с одним из зарубежных государств он не имеет враждебных отношений, никому не предъявляет территориальных претензий и никто не предъявляет территориальных претензий к нему. Реализация внешнеполитических задач Туркменистана ни в чем не может ущемлять интересы других государств либо угрожать их безо-

пасности. Туркменистан открыт для всех форм конструктивного международного сотрудничества.

Как государство-член ООН Туркменистан признает ее приоритет в решении любых входящих в ее компетенцию вопросов. Принятие Туркменистаном статуса постоянного нейтралитета не затрагивает выполнение обязательств, вытекающих из Устава ООН, и будет способствовать достижению целей Организации Объединенных Наций [4].

С учетом колоссальных запасов природного газа, доказанных туркменскими и международными экспертами, а также принимая во внимание потребность в широком использовании его в будущем, Туркменистан планирует направить свои трубопроводы на новые, более выгодные рынки.

“Взаимовыгодный интерес Туркменистана и Европы в энергетической сфере — естественный процесс в экономическом и торговом аспектах. Экспорт энергоресурсов в европейском направлении — важнейшая особенность внешнеполитической стратегии Туркменистана, и соответственно Транскаспийская трубопроводная система является важным проектом, что свидетельствует о готовности Туркменистана к взаимовыгодному сотрудничеству со всеми заинтересованными сторонами”.

Начиная с 2002 г., Евросоюз активно лоббирует грандиозный проект: строительство магистрального газопровода “Набукко” по доставке в Европу газа из Туркменистана и ряда других стран, минуя территорию России. Протяженность газопровода составит более 3000 километров, проектная мощность планируется на уровне 26 млрд кубических метров в год с последующим увеличением до 32 млрд кубических метров. Поставки газа предполагалось осуществлять с ряда месторождений Ирана (“Южный Парс”), Азербайджана (“Шах-Дениз”), Туркменистана (“Довлетабад”, “Южный Йолотань”). Первоначально строительство данного газопровода планировалось начать в 2011 г., а завершить в 2014 г. Однако,

несмотря на взаимную заинтересованность стран ЕС и стран-поставщиков газа, проект “Набукко” по ряду причин финансового и технического характера пока остается “на бумаге”. В 2011 г. сроки начала строительства газопровода перенесены на 2013 г., а срок ввода в эксплуатацию — на 2017 г. [1].

Европейское присутствие в ТЭК Туркменистана сосредоточено исключительно в нефтегазовой отрасли, а масштабы проектно-инвестиционной деятельности европейских компаний невелики. Как представляется, дальнейшее развитие европейско-туркменского энергетического взаимодействия будет осложняться следующими факторами: слабой привлекательностью туркменского нефтяного сегмента, неясностью перспектив поставок туркменского газа в обход России, конкуренцией за туркменский газ со стороны России и Китая, конкуренцией между Россией, Туркменистаном и, возможно, Ираном на европейском газовом рынке. Все вышеперечисленное усугубляется негативным влиянием и непредсказуемостью последствий финансово-экономического кризиса в Еврозоне, а также фактическим отсутствием у Евросоюза энергетических интересов в Туркменистане, которые выходили бы за рамки нефтегазовой отрасли. В целом же, за рамками нефтегазовой отрасли, другие отрасли туркменского ТЭКа не будут представлять интерес для Евросоюза и европейского бизнеса. Единственным исключением (если говорить о долгосрочной перспективе) может стать туркменская электроэнергетика (которая функционирует на том же природном газе и непосредственно связана с газовым сегментом нефтегазовой отрасли туркменского ТЭКа). Но это произойдет только в случае, если у европейских компаний появятся в Туркменистане крупные проекты в перерабатывающих отраслях промышленности, что потребует инвестиций для расширения и модернизации туркменских электрогенерирующих мощностей. Однако с позиций сегодняшнего дня это представляется крайне маловероятным [2].

Для кардинального усиления позиций Евросоюза в ТЭК Туркменистана европейским компаниям следует диверсифицировать свою деятельность в этой стране: наряду с обычными проектами, делать ставку на глубокую переработку туркменских углеводородов на месте с последующей реализацией конечной продукции на европейском рынке. Причем особое внимание следует уделить созданию на туркменской территории газохимических производств, ориентированных на выпуск продукции с высокой нормой добавочной стоимости. Глубокая переработка углеводородного сырья, в свою очередь, будет вести к кардинальному усилению европейского присутствия не только в нефтегазовой отрасли, но в той же электроэнергетике и смежных с ТЭК отраслях туркменской экономики. Как представляется, именно такое экономическое взаимодействие приведет к усилению позиций ЕС в центральноазиатской стране.

Например, по такому специфическому вопросу, как транспортировка газа, Россия, ЕС и Туркменистан вполне могут найти взаимовыгодное решение. Даже если предположить, что Туркменистан в долгосрочной перспективе все же сможет кардинально увеличить объемы добычи газа, то и в этом случае ему будет выгоднее воспользоваться российским транзитом для поставок «голубого топлива» в Европу. Если несколько лет назад (до 2007 г. включительно) российский «Газпром» спекулировал туркменским газом, то сейчас Россия продает его европейским потребителям почти по той же цене, что и получает, зарабатывая только на транзите. Это существенно снижает и так невысокую целесообразность строительства из Центральной Азии дорогостоящих газопроводов в обход России.

В случае если европейские компании все же будут инвестировать в проекты по глубокой переработке нефти и газа на территории Туркменистана, то сразу откроются широкие возможности по взаимодействию Евросоюза с РФ и Китаем не только в ТЭК, но и в других отраслях экономики. Дру-

гими словами, Евросоюзу в Туркменистане целесообразно ориентироваться не на конкуренцию, а на сотрудничество с Россией и Китаем, что не только усилит позиции ЕС в туркменской энергетике, но придаст мощный импульс широкому международному энергетическому сотрудничеству в центре Евразии.

В целом, на сегодняшний день можно сказать, что ЕС уделяет определенное внимание развитию отношений со странами Центральной Азии в политической сфере и по вопросам безопасности. Вместе с тем, результативность политики ЕС на центральноазиатском направлении остается крайне низкой. Одним из главных свидетельств этому является слабость позиций ЕС во всех странах региона и фактическая изоляция Центральной Азии в системе основных политических и экономических связей ЕС.

Провальные результаты европейской политики в последние годы, с одной стороны, во многом связаны с мировым финансово-экономическим кризисом, наиболее сильно ударившем по Европе, а с недавнего времени — дестабилизацией ситуации в тесно связанном с ЕС арабском мире, что “спутало карты” европейским политикам, ослабило Евросоюз, значительно ограничило его политические и экономические возможности. В этих условиях Центральная Азия оказалась отчасти объективно отодвинутой на задний план европейской политики. Тем не менее, с другой стороны, неэффективность политики ЕС в регионе явилась следствием недальновидности и негибкости самого Брюсселя в отношении Центральной Азии. Стремление ЕС “отформатировать” ее по европейским стандартам, категорическое нежелание считаться с особенностями региона (политическая культура, историческое наследие, менталитет населения и элит), пренебрежение к жизненно важным интересам центральноазиатских стран ради формального следования “либеральным стандартам” — все это привело к фактическому провалу политики ЕС в Цен-

тральной Азии. И хотя сегодня страны этого региона продолжают демонстрировать готовность развивать связи с Европой, тем не менее, у их руководства и населения наблюдаются серьезные сомнения в способности Брюсселя проводить эффективную политику в Центральной Азии.

По инициативе главы государства Гурбангулы Берdimухамедова Меджлисом Туркменистана приняты несколько законов, важнейшим из которых является закон “Об иностранных инвестициях”, призванных увеличить присутствие иностранных компаний в стране.

Либерализация государственной политики в области экономики способствовала созданию в экономическом сегменте Туркменистана малого и среднего бизнеса, расширение международного сотрудничества в области науки и образования, гуманитарного и культурного обмена, инновационных технологий, увеличен взаимный миграционный поток граждан как в Туркменистан, так и из Туркменистана в зарубежные государства почти вдвое. В настоящее время более полумиллиона жителей семимиллионного населения Туркменистана с различными целями ежегодно выезжают за пределы страны. Эти процессы повлекли за собой необходимость усовершенствования миграционной политики государства. Большая организационная работа в данной области ложится на плечи Государственной миграционной службы Туркменистана и местных органов власти, Меджлису Туркменистана предстоит развивать и приводить национальное законодательство в соответствие с международными нормами. Таким образом, интеграция Туркменистана во все сегменты мирового сообщества продолжается [3].

Литература

---

1. *Экспорт* газа в Европу — одна из главных целей энергетической политики Туркменистана: [Электронный ресурс] // Интер-

нет газета Turkmenistan.ru. — Режим доступа: <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/36677.html>

2. *Строков А., Парамонов В.* Европейское присутствие в топливно-энергетическом комплексе Туркменистана: общие направления, перспективы, риски и рекомендации: [Электронный ресурс] // Время Востока. — Режим доступа: <http://www.easttime.ru/analytics/turkmenistan/evropeiskoe-prisutstvie-v-toplivno-energeticheskom-komplekse-turkmenistana-ob>
3. *Строков А., Парамонов В.* Перспективы поставок газа из Туркменистана в Европу: [Электронный ресурс] // Центральная Евразия — Авторский проект Владимира Парамонова. — Режим доступа: <http://www.ceasia.ru/energetika/perspektivi-postavok-gaza-iz-turkmenistana-v-evropu.html>
4. *Концепция* внешней политики Туркменистана как нейтрального государства: [Электронный ресурс] // Официальный интернет-сайт Сапармурата Ниязова. — Режим доступа: http://niyazov.sitcity.ru/ltext_0608085523.phtml?p_ident=ltext_0608085523.p_2108100642

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Астаф'єва Г. І.** — студ. Маріупольський ін-т МАУП — 105
- **Григор'єва М. І.** — докторант каф. менеджменту МАУП, м. Київ — 19
- **Губаль Л. М.** — д-р філос. в галузі управління людськими ресурсами, Закарпатський ін-т МАУП — 13
- **Гулька В. І.** — магістрант МАУП, м. Київ — 148
- **Жабюк І. Я.** — докторант МАУП, м. Київ — 66
- **Завадецька Н. В.** — магістрант, МАУП, м. Київ — 153
- **Зваридчук Т. М.** — провідн. фахівець МАУП, м. Київ — 70
- **Кирильчук Є. О.** — аспірант МАУП, м. Київ — 74
- **Клінова І. Ю.** — докторант МАУП, м. Київ — 81
- **Кобржицький В. В.** — д-р філос. в галузі економіки, доц. каф. менеджменту, МАУП, м. Київ — 19; — 25
- **Комаров О. В.** — докторант, Луганський ін-т МАУП — 90
- **Компанець О. А.** — магістрант МАУП, м. Київ — 157
- **Костюк Т. О.** — д-р філос. в галузі політол., МАУП, м. Київ — 29
- **Кравченко Т. А.** — докторант МАУП, м. Київ — 96
- **Ларіна І. А.** — ст. викл. каф. психолог. і соц. наук, Маріупольський ін-т МАУП — 105
- **Левченко М. О.** — д-р філос. в галузі держ. управління, проф. МАУП, м. Київ — 40
- **Легка І. І.** — магістрант, Українсько-Азербайджанський ін-т соц. наук і самоврядування, МАУП — 166
- **Овчаренко О. С.** — магістрант МАУП, м. Київ — 25
- **Магеррамзаде Алібала Саттар огли** — докторант МАУП, м. Київ — 112
- **Максимчук В. Ф.** — докторант МАУП, м. Київ — 123
- **Німчин Ю. І.** — магістрант, Ін-т права ім. князя Володимира Великого, МАУП, м. Київ — 169

- **Павленко В. В.** — д-р наук в галузі права, проф. МКА, МАУП, м. Київ — 33
- **Розинська Н. М.** — д-р філос. в галузі права, проф. МКА, МАУП, м. Київ — 52
- **Святокум Т. В.** — докторант МАУП, м. Київ — 129
- **Селезньова О. А.** — д-р філос в галузі міжнар. відносин та міжнар. інформ., МАУП, м. Київ — 58
- **Скляр О. О.** — докторант МАУП, м. Київ — 137
- **Смоль С. С.** — аспірант МАУП, м. Київ — 142
- **Соловйов О. В.** — магістрант МАУП, м. Київ — 175
- **Степанов О. П.** — д-р екон. наук, Ген. дир. корпорації “Центр” — 6
- **Юсеф Н.** — канд. техн. наук, проф., зав. каф. арабістики, МАУП, м. Київ — 6

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

Наукове видання

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

*Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

*“Проблеми конституційно-правової модернізації
держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”,
м. Київ, МАУП, 22 листопада 2012 р.*

Частина II

Відповідальний редактор *В. В. Краузе*

Коректор *М. М. Гізієва*

Комп'ютерне верстання *Ю. Ю. Попова*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 04.07.13. Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 10,54. Обл.-вид. арк. 7,2. Наклад 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»